

**FRIEDRICH EBERT STIFTUNG
&
ЕКОНОМСКИ ИНСТИТУТ - СКОПЈЕ**

НАУЧЕН СОБИР
Прилеп, 9 јуни 1998 г.

**СОЦИЈАЛНО-ПАЗАРНО,
ИЛИ ПАЗАРНО СТОПАНСТВО
-ИСКУСТВА НА ГЕРМАНИЈА И НА МАКЕДОНИЈА-**

- РЕФЕРАТИ И ДИСКУСИИ -

Фондација "Фридрих Еберт"
Канцеларија Скопје
Скопје, февруари 1999 год.

A 99 - 05078

Издавач:
Фондација "ФРИДРИХ ЕБЕРТ"
Канцеларија Скопје

За издавачот:
Милинка Трајковска

Стручна редакција:
д-р Благоја Наневски
д-р Весна Стојанова

Лектор:
Вилма Трајковска

СОДРЖИНА

ПРЕГОВОР 5

I. РЕФЕРАТИ

1. м-р Силвана Мојсовска
СОЦИЈАЛНО-ПАЗАРНО СТОПАНСТВО
ВО ГЕРМАНИЈА 9

2. Проф. д-р Ристо Карталов
ПАЗАРНО, ИЛИ СОЦИЈАЛНО-ПАЗАРНО
СТОПАНСТВО 31

3. д-р Љиљана Мишковска Каевска
КОНКУРЕНЦИЈАТА ВО МОДЕЛОТ НА ПАЗАРНОТО
СТОПАНСТВО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА 51

4. Доц. д-р Благоја Спиркоски
ПАРТИЦИПАЦИЈАТА НА ВРАБОТЕНИТЕ ВО
РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА И
СОЈУЗНА РЕПУБЛИКА ГЕРМАНИЈА 70

II. ДИСКУСИИ

1. Доц. д-р Сашо Атанасоски
МОДЕЛОТ НА ПАЗАРНО СТОПАНСТВО ВО
ЗЕМЈИТЕ НА ТРАНЗИЦИЈА 95

2. м-р Љерка Тот - Наумова
ЕКОНОМСКА ЕФИКАСНОСТ И
СОЦИЈАЛНА ПРАВЕДНОСТ 105

CIP - Каталогизација во публикација
Народна и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски",
Скопје

338.242 (497.7) (063)

338.242 (430) (063)

СОЦИЈАЛНО-пазарно, или пазарно стопанство - искуства на
Германија и на Македонија : реферати и дискусии / Научен собир.
Прилеп, 9 јуни 1998 г. : [стручна редакција Благоја Наневски, Весна
Стојанова]. - Скопје : Фондација "Фридрих Еберт" Канцеларија Скопје,
1999. 169 стр. : табели. 20 см.

"... научниот собир "Социјално-пазарно, или пазарно стопанство -
искуствата на Германија и на Македонија" -> предговор - фусноти
кон текстот. - Библиографија кон одделни трудови. - Summary

ISBN 9989-9988-4-1

1. Наневски, Благоја 2. Стојанова, Весна
а) Стопанско раководење - Македонија - Собири б) Стопанско
раководење - Германија - Собири

3. Чедо Цветановски СОЦИЈАЛНАТА ДРЖАВА НАСПРОТИ НАЦИОНАЛНИТЕ И ВЕРСКИТЕ ИНТЕРЕСИ НА ПРАГОТ НА 21-от ВЕК	110
4. м-р Борис Блажевски РАЗВОЈНАТА И ЕКОНОМСКАТА ПОЛИТИКА ВО ПАЗАРНО СТОПАНСТВО	125
5. м-р Коста Стоименовски КАРАКТЕРОТ НА ОПШТЕСТВОТО И МОДЕЛОТ НА СТОПАНСКИОТ СИСТЕМ	132
6. д-р Трајче Мицевски НЕКОИ ПОГЛЕДИ НА СТОПАНСКИОТ УСПЕХ И УЛОГАТА НА ХУМАНИТЕ РЕСУРСИ, КАКО ЕДЕН ПРИМЕР И ПАТОКАЗ ЗА СОЦИЈАЛНО-ПАЗАРЕН, ПАРТИЦИПАТИВЕН РАЗВОЈ	140
7. д-р Ангел Георгиев И ПАЗАРНО И СОЦИЈАЛНО СТОПАНСТВО, НО КАКО И КОГА	148
8. м-р Пеце Недановски ГЕРМАНСКИОТ МОДЕЛ НА СООДЛУЧУВАЊЕ ВО КОНТЕКСТ НА РЕИНТЕГРАЦИЈАТА НА ИСТОЧНА ГЕРМАНИЈА ВО СОЦИО-ПАЗАРНИОТ СИСТЕМ НА ЗАПАДНА ГЕРМАНИЈА	155
SUMMARY	166

ПРЕДГОВОР

Процесот на транзиција наметна повеќекратни промени во општествениот и економскиот живот во Република Македонија. Општо е прифатено уверувањето дека овој процес ќе биде долготраен и сложен и ќе се манифестира во повеќе области. Од посебно значење и интерес се промените во областа на економијата, каде што системската и сопственичката трансформација, воспоставувањето на пазарна економија и новото окружување, налагаат менување на развојната и на економската политика и нивно прилагодување кон новонастанатите услови.

Во Република Македонија веќе седум години се гради систем на пазарно стопанство. Иако поголемиот дел од законските прописи со кои се изградува стопанскиот систем се донесени, еден дел од овој систем сè уште не е изграден. Од досегашното делување на стопанскиот систем во Република Македонија не може да се донесе заклучок дали кај нас се изградува социјално пазарно стопанство. Примерот на Германија, каде што подолго време функционира моделот на социјално-пазарно стопанство, е успешен. Оваа држава е една од најразвиените земји во светот и со висок животен стандард на населението. Тоа го има постигнато благодарение на стопанскиот систем каде што во решавањето на спротивставените интереси учествуваат сите заинтересирани. Во тој систем посебно е нагласена социјалната димензија и контролата на стихийното дејствување на пазарните законитости. Високата стапка на невработеност и големите социјални раслојувања со кои денес се соочува Република Македонија се причина за актуелноста на темата која е предмет на научниот собир.

Објавувањето на овој зборник е дело на соработката на Економскиот институт - Скопје, Економскиот факултет - Прилеп и на Фондацијата Фридрих Еберт - Канцеларија во Скопје. Во зборникот се презентирани рефератите и дис-

кусиите од научниот собир **СОЦИЈАЛНО-ПАЗАРНО, ИЛИ
ПАЗАРНО СТОПАНСТВО - ИСКУСТВАТА НА ГЕРМАНИЈА И
НА МАКЕДОНИЈА**, одржан на 9 јуни 1998 година, во Прилеп.

Зборникот го издаваат Фондацијата Фридрих Еберт -
Канцеларија Скопје и Економскиот институт - Скопје, со
финансиска поддршка од Министерството за наука на
Република Македонија.

Фондација Фридрих Еберт
Директор
Михаел Вајхерт

Економски институт - Скопје
Директор
Александар Петроски

РЕФЕРАТИ

м-р Силвана Мојсовска,
Економски институт - Скопје

СОЦИЈАЛНО-ПАЗАРНО СТОПАНСТВО ВО ГЕРМАНИЈА

1. Вовед

Во последниве неколку години е зачестена употребата на поимот транзиција кој, во суштина означува преобразба, односно промена на нешто што е веќе познато, востановено и усвоено. Денес целиот свет се наоѓа во процес на менување, но терминот транзиција се употребува само за специфична преобразба што ја доживуваат земјите од Централна и Југоисточна Европа. На тие т.н. земји во транзиција во последната деценија од 20 - тиот век им се случи пад на нивното општествено-економско уредување. По крахот на системот кој 50 - тина и повеќе години функционираше на помалку или повеќе успешен начин, тие се најдоа соочени со потребата да создадат стопанство кое ќе се вклопи во светот кој функционира според пазарните закони.

Пазарното стопанство е цел која пред себе си ја поставиле речиси сите земји во транзиција и во таа смисла секоја од нив бара таков модел на пазарно стопанство кој ќе биде соодветен на внатрешните и надворешните услови во кои опстојува земјата. При дефинирањето и конструирањето на оптималниот мо-

дел на пазарно стопанисување, на земјите во транзиција во голема мера можат да им бидат корисни искуствата на развиените земји кои веќе долги години ги развиваат своите пазарни стопанства. Се разбира, ниедна земја не треба да се обиде да го копира моделот кој се покажал како успешен на некоја друга земја, од едноставна причина што она што било успешно во една земја, не значи дека ќе биде подеднакво успешно во друга. Затоа, секоја земја, поаѓајќи од сопствените карактеристики и специфичности, треба да биде многу внимателна при креирањето на својот пазарен модел, за да би резултирал со високи резултати.

Книгата на д-р Детлеф Радке чиј приказ е даден во овој труд ја има токму таа улога, на земјите во транзиција да им го даде основниот импулс за нивно стопанско преобразување.¹⁾ Во книгата е обработен германскиот модел на социјално-пазарно стопанство кој е уникатен во светот и како таков на земјите во транзиција не им се препорачува да го копираат, туку да го проучат и од него да ги извлечат оние делови кои можат да им послужат при креирање на нивните пазарни модели.

Радке темелно го обработува социјално-пазарното стопанство во Сојузна Република Германија на тој начин што прво ги опишува *појдовните и рамковните услови* кои биле потребни за негово креирање, потоа ја дава *концепциската основа* врз која истото се темели, за понатаму, преку објаснување на регулативите потребни за негово функционирање, читателот да добие комплетна слика за германското социјално пазарно стопанство. На крајот, авторот зборува за употребата на моделот на социјалното пазарно стопанство на СР Германија како можна *ориентациона рамка* за земјите

во *транзиција*, со што всушност истите ги насочува како, преку користење на искуствата на развиените земји во поглед на пазарните стопанства, да стигнат до оптималниот модел на своето пазарно стопанство. Од тој аспект, книгата може да послужи како вреден патоказ при креирање и развивање на успешни пазарни системи кои ќе придонесат не само за развој на земјите во транзиција, туку и на светското стопанство во целина.

2. Почетни и рамковни услови на социјално-пазарното стопанство

Социјално-пазарното стопанство што денес постои во СР Германија се разви по Втората светска војна и по своите карактеристики се разликува од сите други пазарни стопанства во светот. Тоа претставува уникатен спој на пазарните механизми и законитости од една, и социјалните права на луѓето, од друга страна. Креирањето и развојот на социјално-пазарното стопанство во Германија се случиле поради тоа што на Германија како на ниту една друга земја во светот, по војната ѝ беше понудена можност за темелно нов почеток. Политичката елита на Германија добро знаела да го искористи тоа и да создаде општествено-економски поредок кој за релативно кратко време од 2-2,5 децении на Германија ѝ ги врати угледот, економската сила и престижот што ги уживаше таа пред војната.

Според Радке, "потребно е особено да се истакнат две одлуки донесени во тоа време: една е одлуката за Уставот што го утврдува политичкото уредување на Сојузна Република Германија; другата одлука е за социјално-пазарното стопанство како меродавно стопанско уредување. Со овие две устројства, двата апстрактни регулативни принципа, демократијата и

¹⁾ Д-р Детлеф Радке: "Пазарно стопански модели: социјално-пазарно стопанство во Сојузна Република Германија", Берлин 1995, Фондација Фридрих Еберт-Канцеларија Скопје

пазарното стопанство добиваат своја специфична германска форма.²⁾

Со оглед на тоа што сојузниците се тие кои ѝ дале шанса на Германија за нов почеток, на новонастанатата држава ѝ поставиле доста услови, од кои дел се однесувале на политичкото уредување во земјата. Така, по војната, Германија е конституирана како федеративна држава, со слаба централна власт и со силни покраини и општини. Во политичката хиерархија значајна улога има Сојузниот Совет (Bundesrat), но на покраините и на општините им е дадена релативно силна, независна власт со големи права на одлучување.

Друга особеност на новоконституираниот систем на општествено-економско уредување е широката автономија на Сојузната Банка (Bundesbank) во однос на власта. Сојузна Република Германија има единствен монетарно-кредитен систем во светот во кој банките во својата работа се наполно независни од власта, а Сојузната Банка е задолжена за одржување на стабилноста на германската валута. Понатаму, "по упатствата на сојузниците биле разбиени големите стопански картели и така е поставена основата за ефективна регулатива на конкуренцијата. Со тоа, во значителна мера биле исполнети сојузничките предуслови и тие го ослободиле патот кон децентралистичките федеративни решенија во Германија".³⁾

На овој начин била создадена подлога за креирање на социјално-пазарно стопанство во СР Германија, но за да може тоа успешно да заживее помогнале стабилните внатрешни и надворешни политички услови на СР Германија. Политичкиот и економскиот систем во Германија се цврсто испреплетени и успешниот

²⁾ Исто како под 1), стр. 13

³⁾ Исто како под 1), стр. 14

развој на социјално-пазарното стопанство во голема мера се должи на парламентарната демократија. Но, нејзе, исто така, и било возвратено од страна на социјално-пазарното стопанство затоа што со неговиот успех се потврдувал и успехот на германскиот политички систем.

Економскиот успех на германското стопанство се темели врз тоа што во Германија основен примат има економијата, а тоа значи дека општествените, групните, па дури и поединечните интереси се подредуваат на економскиот развикот. Следејќи го германскиот пример, многу земји во светот како свој основен примат си го поставиле стопанскиот успех сакајќи на тој начин да се вивнат во светскиот економски и политички врв. За стопанскиот успех на Германија многу е заслужен нејзиниот народ и неговата силна волја да изгради економски и политички моќна држава која денес во светот се оценува како "стопанско чудо". За таа цел, Германците биле подготвени на многу жртви и одрекувања и во другите земји нивната стопанска и работна култура вообичаено се опишува со термините работна, уредна, точна, дисциплинирана и др. Овие атрибути доволно зборуваат за тоа како Германците пристапуваат кон работните задачи. Нивните работни навики ги издвојуваат од другите нации, посебно од нациите од Централна и Југоисточна Европа, кај кои ваквите навики не се вообичаени, а кај некои од нив дури и неработењето не наидува на осуда.

Меѓутоа, Радке истакнува: "со текот на годините и во Германија ситуацијата се менува и во трендот на историски единственото зголемување на благосостојбата во врска со менувањето на генерациите во натамошниот развој е карактеристична отсечната промена на вредностите. Стопанскиот пораст како општествено - политичка цел, во меѓувреме го загуби доминантното и одобрувачкото креативно значење.

Слободното време, здравјето и заштитата на човековата околина денес играат битно поголема улога отколку во повоениот период".⁴⁾ Сепак, како и да е, социјално-пазарното стопанство на Германија сè уште се смета за еден од најуспешните системи во светот благодарение на добро поставените концепциски основи од општествено-економски карактер врз кои се темели социјално-пазарното стопанство. Во продолжение, ќе стане збор токму за нив.

3. Концепциски основи на пазарното стопанство

Во втората точка од својата книга Радке се осврнува на концепциските основи на социјално-пазарното стопанство на Германија и посебно се задржува на:

- стилското единство на принципите на организација;
- економските принципи на организацијата; и
- општествено-политичките принципи на креирањето.

Во основата на *стилското единство на принципите на организација* на социјално-пазарното стопанство лежи идејата дека различните подрачја на животот на луѓето не егзистираат меѓусебно изолирано. Според Радке, "оваа меѓусебна зависност бара општествениот систем повторно сосема да се преуреди и да се создадат единствени принципи. Креирањето на стопанските системи не може да се прави само според критериумите на економската ефикасност. Како дел од целосното уредување треба да се воспостави стопански супсистем врз системот на вредностите, кои претходно владееле во општеството. Во оваа смисла социјално-пазарното стопанство во Германија е обид

⁴⁾ Исто како под 1), стр.17

да се доведе во согласност постулатот на економската ефикасност со општествените цели на индивидуалните слободи, социјалните справедливости и заштитата на природните животни основи".⁵⁾

Сепак, иако се води сметка за почитување на општествените цели, социјално-пазарното стопанство во Германија, пред сè, е пазарен стопански систем. Од таа причина, *економските принципи* врз кои се темели неговата организација се многу значајни и во нив спаѓаат:

- регулатива на конкуренцијата;
- стабилност на цените; и
- стабилност на стопанската политика.

Заради нивното значење, Радке подетално ги објаснува економските принципи во делот во кој зборува за регулативите со кои е регулирано социјално-пазарното стопанство на Германија.

Иако првенствено дефинирано како пазарен систем, својот сопствен профил социјално-пазарното стопанство го добива преку *општествените принципи на обликување*. Социјално-пазарното стопанство е многу повеќе отколку само социјална политика дополнета со механизмот цена-пазар. Атрибутот "социјално" стои зад сеопфатниот обид стопанството да се организира во таква форма што истовремено ќе биде економски ефикасна и ќе ги задоволува социјалните принципи. Заради тоа, дефинирани се општествените принципи чие почитување треба да резултира со обликување на успешен социјално-пазарен систем. Најважните општествени критериуми на обликување на стопанскиот систем се:

- еднаквост на шансите
- социјална справедливост

⁵⁾ Исто како под 1), стр.9

- супсидијарност и солидарност
- кооперативен федерализам
- демократизација на стопанството
- социјална поврзаност на сопственоста
- регулативна политика меѓу барањата и реалноста

Еднаквоста на шансите е многу значаен критериум при обликување на стопанскиот систем зашто тој обезбедува подеднакви шанси за успех на сите лица, било да се физички или правни. Тоа се постигнува преку регулатива на конкуренцијата која не дозволува создавање на монополи, преку здравствениот и образовниот систем кој на сите им дава подеднакви права и услови за образование и здравствена заштита, преку заштита на правата на работниците на пазарот на работна сила со склучување колективни договори и преку обезбедување регионални шанси за еднаквост, односно обезбедување подеднаков развој на сите региони во Германија.

Вториот и третиот критериум заедно, односно социјалната справедливост, супсидијарноста и солидарноста му ја даваат најпечатливата димензија на социјално-пазарното стопанство во Германија. Овие критериуми ја обликуваат социјалната страна на германското пазарно стопанство и преку нив се уредува почитувањето на социјалните права на луѓето. За таа цел, во Германија постои силна материјална и правна заштита, обезбеден е минимален социјален стандард за сите кои не можат да работат и ако поединецот од оправдани причини не е во состојба да ги извршува своите работни обврски, тие субсидијарно се преземаат од страна на повисоките општествени единици - семејство, синдикат, професионални здруженија, општини и сл. На тој начин сите солидарно учествуваат

во извршувањето на обврските кои од поединечни се претвораат во социјални.

Четвртиот критериум е кооперативниот федерализам со кој се уредува политичкото устројство во Германија. Таа е сојузна федеративна држава со три политички рамништа - Сојуз, покраини и општини. Меѓу нив постои заемно хоризонтално и вертикално дејство со кое се обезбедува доследно почитување на концепциските основи на социјалното пазарно стопанство во Германија.

Понатаму, наредните два критериума се поврзани со социјалната страна на пазарното стопанство. Демократизацијата на стопанството се остварува преку обидот во процесите на одлучување во претпријатијата да се имплементира демократскиот принцип на соодлучување во кој учествуваат речиси сите вработени, но притоа да се не уништи јадрото на пазарниот систем. Социјалната поврзаност на сопственоста е критериум преку кој се уредува сопственоста која исто како системот не е строго капиталистичка или социјалистичка, односно приватна, општествена или државна, туку е нешто помеѓу нив. Тоа значи дека постои и приватна и државна сопственост, а на работниците им се дава право да управуваат со неа, со тоа што целта е да се постигне свесно и одговорно ракување со сопственоста.

Последниот од општествените критериуми е регулативната политика меѓу барањата и реалноста. Со него се постигнува баланс меѓу демократските права и барања во рамките на социјалниот пазарен систем и неговиот реално пазарен карактер. Овој критериум е многу значаен за остварување рамнотежа меѓу социјалното и пазарното стопанство и создавање услови за нормално функционирање на стопанскиот систем на Германија.

Во контекст на горенаведеното, Радке истакнува: "... иако примената на овие принципи во конкретниот случај бара интензивен процес на создавање мислење меѓу различните општествени групи, јасна е генералната насока што е со овие принципи однапред дадена. Основите на социјално-пазарното стопанство се механизмот цена-пазар и слобода на играта на силите. Резултатите на пазарот, сепак, нема да се прифатат неограничено. За да се ограничат истите дополнително на минимум корекции, регулативите се веќе вградени во стопанското уредување, со што се обезбедува социјално прифаќање на пазарните збиднувања".⁶⁾

4. Регулатива на конкуренцијата

Радке ја смета регулативата на конкуренцијата за исклучително значајна зашто според него социјално-пазарното стопанство во Германија се гради врз принципот на отвореност на стопанскиот систем. Доколку системот не е отворен кон други системи и доколку во него нема место за непредвидливост, таквиот систем нема успешно да се развива при промени во околната средина. Отвореноста на стопанскиот систем не произлегува сама од себе. Таа мора да биде создадена со функционално способна регулатива на конкуренцијата и со стриктна политика на конкуренцијата.

Без конкуренција стопанските системи ја губат својата отвореност, а со тоа и својата иноваторска сила и динамика. Поради тоа, Законот против ограничувањето на конкуренцијата не е полусто одбележан како основен Закон (Устав) на социјално-пазарното стопанство. Оваа карактеристика го изразува нагласеното значење што е и дадено на регулативата на кон-

⁶⁾ Исто како под 1), стр.11

куренцијата и на политиката на конкуренцијата во социјално-пазарното стопанство.

Како два најважни инструмента за регулирање на конкуренцијата, според споменатиот закон, се забраната за формирање картели и контролата на интеграциите. Со помош на овие инструменти германското стопанство се штити од монополи кои не дозволуваат слободно функционирање на пазарот. Други инструменти преку кои се регулира конкуренцијата се забрана на вертикалната врска на цените, надзор на злоупотребата врз пазарно владејачките претпријатија и забрана на дискриминацијата. За реализацијата на Законот против ограничувањето на конкуренцијата е формиран Сојузен завод за картели во надлежност на надзорната власт. Овој сојуз го надгледува почитувањето на Законот и интервенира при секој обид за формирање картел со цел да го спречи создавањето монополи.

Регулативата на конкуренцијата, сепак не е подеднакво строга во сите подрачја на економската активност. Има одредени исклучоци со цел да се обезбеди ефикасно функционирање на системот, но во основа најголемиот дел од германското стопанство мора да се потврди во националната, европската и светската конкуренција. Затоа, нејзиното регулирање и создавање простор за слободно дејство на пазарните законитости е особено важно за стабилно функционирање на германското социјално-пазарно стопанство.

5. Регулатива на монетарниот и финансискиот систем

Германската марка се вбројува во најстабилните и најсилните валути во светот, а за нејзината стабилност Радке во својата книга наведува две основни причини. "Првата е високото место на вредноста, што

е цел на паричната стабилност во Германија, а втората причина се институционалните механизми, што се создадени во 50-тите години за да се обезбеди постигнување на трајноста на оваа цел".⁷⁾

Првата причина има повеќе историски карактер поради тоа што веќе подолго време германската марка е многу стабилна и нема услови и оправдани причини за нејзино обезвреднување. Сепак, поради двете хиперинфлации во Германија, од кои едната во почетокот на 20-тите години, а другата во 1948 година, кај германското население сè уште постои страв од инфлација и обезвреднување на парите. Затоа, и самите Германци, преку свое сопствено работно залагање се трудат да ја одржат економската подлога за високата вредност на нивната валута.

Втората причина, односно институционалните механизми се тие што ја одржуваат стабилноста на германската марка. Во највисоките монетарно политички институции се вбројува Германската Сојузна Банка. Според законот за Сојузната Банка таа самата ја сноси одговорноста за стабилноста на германската марка. Ниту една друга банка во светот не располага со слична силна позиција во однос на владата како што е тоа случај со Германската Сојузна Банка. Органи на управување на банката се: Советот на Централната Банка и Директориумот кои според одмерен клуч се избираат за временски период од 8 години, со што практично не е можно намерно владино кадровско-политичко влијание врз политиката на Централната Банка.

Иако Сојузната Банка на Германија се покажа како многу успешна во одржувањето на стабилноста на германската марка, сепак, Радке препорачува дека би било погрешно да се следи германскиот пример,

односно дека само независните централни банки би можеле во висока мера да ја гарантираат стабилноста на цените. Тој наведува дека според резултатите на една студија на Светската Банка, зависните централни банки под инструкции на владата можат да бидат успешни во победување на инфлацијата.

Покрај независноста на централната банка, втора истакната карактеристика на германскиот монетарен и финансиски систем е универзалниот систем на банките. Германските банки, покрај основните банкарски услуги, нудат целосен спектар на финансиски услуги. Политиката на сефинансиско работење што ја следат тие веќе неколку години ги вклучува дури и услугите, што традиционално припаѓаат во подрачјето на осигурителното стопанство. Понатаму, голем број универзални банки располагаат со економски советодавни друштва и друштва за недвижност поради заштита на сопствените кредитни зделки.

Таквата универзалност во банкарското работење на Германија има свои предности и негативни страни. Предностите се состојат во тоа што претпријатијата во голема мера се ослободени од ризикот на работење со тоа што своите финансиски трансакции ги остваруваат преку банките. Понатаму, во ниту една друга земја не може да се најдат толку многу банкарски институти со најдобри оценки за бонитетот како во Германија. Од друга страна, негативно е тоа што во германските банки се концентрира многу голема моќ, со што германскиот банкарски систем има силно влијание врз стопанскиот систем. Тоа во голема мера го ограничува независното функционирање на стопанските субјекти кои се често принудени своите економски активности да ги програмираат според барањата на банките - кредитори, кои се влијателен дел во состав на нивните органи на управување. Но, и покрај нивните права, банките сепак, во основа, ги

⁷⁾ Исто како под 1), стр.29

штитат интересите на националното стопанство, заради што Радке заклучува дека не постои причина да се извршат основни корекции на универзалниот банкарски систем во Германија.

6. Финансиска регулатива

Радке ја смета финансиската регулатива за носечки столб на германскиот федерализам. Со неа хоризонтално и вертикално се регулира распределбата на данокот за Сојузот, покраините и општините, соодветно на нивните со Устав утврдени задачи и нивните конкретни стопански способности. Хоризонталното регулирање, односно хоризонталното изедначување се состои во плаќања од посилните за послабите покраини. Покраините, чија финансиска моќ ги надминува финансиските потреби на покраината се должни вишокот на средства да го плаќаат на сметка на државата, а потоа тој се распоредува на покраините чија финансиска сила не ги покрива нивните финансиски потреби. На тој начин се врши изедначување на покраините, но секоја сојузна покраина е должна да постигне најмалку 95% од просечната финансиска моќ на сите покраини.

Вертикалното финансиско израмнување го дополнува хоризонталното израмнување. Радке вели дека "... тука не се работи за наменски врзаните финансиски рефундирања од Сојузот за послабите покраини. Вкупниот износ од ова дополнително рефундирање сега е ограничен на 2% од приходот на данокот на промет".⁸⁾

Освен кај покраините, финансиското регулирање е присутно и кај општините. Моделот на кооперативниот федерализам со насочената финансиска регулатива обезбедува висок степен на самоуправа на

⁸⁾ Исто како под 1), стр.34

општините, а во тежиштата на комуналната самоуправа Радке ги вбројува: обезбедувањето на јавните технички услуги, извршувањето на културните задачи, финансирањето на социјалните активности и општинската градежна активност. "За овие подрачја од непосреден интерес за граѓаните на општината се и стојат на располагање нејзините сопствени приходи. Таа одлучува како сака да го распредели тој приход".⁹⁾

Кооперативниот федерализам се покажа како многу корисен за развојот на социјално-пазарното стопанство. Со федеративното уредување се настојува подеднакво да се развиваат сите германски покраини и општини, а од друга страна, и тие самите посветуваат големо внимание на сопствениот развој со цел да не заостанат зад другите. Поради тоа, Радке смета дека кооперативниот федерализам имал и сè уште има витално значење за успехот на германското социјално-пазарно стопанство.

7. Школски систем

На школскиот систем во СР Германија му се посветува големо внимание со цел да се добијат квалитетни кадри кои ќе го продолжат успешниот тренд на развој на германското социјално-пазарно стопанство. Посебна карактеристика на германскиот образовен систем е дуалниот професионален образовен систем. Тој е комбинација на теоретска и практична настава така што по правило теоретската настава е дополнета со 8 до 10 часови неделна практична настава.

Според Радке, "... дуалното образование во моментот се одвива во 450 државно признати образовни професии (занимања) за кои се утврдени сојузни единствени најниски барања. Споредено со другите

⁹⁾ Исто како под 1), стр.34

форми на стручното образование, особено со стручните училишта со полно школско работно време, школувањето во претпријатијата и стручните училишта е најчесто избрана форма на професионално квалификување. Во моментот 70% од една генерација се образува на овој начин".¹⁰⁾

Дуалниот систем за стопанството на стручното образование е поврзан со високи трошоци. Во 1993 година се потрошени 3,2% од бруто националниот доход на Германија за финансирање на дуалното образование и на професионалното усовршување. Тоа доволно зборува колку овој образовен систем е важен во оваа земја.

За разлика од дуалниот систем, кој по својата форма и содржина е единствен во светот и е оценет како многу успешен, Радке го оценува системот на високо образование во Германија, како многу неуспешен. Во високите училишта се школуваат премногу студенти, времето на школување е мошне долго, а образовните содржини не одговараат на потребите на практиката. Според него "... сеопфатната реформа на германското високо школство веќе стана потреба".¹¹⁾

Покрај општото и дуалното образование, германскиот школски систем опфаќа и професионално усовршување и преквалификување. На тој начин, се настојува веќе оформените кадри да не се хендикепирани при барањето работа ако за нивниот образовен профил нема работа. Преку професионално усовршување и преквалификување тие добиваат нови квалификации со кои ќе можат активно да се вклучат во германскиот стопански систем. Развивањето и користењето на ваквите форми на дообразување истовремено се корисни и за кадрите и за системот. Кадрите добиваат со тоа што со поголеми шанси можат да

учествуваат во трката за вработување, а целиот систем добива со тоа што поквалификуваните кадри го зголемуваат квалитетот на економското функционирање на социјалниот пазарен систем.

8. Регулатива на пазарот на трудот

Пазарот на трудот е едно од најсуптилните пазарни подрачја во германскиот пазарен систем, зашто во него се јасно видливи разлики меѓу пазарното и социјалното стопанство чиј спој успешно функционира во Германија над 50 години. Двете основни карактеристики на пазарот на трудот се автономијата на колективните договори и активната државна политика на трудот.

Автономијата на колективните договори е определена со две основни идеи: "... едната е дека работниците треба да бидат доведени во положба да можат своите интереси колективно да ги штитат во однос на работодавателите; другата е дека формирањето цени на пазарот на трудот треба да остане надвор од влијанието на државата".¹²⁾ Во контекст на второто, механизмот пазар-цена не ја определува висината на факторот на платите, а со тоа и висината на обемот на вработеноста, туку тоа го прават синдикатите, здруженијата на претпријатијата и државата.

"Колективното застапување на интересите заради зачувување и унапредување на условите на работа и стопанисување претпоставува право на создавање коалиција. Ова право е загарантирано во Уставот со член 9. Автономијата на партнерите од колективните договори во однос на државата се обезбедува со Законот за колективните договори".¹³⁾

¹⁰⁾ Исто како под 1), стр.37

¹¹⁾ Исто како под 1), стр.38

¹²⁾ Исто како под 1), стр.39

¹³⁾ Исто како под 1), стр.39

Колективната заштита на интересите на работниците се одвива преку германскиот Сојуз на синдикатите, организиран по сектори во 17 поодделни синдикати кои се партиско-политички независни. Спротивно на нив стојат 46 секторски, односно гранковно ориентирани индустриски здруженија. Акцент на годишните преговори за колективните договори се дава врз т.н. "водечка рунда за платите" во неколку избрани стопански сектори. Сите тарифни преговори не водат веднаш кон успешно склучување на колективните договори. Ако преговорите не успеат се преминува кон штрајк со кој работниците настојуваат да ги остварат своите барања. Државата во колективните преговори се вклучува само во исклучително тешки конфликтни ситуации и тоа како неутрален посредник. Со оглед на тоа што Германија е земја во која најмалку се штрајкувало, колективното договарање добро функционира.

Втора карактеристика, државната политика на пазарот на трудот ја регулира заштитата на пазарот на трудот и политиката на пазарот на трудот со цел за целосна вработеност. Регулативата на заштитата на пазарот на трудот опфаќа работна заштита во случај на несреќа, болест и сл., а посебно место има заштитата од отказите, односно од неоправданите отпуштања. "Во врска со остварувањето на целта за целосна вработеност, во последниве години сè повеќе се укажува на високата нефлексибилност на германскиот пазар на трудот, на ограничениот обем на работно пазарната политичка диференцијација, како и на висината на трошоците на платите и споредните платни трошоци. Според Радке, со тоа се допираат три подрачја преку кои се дава повод за критичка дискусија на германскиот систем".¹⁴⁾

¹⁴⁾ Исто како под 1), стр.44

9. Систем на соодлучување

Системот на соодлучување е регулатива преку која се остварува демократизацијата на германското стопанство. Овој систем на соодлучување се засновува врз соодлучување без капитална форма и постојат три степени на соодлучување:

1. присилно право на соодлучување (право на вето и согласност) за социјалните прашања;
2. степенести права на соодлучување за кадровските прашања (вработување, откажи); и
3. права за информации, советувања и учество за решавање на стопанските прашања во фирмата.

Според Радке "обемот на соодлучувањето зависи од големината на капиталот на друштвото. За капитал на друштво до 2000 вработени е предвидено учество на една третина претставници на работниците во надзорните одбори. При одлучувањето во поголемите друштва на претседателот на надзорниот одбор му останува правото неговиот глас да се брои како два гласа на страната на сопствениците на капиталот при конечната одлука".¹⁵⁾ Системот на соодлучување во претпријатијата кои припаѓаат на т.н. "Монтан-индустрија" (рударска и индустрија за железо и челик) се разликува по тоа што се укинува правото конечната одлука да биде на страната на капиталот. Работниците и учесниците - сопственици делегираат ист број на членови во надзорниот одбор. Освен нив, има и еден неутрален член, преку кого страните мораат заеднички да се усогласат.

Со системот на соодлучување се настојува да се имплементира демократија во функционирањето на

¹⁵⁾ Исто како под 1), стр.45

социјално-пазарното стопанство, но притоа да не се уништи јадрото на пазарниот систем. Според Радке, во изминатиот период во голема мера биле пробиени бариерите при соработката и заедничкото одлучување на работниците и работодавачите, иако и кај двете страни сè уште постои ментална воздржаност во однос на партнерската соработка, што донекаде го отежнува функционирањето на системот на соодлучување.

10. Социјална регулатива

Социјалната регулатива на германскиот стопански систем се темели врз принципите на социјалната справедливост, супсидијарноста и солидарноста и со оваа регулатива се настојува да се обезбеди подеднаква социјална заштита и минимален социјален стандард за сите граѓани на Германија. Според Радке системот на социјалното осигурување се базира врз следните три столбови¹⁶⁾:

- социјално осигурување кое опфаќа пензиско, здравствено, осигурување во случај на несреќа, невработеност и осигурување за нега;
- помош и компензациски исплати, пред сè, детски додаток, пари за наемнина на стан и за воспитување и додатоци за определени инвалидизирани групи лица; и
- социјална помош во форма на помош на младината, здравствена и социјална помош и сл.

Од овие три форми на помош, социјалното осигурување е најзначајно. Со пензиското осигурување, кое спаѓа во состав на социјалното, на работниците им се обезбедува примање на паричен надоместок од

¹⁶⁾ Исто како под 1), стр.48

страна на државата и по завршувањето на нивниот работен век. Здравственото осигурување го регулира остварувањето на правото на здравствена заштита по разни основи, а со останатите делови од социјалниот систем комплетно е регулирано остварувањето на социјалните права на луѓето во различните сфери од социјалниот живот.

Социјалната регулатива во Германија е подлогата врз која социјалното пазарно стопанство на Германија цврсто опстојува веќе подолго време, но според Радке, потребно е повремено преиспитување и редефинирање на германскиот социјален систем за тој и понатаму да може високо да котира и да им парира на пазарните системи на развиените земји.

11. Социјално-пазарното стопанство на Германија - можна ориентациска рамка за земјите во транзиција

На крајот од својата книга д-р Детлеф Радке зборува за можноста германското социјално-пазарно стопанство на земјите во транзиција да им послужи како ориентациска рамка при креирање на нивните пазарни стопанства. Но, Радке во неколку наврати истакнува дека земјите во транзиција не смеат да го копираат ниту германскиот, ниту кој било пазарен систем зашто не постои универзален систем кој сите би можеле да го имплементираат. Тоа е така од едноставна причина што секоја земја си има свои специфични историски, политички и културни односи врз чија основа треба да го гради својот стопански систем.

Сепак, Радке вели дека и покрај принципиелната неможност да се копираат реално постојните пазарно-стопански системи, земјите во транзиција може да ги користат истите во смисла на насочување на креирањето и развивањето на своите пазарни стопан-

ства. Притоа, највредно што можат да извлечат од германското социјално-пазарно стопанство се пораки-те за организација на целиот систем и за организација на деловите на регулативата. Од претходно изложе-ното може да се заклучи дека социјално-пазарното стопанство на Германија не е затворен, туку отворен концепт, што во стопанското и општественото прео-бразување постојано одново се конкретизира. За таа цел е воведена и регулатива на социјално-пазарниот систем за да би се пронашла и одржала оптималната состојба на неговото функционирање.

Дали општествените критериуми за креирање на стопанскиот систем во Германија ќе им помогнат на земјите во транзиција, Радке посочува дека тие сами-те треба да решат за тоа. Сепак, тој се надева дека Германија со својот успешен социјално-пазарен меха-низам, ќе биде стопанство кон чии карактеристики ќе се стремат земјите во транзиција. Се разбира, тие ќе си создадат свои специфични пазарни стопанства, но објаснувањето на суштината, карактеристиките и бит-ните елементи за успех на германското социјално - пазарно стопанство може да биде значаен поттик да создадат стопанства кои ако не по карактеристиките, тогаш по успехот ќе наликуваат на германското.

Помошта во таа насока е основна идеја и цел на оваа книга и посебен успех за неа ќе биде олицетво-рување на пораките на книгата во реално пазарно стопанство на некоја од земјите во транзиција. Успехот ќе биде целосен ако таквото стопанство биде способно успешно да се справи со предизвиците што ги наметнуваат пазарните закони на функционирање на светот. На тој начин, сознанијата што ги нуди оваа книга ќе помогнат не само за развој на националните стопанства, туку и за развој на светската економија во целина.

* * *

Проф. д-р **Ристо Карталов**,
Филозофски факултет-Скопје

ПАЗАРНО, ИЛИ СОЦИЈАЛНО-ПАЗАРНО СТОПАНСТВО

1. Кус осврт на државната интервенција

Епохата на капитализмот не наликува на ниту една предходна епоха. За релативно кус временски период, капитализмот - го менуваше светот побргу, попостојано и посуштински отколку во било кое раз-добје порано. Се чини дека темпото на промените и натаму се забрзува, па можеме да очекуваме уште подинамични промени во текот на нашите животи.

Историското искуство покажа дека слободното дејствување на пазарот им овозможи на земјите од западната цивилизација да остварат огромен пораст на производните сили и голема благосостојба на насе-лението незабележан во современата историја. Иако се организираат економски активности врз принципите на слободното претприемништво, преку отворен и кон-курентен пазар, капиталистичката економија има своја историска традиција во државното интервенирање, заради остварување на одредени специфични економ-ски и социјални цели - ограничување на монополите, заштита на потрошувачите, осигурување на посиро-машните, хендикепираните и постарите, како и зашти-та на човековата околина.

Меѓутоа, некои прашања и денес се поставуваат исто толку актуелно како и во времето кога пофанзивно започна да се практикува државната интервенција во стопанството. Каква е улогата на државата во стопанството? И каква би требало да биде таа?

Може слободно да се каже дека разни облици на државното мешање и влијание во стопанството постоеа откако постои и капиталистичката држава. Меѓутоа, постои суштинска разлика за видот и карактерот на државната интервенција во одделни етапи од развојот на капиталистичкото општество.

Во периодот на либералниот капитализам, државната интервенција во стопанството, во основа, се ограничувала и сведувала на создавање и обезбедување услови за слободно дејствување на приватниот капитал и претприемништвото. За таа цел, државата презела одредени мерки кои создавале стабилност и сигурност на приватната иницијатива, како и евентуална заштита на националните економски интереси. Се спомнуваат следните мерки: во областа на парите и монетарната политика на државата, во областа на јавните финансии каде што државата презела разни мерки за обезбедување буџетски приходи за да се обезбеди издржувањето на сопствената администрација, војската, образованието. Во однос на надворешно-трговските односи, државата водела одредена царинска политика, како мерки на заштита на домашната индустрија и внатрешниот пазар.

Улогата на државата во стопанството значително се менува првпат во текот на првата светска војна (1914 -1918). Во тој период државната интервенција ги зафаќа речиси сите сектори на стопанството и врши многу силно влијание врз стопанските движења. Подрачјето на државната интервенција е силно и широко, меѓутоа, оваа силна државна интервенција,

која го регулира речиси целокупниот стопански живот, се појавила од неоекономски причини. Нивниот домет и карактер по војната бил многу различен и тие не се вистинска основа за државната интервенција.

Државната интервенција во стопанството, рапидно се зголеми по Големата депресија во 1930 - те и продолжи да се зголемува во текот на 1960 - те и 1970 - те години. Меѓутоа, од почетокот на 1970 - те кај повеќето водечки капиталистички држави (САД, В.Британија), започна еден процес на преиспитување на ползата од она што се сметаше во тој временски период претерана и предимензионирана владина регулација. Веќе во 1980 - те во животот на современите капиталистички држави се почувствува една растечка контроверзност на дерегулацијата, што придонесе делумно до дерегулацијата во неколку индустриски дејности, во кои беа опфатени и телекомуникациите, авиосообраќајот, железницата, итн. Ако во 1990 - те сè уште се дебатирало во јавноста и научните кругови за трошоците и добивката од дерегулацијата на овие индустриски гранки, дотогаш за некои други индустриски гранки и за некои други сфери на општествениот живот, се распламуваше дискусијата за потребата од зголемување на улогата на државата т.е. потребата од соодветна регулација.

Теоретската основа на ограничената државна политика кон стопанството беше дадена со принципот "лесе - фер" - слободно пазарно делување, според штоскиот економист Адам Смит, уште во 18 век. Неговите идеи за слободно претприемничко делување имаше позитивно влијание врз растежот и развојот на капитализмот.

Таткото на либералната економија (Адам Смит), веруваше во поединците и нивната готовност да работат за своја сопствена полза, без посредство и интервенции на државата. Тоа истовремено претставува

општ интерес на општеството, бидејќи слободната конкуренција ги насочува поединците да дејствуваат за сопствениот интерес и интересот на општеството. Тој сметаше дека државата треба да обезбеди само внатрешна стабилност на правниот поредок и надворешна безбедност. Но, уште во тој период од развојот на капиталистичкото општество, производителите не ги спречија приватните интереси во одделни ситуации да се свртат кон Владата (државата), барајќи помош од неа во многу случаи. Градителите на железниците, заштитата од странската конкуренција, протекционизмот во земјоделството, банките, работничките синдикати итн.

Постои еден константен однос помеѓу она што се нарекува давање и земање во "слободното дејствување" и конкретните барања за државна помош за специфичните економски цели.

Слободното дејствување на пазарот, предизвикува низа негативни последици: претерана експлоатација на природните ресурси, загадување на природната околина, нееднаква распределба на доходот, технолошка невработеност,¹⁷⁾ итн.

Теоретската основа на економскиот интервенционизам се наоѓа во "Општата теорија на вработеноста, каматите и парите" на Џон Мајнард Кејнс.

Истовремено, сето тоа се поврзуваше со политичкото функционирање на државата како демократска творба, па се развиваше идејата за широка заштита на социјално загрозеното население, почнувајќи од помошта за невработеност, пензиското осигурување, здравствената заштита, заштитата на минимален стандард итн.

¹⁷⁾ John Maynard Keynes: "Gospodarske šanse naših unuka", Ekonomska čitanka, P. A. Samuelson, Nakladni zavod matice Hrvatske, Zagreb, 1975, стр.624

Значи, од половината на овој век богатите држави на западниот свет имаат за цел "демократската држава на благосостојба со отворена ангажираност да ги оствари широките цели на економскиот развој, целосната вработеност, еднаквите можности за работа и живот на младите, социјалното осигурување и воопшто заштитата на минималниот стандард во поглед на приходите, исхраната, домувањето, здравјето и образованието, за сите граѓани без оглед на нивната социјална положба, раса, националност и вера".¹⁸⁾

Современата држава на тој начин ги презеде функциите:

1. Да креира и спроведува правила на однесување меѓу стопанските субјекти (правните прописи и регулативата за сопственоста, договорите, надоместокот на штета, заштитата на сопственоста, стечајот),
2. Микроекономските функции: улогата на работодавач кој вработува, на стопански субјект кој купува и продава стоки и разновидни услуги,
3. Макроекономски регулатор на стопанската активност (фискална политика, монетарна политика, политика на кредитирање, девизна политика, царинска политика, политика на плати и цени),
4. Улогата на заштитник на социјално загрозените слоеви на населението (обезбедување за невработеност, пензиско осигурување, минимален животен стандард) итн.
5. Улогата на алокатор на скудните ресурси (акцизи и премии).

¹⁸⁾ Gunnard Myrdal: "Beyond the Welfare State", New York, 1960, стр.58

Државната интервенција во стопанството, на секоја модерна држава произлегува од постоењето на недостатоци на пазарот, па од државната интервенција се очекува да ги надмине, или минимизира пазарните недостатоци. Како пазарни недостатоци се спомнуваат: стопанските циклуси, јавните добра, екстерните ефекти, асиметричката информација, дејствувањето на монополите, дистрибуција на доходот, заштита на потрошувачите.

Нееднаквата дистрибуција т.е. распределбата на доходот што ја создава пазарот со своето слободно дејствување е една од причините на државната интервенција. Во тие рамки, посебно внимание треба да им се сврти на социјалните функции на државата. Многу државни услуги во областа на здравственото осигурување, пензиите, или помошта за невработените, во текот на XX век, добија третман на егзистенцијална стока, или услуга кои современите општества им ги нудат на секој свој граѓанин. Определувањето на видот и обемот на овие услуги секогаш претставуваат содржина на процесот на политичкото одлучување, но има и непосредни ефекти врз функционирањето на стопанството т.е. пазарот. Поголемиот дел од овие услуги се вршат бесплатно и независно од придонесот во социјалните фондови на нивните корисници, но бидејќи тие се поврзани со карактерот на фискалната политика тие директно влијаат врз алокацијата на стопанските ресурси.

Во современите капиталистички држави процесот на остварување на профитот и акумулацијата на капиталот се одвива во амбиент кој претставува збир на закони, институции, општествени обичаи, однос на политичките партии и слично. Тоа ја претставува општествената структура на акумулација која е различна во секоја држава одделно, трае релативно долго затоа што таа е вкоренета со многу трајни

општествени односи, како што се: односите меѓу работодавачите, односите меѓу работодавачите и работниците, односите меѓу работниците и односите меѓу стопанството и државата. Сето тоа е овозможено со помош на збир од закони, институции, класни односи, организации на политичките партии и вообичаениот начин на производство и трошење на материјалните блага.¹⁹⁾

Дејствувањето на државата во стопанството претставува дел, или еден сегмент од општествената структура на акумулацијата т.е. еден аспект на општествениот амбиент во кој се реализира профитот и процесот на акумулација.

2. Државна контрола над стопанството

За да се сфати улогата на државата во стопанството, неопходно е да се имаат предвид механизмот и принципите на кој дејствува, од една страна, демократската држава како институција, а од друга страна, стопанството.

Државата е институција која функционира според "еден збир на правила" кои се битно различни од правилата според кои функционира капиталистичкото стопанство. Додека државата во своето функционирање се потпира врз принудниот однос, политичката моќ, колективната акција и демократското владеење, која ја инструментализира моќта и влијае врз економското однесување на стопанските субјекти, од друга страна, стопанството е организирано и функционира според "еден друг збир на правила", што е логика, а стокното производство кое е организирано заради профитот, се остварува со капиталните добра во приватна сопственост и наемниот труд.

¹⁹⁾ Samuel Bowles & Richard Edwards: "Razumjevanje kapitalizma", Školska knjiga, Zagreb, 1991, str.87

Денес многу воопштено и апстрактно се зборува за капиталистичкиот пазарно-стопански систем. Се тргнува од една група апстрактни принципи на тој поредок, управување и економски систем, што не одговара на реалноста. Во суштина, постојат барем три главни варијанти на пазарниот стопански систем и тоа, главно, поради специфичностите на улогата што ја превзема државата во стопанството. Тоа се:

1. Англосаксонскиот (либерален, или монетаристички модел);
2. јапонскиот; и
3. социјал-демократскиот, или германскиот модел.

Битните разлики меѓу тие три модели на пазарен стопански систем произлегуваат од различните односи на државата и стопанството. Така англосаксонскиот систем е изразен со широка доверба во способноста да се управува со пазарот и со високата ефикасност на приватното стопанисување во однос на државното дејствување. Релативно мали се општествените и стопанските задачи што и припаѓаат на државата во тој систем. Спротивно на него, стои јапонскиот систем. Тука е пренесена дур јадејќата и водечката улога на владата (државата), со формирање на таканаречени развојно-стратешки цели на земјата (обично извозот) и од неа се очекува да може, за таа цел да ги мобилизира сите општествени сили.

Во германскиот систем, развојот се разбира како отворен и еволутивен процес, што битно се унапредува со макроекономски одлуки. Притоа на државата ѝ припаѓа, задачата на сопствена одговорност да ги развива правилата на играта на стопанските акте-

ри, односно рамковните услови за да го контролира нивното запазување.²⁰⁾

Денес речиси не постои држава во светот која не интервенира во стопанството. Нејзината интервенција се согледува низ призмата главно на две глобални подрачја на нејзината активност, иако засебно, зависно од нивото на економскиот развој, историските и културните околности, секоја земја поодделно, ја дозира и инструментализира својата стратегија.

Првиот се огледува низ учеството, или уделот на зафаќањето на општествениот производ од страна на државата, а вториот во нејзината регулативна и контролна функција. Имено, современите држави преку системот на даноци и такси, кои ги претставуваат јавните приходи, прибираат средства, а потоа преку јавните расходи ги трошат собраните средства на разни корисници на буџетската потошувачка, како дел од општествениот производ, за која, одлучува државата. Во развиените земји денес, учеството на јавните приходи и расходи во просек се движи околу 40% од општествениот производ.

Вториот дел од активностите на државата се состои во нејзината регулативна и контролна функција во стопанството. Имено, државата преку разни закони и прописи, преку бројни државни тела и агенции директно влијае врз стопанските активности во една земја.

Таа интервенција започна со носење на закони за право на работниците да формираат свои здруженија, поставувајќи правила за платите и работното време, кои потоа водеа кон поригорозна контрола на производството и продажбата на храна, фармацевтските производи и козметиката. Денес, многу видови

²⁰⁾ Д-р Детлеф Радке: "Пазарно стопански модели: социјално пазарно стопанство во Сојузна Република Германија", Германски институт за развојна политика, Берлин, 1995, стр.10

бизнис, многу видови производи мора да бидат проверени од владини службеници и агенции, заради утврдување на квалитетот, сигурноста, или дали поседуваат уреди за контрола на загадувањето на околината што го предизвикуваат со своето делување. Донесени се многу закони за спречување на монополите, за дискриминација при вработувањето, забрани при вработувањето на деца, поставени се високи стандарди за работните услови, право на здружување и штрајк итн. Во 1990 - те, во просек во современите капиталистички држави дејствуваат повеќе од стоти- на надзорни агенции, комисији и слични институции, каде што извршната, или законодавната власт делегираат извесна моќ, со што ги регулираат активностите во најразлични полиња на дејствување, почнувајќи од трговијата до комуникациите, до нуклеарната енергија, па и до сигурноста на можностите за вработување.

Современите држави непрестајно ги прошируваат своите економски функции. Тоа се прави поради: економската нестабилност; порастот на меѓународната експанзија; економската концентрација и обезбедување услови за непречена конкуренција; заштитата на доходот; јавната сигурност во смисла на исполнување на извесни хигиено-технички и заштитни стандарди; заштитата на околината; дискриминацијата итн.

Несомнено дека една од најважните, ако не и најважната, е макро-економската функција на државата, со која таа ја промовира својата улога во економскиот растек и стабилност. Во промовирањето на оваа функција на државата, како што е познато, голема заслуга имаше Џон Мајнард Кејнс, кој разви методолошки постапки за откривање на причините за економските кризи. Во триесеттите години (1936) тој ја револуционизираше економската мисла со своето дело "Општа теорија за вработеноста, каматите и парите", така што ја анализираше поврзаноста меѓу дохо-

дот, штедењето, потрошувачката, инвестициите и каматните стапки. Тој првиот се залагаше, државата активно да дејствува врз економијата преку фискалната политика. Според него, трошоците на државата и оданочувањето, се примарни инструменти за обезбедување на експанзија и растек во стопанството.

Преку оваа своја функција, таа може битно да влијае врз економскиот растек, врз текот на деловните циклуси, да ја контролира нестабилноста на цените, висината на профитната стапка, вработеноста. Таа може да ги зголеми или намали даноците на вработените, семејствата, претпријатијата и веќе со тој потег да влијае врз висината на профитната стапка, со што може да го поттикне или да го заочи инвестирањето, а со тоа и економскиот растек, макро-економската стабилност и можностите за вработување.

Во натамошното излагање ќе се задржиме на некои аспекти од макроекономската функција на државата.

3. Несогласности околу државната економска активност

Монетарната и фискалната политика на современите држави обично се користи за да се оствари целосна вработеност и ценовна стабилност. Монетарната политика е таа која влијае врз расположливоста на кредитите, понудата на пари и брзината на нивниот обрт, додека фискалната ги опфаќа, трошењето на државата и даночниот систем и политика. Успехот од државната интервенција во тој контекст се оценува од аспектот на целосната вработеност, контрола на инфлацијата и националниот економски растек, а од друга страна, рамномерноста во дистрибуцијата на буџетските средства меѓу разните региони во земјата, задоволување на потребите на сиромашните, хендике-

пираните и други социјални програми и обезбедување на буџетската рамнотежа.

Во последно време постои значително несогласување околу обемот на државната интервенција во стопанството. За да се разберат овие спротивставени гледишта треба да се имаат предвид ефектите што економските активности на државата би можеле да ги имаат врз висината на профитната стапка и начинот на кој тие ефекти создаваат сложени обрасци на конфликти и коалиции меѓу државните (политичките - јавни) раководители, претпријатијата, работниците (синдикатите) и останатите граѓани. Овие несогласувања имаат своја теоретска подлога и во економската наука. Додека монетаристите, или конзервативните економисти заговараат ограничено и селективно вpletкување на државата во стопанството, дотогаш кејнсијанците, кои условно можат да се поистоветат со социјал-демократите, се склони кон поголема економска активност на државата. Од овие две спротивставени гледишта се препознаваат, од една страна, англисаксонскиот модел кој во последните неколку децении во практиката е под поголемо влијание на монетаристите, а од друга, социјал-демократскиот модел кој е поблизу до кејнсијанците.

Овие расправи и спротивставувања имаат широк дијапазон на проблеми, но ние ќе се задржиме само на два најважни кои добро ја илустрират улогата на државата во стопанството: (1) општествените околности кои влијаат врз процес на инвестирање и (2) обемот на државните зафаќања од општествениот производ.

(1) Што се однесува до првиот проблем, и монетаристите и кејнсијанците се согласуваат дека инвестирањето игра пресудна улога во одржувањето на кондицијата и "здравјето" на капиталистичкото стопанство. Но, овие две теоретски ориентации не се согла-

суваат меѓусебно што поконкретно го детерминира обемот на инвестирањето и со кои средства тоа може да се стимулира.

Монетаристите веруваат дека обемот на инвестирањето е определен од обемот на штедењето во стопанството. Ако обемот на штедењето е мал, според нив, понудата на позајмливите фондови за инвестирање ќе биде мала што ќе доведе до високи каматни стапки. Високите каматни стапки како што знаеме, го дестимулираат инвестирањето. Тие тврдат дека обемот на штедењето е детерминиран од тоа колкав доход примиле оние луѓе кои го штедат поголемиот дел од своите примања. Бидејќи работодавачите и побогатите штедат повеќе од другите, политиката што ги фаворизира богатите (преку намалување на даноците на профитите) е делотворна, бидејќи ќе го стимулира штедењето и на еден широк фронт ќе го поттикне инвестирањето. Од друга страна, зголемувањето инвестирање ќе ја зголеми вработеноста и масата на општествениот производ. Во оваа теоретска ориентација се тврди дека давањето на поголема маса на доход во рацете на работодавачите и побогатите, делотворно ќе делува врз сите останати членови на општеството.²¹⁾

Кејнсијанците застапуваат спротивно гледиште од предходно изнесеното. Според нив, инвестирањето

²¹⁾ Монетаристите чии што истакнат поединец е нобеловецот Милтон Фридман, се усредструмуваат во своите тврдења врз трошочните услови кои влијаат врз висината на профитната стапка. Најзначајна ставка во тој корпус е цената на трудот т.е. висината на наемнината. Тие се залагаат за многу поголемо влијание на пазарот т.е. на понудата и побарувачката врз висината на наемнината како елемент на трошочните услови во производството. Во исто време тие го занемаруваат денес релевантниот факт за меѓународната понуда и побарувачка на капиталот, т.е. политиката на земање и давање заеми како елемент на инвестирањето и динамизирањето на инвестирањето.

е детерминирано од обемот на вкупната побарувачка за добра и услуги во стопанството. Обемот на агрегатната побарувачка за добра и услуги зависи од тоа колкав доход примиле луѓето кои најголемиот дел од своите доходи ги трошат (а не штедат). Општествените групи со низок и среден доход (работниците), го трошат најголемиот дел од своите доходи и многу малку штедат. Кејнсијанците тврдат дека поделотворна е онаа политика која успева да обезбеди поголем обеом и побрз пораст на доходите на помалку имотните, така што ќе го намали персоналниот данокот на ниски и средните доходи, ќе развие широка мрежа на социјални примања, што ќе доведе до зголемен обеом на агрегатната побарувачка за добра и услуги. Тоа ќе води до зголемен обеом на потрошувачката и производството што ќе го стимулира инвестирањето.²²⁾

(2) Постојат спротивставувања и во однос на обемот на државните зафаќања од општествениот производ, а особено кога државата стопанисува со дефицит во буџетската потрошувачка.

Кејнсијанците го одобруваат зголемениот обеом на зафаќањата од страна на државата, дефицитното финансирање на државата и слично, истакнувајќи притоа дека тоа ја зголемува агрегатната побарувачка за стоки и услуги што, од своја страна, го поттикнува инвестирањето. Нивото на инвестирањето е детерминирано од очекуваната профитна стапка која, од своја страна, во најголем дел зависи од процентот на користењето на капиталните добра. Кејнсијанците се усредоточуваат врз стапката на користење на капацита-

²²⁾ Кејнсијанскиот пристап исто како и монетаристичкиот го игнорира меѓународниот карактер на стопанството. Тие во повисоките наемнини, препознаваат само зголемено агрегатно барање за добра и услуги на домашните потрошувачи. Го игнорираат фактот што тоа едновременно значи и повисоки трошоци за труд по единица производ, што ја намалува меѓународната конкурентност на домашното производство.

тетот, тргувајќи од претпоставката дека секогаш стопанството дејствува под своите производствени (инсталирани) можности. Секогаш во стопанството има недоволно вработени луѓе и неискористени капитални добра, при што, секое зголемување на агрегатната побарувачка за добра и услуги ќе влијае врз зголемување на аутпутот и инвестирањето.

Монетаристите го критикуваат зголемениот обеом на трошење од страна на државата, а особено нејзиното дефицитно финансирање, укажувајќи притоа дека државата за да може да стопанисува со дефицит, позајмува пари, ја зголемува побарувачката за позајмувачките фондови што повторно влијае врз зголемувањето на каматната стапка, која, од своја страна, го обесхрабрува инвестирањето. Монетаристите се концентрираат врз трошокот на позајмувањето на позајмувачките фондови и на начинот на кој некое зголемување на штедењето ги подобрува трошочните услови за производство и ја зголемува конкурентната способност на меѓународен план. Тие во своите претпоставки поаѓаат од долгорочниот модел или перспектива, дека стопанството секогаш функционира при полн капацитет, значи ја апстрахираат можноста од постоење на неискористени капацитети, односно невработени капитални добра и луѓе, што не одговара на вистината особено за пазарот на труд кој има постојана тенденција да произведува невработеност.²³⁾

²³⁾ Разликите меѓу монетаристите и кејнсијанците се јавуваат поради фактот што овие две теоретски ориентации поаѓаат од различните вредности. Додека кејнсијанците ѝ придаваат голема важност на еднаквоста и моќта на граѓанството во демократските држави, дотогаш монетаристите стравуваат дека поголемото вpletување на државата во стопанството би можело да ја намали ефикасноста во алокацијата на капиталот и капиталистичкото стопанство и да ги загрози индивидуалните слободи и претприемништвото.

Државата значи може да влијае врз даночната стапка на профитите и останатите даноци, што значи може директно да влијае врз висината на профитната стапка по плаќањето на данокот на некое претпријатие, некоја цела стопанска гранка, или стопанството во целина во една држава. Но таа може да влијае и врз останатите детерминанти т.е. општествени околности кои ја определуваат висината на профитната стапка.

За да се сфатат ефектите од владината политика на одделна држава, прво, треба да се сфати дека таквото дејствување не е во подеднаков интерес на сите граѓани. Еден дел од активностите ќе им користат на сите граѓани на државата, некои други активности ќе им користат само на некои групи, а за други ќе произведуваат штетни ефекти. Не е тешко да се заклучи дека она што е добро за работодавачите, задолжително не мора да биде добро и за работниците.

Еден дел на мерките на владината (државната) политика често доведува до резултати спротивни од очекуваните. На пример, одржувањето на високото ниво на невработеност ќе придонесе до намалување на висината на наемнината и ќе се подобрат трошковните услови за производство. Високата невработеност од друга страна, ќе придонесе да се намали обемот на побарувачката за добра и услуги, обемот на аутпутот, опаѓа степенот на искористеноста на капацитетите, т.е. многу од капиталните добра во сопственост да се наоѓаат надвор од употреба. Исто така и намалената даночна стапка, може да предизвика низа тешкотии во извршувањето на буџетските обврски кои буџетските корисници.

Проблемот со разбирањето на државната политика и нејзиното мешање во стопанството, дополнително е отежнато со фактот што работниците и работодавачите не се единствените играчи во играта. Сето

тоа се одвива во трикратното затегање на јагето меѓу државните водачи, работниците и деловните кругови. Секој од нив има свои интереси, кои во одреден период успеваат да ги наметнат своите за сметка на туѓите интереси.

Оттука и постоенето, главно на две стратегии кои се применуваат во практиката на современите капиталистички земји, а се однесуваат главно на прашањето за определувањето на цената на трудот, или наемнината како еден од инпутите во производството, и социјалната категорија која егзистира во капитализмот, често знае да ги мобилизира страстите.

Првата стратегија ја применуваат земјите во кои има социјалдемократија, или во текот на историјата ја имала политичката власт (Норвешка, Шведска, Данска, Австрија, Германија). Додека втората се потпира во поголема мера врз пазарот на трудот и невработеноста како специфична манифестација на вишокот на понудата на трудот над барањето (САД, В. Британија).

Во првиот случај, станува збор за многу специфично мешање на државата во односите меѓу работниците претставувани од мнозинските синдикати и поголемите групи работодавачи. Во тие земји, државата подготвува посебна економска програма или "општествен договор" околу спогодбата за трудот со која се решаваат сите битни прашања од работниот однос како што е: цената, дневниците, процедурите околу примање и отпуштање од работа, даноците и останатите економски варијабли. Во овој случај, работниците претставувани од синдикатите, од една страна, и работодавачите од друга со посредство на државата "користејќи ги нејзините добри услуги" се пазарат околу сите битни прашања за кои предходно стана збор. Колку ќе успее таа во своето посредништво во прв ред, зависи од нејзината изборна т.е. политичка моќ.

Во оваа стратегија и вид на социјално-пазарно стопанство, исклучено е влијанието на пазарот на трудот. Цената на трудот како инпут во производството е определена во спогодбата за труд, пред сè, од општествените, културните и политичките околности (вообичаен животен стандард). Со оглед на големата вклученост на работниците во синдикатите кои ги штитат нивните интереси, се постига ефект, кој во однос на трудот на високо рамниште ги обезбедува социјалните права на работниците и останатите права од работен однос.

Втората стратегија за определување на цената на трудот во поголема мера се потпира врз пазар на трудот, помаргиналната улога на синдикатот и специфичноста на односите меѓу работниците и работодавачите. Во овој случај, државата не се меша директно, постои сегментиран, а не единствен пазар на трудот (поради делувањето на синдикатот, бирократската контрола на работните места, дискриминацијата, итн.) што ги прави работниците многу ранливи и незаштитени, многу подиректно го чувствуваат стравот од можноста да останат без работа, т.е. да го загубат работното место. Во основа, во оваа стратегија - се огледува колку загубата на работното место е голема, зависно од тоа колку време е потребно да се најде друга работа, потоа од пристапот како е решено прашањето на осигурување на приходи во случај на привремена невработеност, и колку долго трае времето на компензација на паричните средства за време на невработеноста. Тоа може да предизвика сериозни последици врз статусот на работниците, затоа што губењето на работното место истовремено значи и губење на приходите во семејството, или целосна промена во начинот на живот, школувањето на децата, изгледните можности за градење кариера итн. Загубата на работното место речиси како, по правило,

значи зголемување на напнатоста меѓу членовите на семејството, меѓу пријателите, а многу често и загуба на самопочитта.

4. Политичкиот деловен циклус

Современиот феномен познат како политички-деловен циклус го среќаваме тогаш кога рецесијата, и ги експанзијата во деловниот циклус делумно се создава од владината економска политика со чија помош државните функционери настојуваат да го поттикнат деловниот циклус во свој, или за туѓ интерес. Тоа значи дека познатите подеми и падови кај макро агрегатите како што се: вработеноста, аутпутот, инвестирањето се условуваат со политички средства. Овие агрегатни економски големини не се повеќе условени од милионите релативно неусогласени одлуки на инвеститорите и потрошувачите, туку во овој случај, деловниот циклус во поголема или помала мера е условен од политичките процеси во кои политичките лидери во државата жонглираат со интересите на работодавачите и интересите на работниците, како и со својот повторен избор со помош на макро-економската регулација.

Имено, во време на експанзијата во деловниот циклус, кога растат аутпутот, вработеноста и наемнината, тие со своето дејствување во интерес на работодавачите, можат да предизвикаат рецесија. Тоа има за цел да ги дисциплинира работниците, да ги принудат да ги прифатат правилата и да започнат да се плашат за своето работно место поради растечката невработеност. Секако, тоа често се прави тајно, преку посебни групи за лобирање кои делуват во полза на деловните кругови, но, секако, не под форма на барање на повисока невработеност, туку често тоа се прави под форма на: "соборување на инфлацијата"; "фискална

одговорност" или "држење на понудата на парите под контрола". Секако, кога државните раководители ќе се согласат да преземат нешто во полза на деловните кругови, тогаш тие го прават тоа на тој начин што: ги намалуваат државните издатоци - го намалуваат буџетот; ги ограничуваат кредитите; ги зголемуваат персоналните даноци, ја ограничуваат потрошувачката и на тој начин помагаат да се подобрат трошковните услови за производство, дејствувајќи притоа единствено преку цената на трудот како еден од инпутите во производството.

Политичкиот деловен циклус не е само теоретска можност, туку реалност што многу често се случува во стопанството на САД и другите капиталистички земји.

Границите на демократската контрола на капиталистичкото стопанство, сепак, се познати за сите учесници во стопанскиот систем: моќта на капиталот, моќта на граѓанството и моќта на политичката власт - државата.

* * *

д-р Љиљана Мишковска Каевска,
Економски институт - Скопје

КОНКУРЕНЦИЈАТА ВО МОДЕЛОТ НА ПАЗАРНОТО СТОПАНСТВО ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

1. "Ако развојот се смета за отворен, спонтан и зависен процес, што не може да се прогнозира", вели Д. Радке, "тогаш имаат шанси да опстанат во овој процес само оние општества, што во перманентните промени не се сретнуваат со ограничувања и табуи, туку со отвореност... Пазарните стопански системи се отворени системи; тие претставуваат рамка што му дозволува на општеството на новите проблеми, желби и предизвици да реагира "продуктивно"... Отвореноста не содржи само шанси да се формира сопствен пат, туку содржи и ризик од пропаѓање... Поради тоа, пазарните стопански системи постојано стојат во конфликт со човековата природа, со човековата комотност, со неговиот страв од ризик, со неговата потреба за сигурност и јасна перспектива."²⁴⁾

Конкурентската борба на пазарот влијае стопанските субјекти перманентно да ја подобруваат својата ефикасност, бидејќи во таа борба во предност се оние чие индивидуално време за производство е пома-

²⁴⁾ Д-р Детлеф Радке: "Пазарни стопански модели: Социјално пазарно стопанство во Сојузна Република Германија", Германски институт за развојна политика, Берлин, 1995, стр.26 и 28

ло од општествено потребното време. Општо земено, за конкуренцијата може да се каже дека ги присилува претпријатијата да го унапредуваат своето работење преку: избор на асортиман на производи посоодветен на барањата на потрошувачите; применување на достигнувањата на техничко-технолошкиот прогрес; подобрување на користењето на производствените фактори; усовршување на организацијата на работењето и сл. Сето ова придонесува за намалување на цената на чинењето на производите, а со тоа и за опаѓање на нивните цени, со што се создаваат можности за задоволување на потребите на поширок круг на потрошувачи.

Пазарот, меѓутоа, не е совршен, па поради својата несовршеност, овозможува појава и на низа негативни појави како:

- непотребно растурање на дел од работната сила и средствата за производство (трошење на производствените фактори за производство на производи што не може да се пласираат на пазарот);
- во стремежот за остварување на поповолна позиција на пазарот стопанските субјекти настојуваат да остварат монополска положба;
- во борбата за профит не се води многу грижа за зачувување на животната средина;
- пазарот ги зголемува разликите меѓу поразвиените и помалку развиените земји и региони;
- ефикасноста на пазарот, пред сè, се манифестира во остварувањето на краткорочните цели, бидејќи тој на најдобар начин го усогласува постојното производство со побарувачката, така што за остварување на

долгорочните цели се потребни други механизми.

2. Пазарот е основниот регулатор на општествената репродукција, меѓутоа, поради неговата динамична неефикасност и несовршеност се јавува потреба и од државна интервенција во регулирањето на одредени подрачја. "Колку и да изгледа парадоксално...", вели Н. Узунов, "... сепак е факт дека прва грижа на капиталистичката држава денес е да го одржи пазарниот механизам, макар и со државна интервенција. Значи, задачата не е да се зачува слободата на пазарот од либералниот капитализам, ниту стихийното движење на пазарните манифестации, но, сепак, да се обезбеди дејството на законот на понудата и побарувачката, а со тоа и на ефектите што произлегуваат од ова дејство. Од друга страна, задачата не е ни да се контролираат, а уште помалку да се ограничуваат пазарните манифестации... Според тоа, политиката сака да го одржи приматот на пазарот, макар што презема толку многу мерки со кои, на крајот на краиштата, станува позначајна од него".²⁵⁾

Државата со мерките што ги презема, во основа, има цел да овозможи конкуренцијата на пазарот да дојде до полн израз, што го постигнува преку ограничување на монополското однесување на субјектите - учесници на пазарот, како и на нелојалната конкуренција меѓу нив. Тоа е и причината што во економската литература во земјите со развиено пазарно стопанство посебно внимание му се посветува на антимонополското законодавство, кое во овие земји е особено развиено. Но, државата има и други цели како: остварување на целосна вработеност, стабилност на општото ниво на цените, прераспределба на националниот

²⁵⁾ Д-р Никола Узунов: "Современи економски системи - економска анализа на современиот свет", Култура, Скопје, 1986, стр. 107

доход, врамнотежување на платниот и девизниот биланс, забрзување на стопанскиот развој, овозможување на порамномерен регионален развој, заштита на суверенитетот на потрошувачите, заштита на одредени сектори кои се многу битни за државата, а кои не можат да се остават исклучиво на дејствувањето на пазарниот механизам, задоволување на општите и заедничките потреби на населението, заштита на животната средина, зачувување на одредени природни ресурси и сл.

За остварувањето на овие цели многу често државите, од една страна, го ограничуваат монополското однесување, а од друга ги штитат монополите. Најеклатантен пример за ова е заштитата на производството на одредени големи монополски организации преку забрана, или ограничување на увозот, било директно, или индиректно, преку пропишување на високи царински давачки. Во вакви случаи државата затајува во заштитата на суверенитетот на потрошувачите, меѓутоа, монополистот, бидејќи на домашниот пазар остварува високи цени, може да ги пласира своите производи на странските пазари по пониски цени и да го зголеми својот извоз, а со тоа да влијае врз подобрувањето на девизниот биланс на државата.

Постоенето на монополите, и покрај сето негативно влијание врз слободното движење на производите, капиталот, работната сила и знаењето, има и одредени позитивни ефекти, кои, пред сè, се резултат на позитивните ефекти што ги имаат концентрацијата и централизацијата на капиталот.

Посебен вид на монополи претставуваат природните монополи. Природен монопол е кога во одреден сектор, поради природата на дејноста што се извршува се појавува само едно претпријатие. Меѓутоа, како природни монополи се сметаат и претпријатијата од одделни сектори во кои, поради големите вложу-

вања на капитал, економски не е оправдано дејноста да ја вршат поголем број на стопански субјекти. Со цел да ја спречи злоупотребата на монополската положба од страна на овие стопански субјекти, државата донесува посебни прописи, кои главно се однесуваат на: регулирањето на влезот и излезот во секторот, формирањето на цените, пропишување на стандарди во врска со квалитетот на производите, стандарди за условите во кои се извршува прометот итн.

Меѓутоа, државната регулација на овие сектори некогаш предизвикува и сосема спротивни ефекти, т.е. доведува до зголемување на манифестациите на монополското однесување на претпријатијата од тие сектори. Доколку ваквите појави земат поголем замав, државата пристапува кон дерегулација, субјектите ги губат карактеристиките на природен монопол, со што се создаваат услови и во овие сектори конкуренцијата да дојде до поголем израз.

Мерките на државата со кои таа интервенира на пазарот може да бидат директни и индиректни. Директни мерки се оние со кои директно се интервенира и се донесуваат *ad hoc*, така, на пример, за да се ограничи потрошувачката се замрзнуваат платите, за да се забави инфлацијата се замрзнуваат (максимираат) цените и сл. Со овие мерки се постигнуваат краткорочни ефекти.

Индиректните мерки даваат ефекти на подолг рок и најчесто тие им се однапред познати на субјектите на стопанисувањето, па според тоа тие можат да си го прилагодат своето однесување кон нив, со што ако не ги избегнат, барем ќе ги намалат негативните последици од дејствувањето на пазарниот механизам. На тој начин и на макро ниво со помали потреси доаѓа до усогласување на понудата со побарувачката и до оптимална алокација на производните фактори.

Како индиректни мерки може да се сметаат мерките во областа на: монетарно-кредитната политика (обемот на пари во оптек, обемот на кредити, каматните стапки и сл.); политиката на економски односи со странство (девизниот и царинскиот режим); политиката на цените; фискалната политика; антимонополското законодавство; политиката на државните резерви; вршењето на прометот со производи и услуги на територијата на земјата; финансирањето на техничкиот прогрес; стандардизацијата на квалитетот на производите и услугите; заштитата на животната средина; вложувањата во јавни добра од поголем обем (изградба на патишта, акумулации и сл.) итн.

Кога државата презема мерки што се однесуваат на одредени елементи на пазарот, најчесто поефикасни се покажуваат мерките кои се насочени кон регулирање на побарувачката - без разлика дали е тоа лична, заедничка или инвестициска, отколку ако се однесуваат на понудата на производите и факторите на производството. Сепак, во одредени услови, или поточно, за постигнување на определени цели, неминовно е да се преземаат и такви мерки со кои се врши регулирање на понудата.

Најчесто, таквите мерки се во врска со остварувањето на развојната политика на земјата и вравнотежувањето на регионалниот развој врз кој, по правило, пазарот негативно влијае. Во мерките што се однесуваат на регулирањето на понудата се и мерките за спречување на: монополското однесување, ограничувањето на конкуренцијата, како и нелојалната конкуренција. Секако, овие мерки можат да се преземат и кога вакви манифестации се јавуваат и на страната на побарувачката, но за Република Македонија може да се каже дека многу ретко се јавува потреба за вакви интервенции.

Врз база на практиката во поголем број земји од Централна и Источна Европа, во кои се одвива процесот на транзиција, според Н. Узунов, "конкретните мерки со кои се оформува пазарниот организам... можат да се сумираат како што следува:

- престанување на општодржавното планирање;
- воспоставување на директни деловни односи во размената меѓу претпријатијата;
- дерегулација (ослободување) на цените и нивно формирање на пазарот;
- дерегулација кај увозот и извозот на стоки;
- продирање на странски фирми на домашниот пазар;
- ширење на маркетингот;
- оформување на финансискиот пазар; и
- појава на пазар на работна сила.²⁶⁾

Во врска со многу големата улога на државата во современиот свет доволно зборува фактот што Извештајот за светскиот развој во 1997 година, изработен од страна на Светската банка од Вашингтон, носи наслов: "Државата во светот што се менува". Во врска со ова, во овој Извештај стои: "Ефикасната држава е витално важна за обезбедување на добрата и услугите - и законите и институциите - кои им овозможуваат на пазарите да цуаат, а на луѓето да живеат поздрав, посрекен живот. Без тоа, одржливиот развој - економскиот и социјалниот - е невозможен. Многумина го велеа речиси истото и пред педесетина години, но тогаш се подразбираше дека, кога се разговара за развојот, тоа значеше дека него треба да го обезбеди државата. Искусствената порака оттогаш наваму е доста различна: државата е во центарот на

²⁶⁾ Д-р Никола Узунов: "Трансформација на економските системи - Запад-Исток-Југ". Детска радост, Скопје, 1995 год. стр.359-361

економскиот и социјалниот развој, но не како директен обезбедувач на растежот, туку како партнер и негов катализатор и помагач.²⁷⁾

3. Во поранешна Југославија, според Уставот од 1974 година субјектите, дали беа физички или правни лица, своите економски интереси ги остваруваа на единствениот југословенски пазар. Притоа, тие беа рамноправни во вршењето на дејностите и стекнувањето на доходот, "... врз основа на дејствувањето на законитостите на пазарот и на општественото насочување на стопанскиот и општествениот развој и на усогласувањето на односите на пазарот".²⁸⁾ За обезбедување на нормално функционирање на пазарот беа донесени прописи кои имаа за цел да го оневозможат монополското однесување и нелојалната конкуренција на југословенскиот пазар. Меѓутоа, во овие прописи не беа прецизно дефинирани одредени поими, така што претставуваше сериозна пречка за нивната примена. Секако дека тоа не беше единствената причина што законот со кој се регулираше монополското однесување и нелојалната конкуренција не најде поширока примена. Поради ваквата состојба не беа ретки случаите на монополско однесување и нелојална конкуренција и тоа како на пазарот на просторите на поранешна Југославија, така и при настапот на стопанските субјекти од тие простори на пазарите во странство.

По осамостојувањето на Република Македонија се напушта моделот на планско-пазарно стопанство и се прифаќа моделот на пазарно стопанство. Така, во Уставот на Република Македонија (1991) меѓу темелните вредности на уставниот поредок се вбројуваат и правната заштита на сопственоста и слободата на

пазарот и претприемништвото (член 8). Поглавјето за основите на економските односи во Уставот започнува со тоа дека се гарантира слободата на пазарот и претприемништвото. Притоа државата, т.е. Републиката обезбедува еднаква правна положба на сите субјекти на пазарот и презема мерки против монополската положба и монополското однесување. Слободата на пазарот и претприемништвото можат да бидат ограничени со закон единствено заради одбраната на Републиката, зачувувањето на природата, животната средина или здравјето на луѓето (член 55).

Слободната конкуренција на пазарот и нормалното функционирање на пазарот државата го обезбедува со голем број закони, така што може да се каже дека речиси сите закони што се однесуваат на економската сфера имаат директно или индиректно влијание врз пазарот. Поголемиот дел од законите во оваа сфера се донесени од кои поважни се:

- Законот за трговија (Сл. весник на РМ бр. 23/95),
- Законот за трговски друштва (Сл. весник на РМ бр. 28/96)
- Законот за надворешно-трговско работење (Сл. весник на РМ бр. 31/93)
- Законот за царини (Сл. весник на РМ бр. 24/95)
- Законот за Царинска Тарифа (Сл. весник на РМ бр. 38/96)
- Законот за девизно работење (Сл. весник на РМ бр. 30/93)
- Законот за данокот на промет на производи и услуги (и Тарифа) (Сл. весник на РМ бр. 5/92)
- Законот за акцизи со Тарифа (Сл. весник на РМ бр. 78/93) и др.

²⁷⁾ "Улогата на државата во светот што се менува"-Резиме, Светска банка, Вашингтон, 1997 год., стр.1

²⁸⁾ Устав на СФРЈ, 1974, член 251

Освен со наведените закони оваа проблематика е регулирана и со закони кои не се само од т.н. економска сфера, од кои како поважни ги наведуваме:

- Кривичниот законик (Сл. весник на РМ бр. 37/1996),
- Законот за стечај (Сл. весник на РМ бр. 55/1997),
- Законот за извршната постапка (Сл. весник на РМ бр. 53 /1997) и др.

Со оглед на фактот дека во Република Македонија не се донесени сите потребни закони, а за некои кои се веќе донесени сè уште не е изминат рокот за нивна задолжителна примена, (така, на пример, краен рок за усогласување со одредбите на Законот за трговски друштва е 31.12.1998 год.), сè уште се во употреба и некои закони од СФРЈ.

Одредбите од Уставот во врска со слободата на пазарот и претприемништвото, или попрецизно, во врска со монополската положба, монополското однесување и нелојалната конкуренција, досега не беа доразработени во посебен закон, туку тие појави поконкретно се третираа во Законот за трговија и Кривичниот закон. Меѓутоа, подолго време се работеше на изготвувањето на законите со кои ќе се регулираат овие појави и деновиве Владата на Република Македонија му ги поднесе на Собранието на Република Македонија предлозите за донесување на Закон против ограничувањето на конкуренцијата и на Законот против нелојалната конкуренција.

За тоа колкаво е значењето на прописите што ја регулираат конкуренцијата доволно зборува примерот на Сојузна Република Германија каде што Законот против ограничувањето на конкуренцијата се смета за основен Закон. Овој закон се однесува на забраната за формирање на картели и на контролата на инте-

граците. Покрај овој Закон, во Германија постои и Закон против недозволената конкуренција.

Во продолжение, прво ќе биде направен осврт врз постојните позитивни прописи со кои се регулира оваа проблематика во Република Македонија, а потоа ќе се направи кус осврт кон предлозите на двата нови закона.

Според Законот за трговија (член 18), слободата на пазарот и претприемништвото се нарушува со дејствија на монополска положба и монополско однесување, ограничување на пазарот и претприемништвото и други дејствија, се мисли на нелојалната конкуренција и демпиншките цени. Во Законот не се дефинираат дејствијата на монополската положба, туку се дефинираат само дејствијата на монополското однесување. Под монополско однесување (член 19) се подразбира склучување на монополски договори, злоупотреба на доминантната положба на пазарот (кога учеството на претпријатието на пазарот на некој производ е поголемо од 40%), како и преземање одредени дејствија со кои се создава, или се користи монополска положба. Во Законот подетално се дефинира што е монополски договор, што е злоупотреба на доминантна позиција на пазарот и кои се дејствијата насочени кон создавање или користење на монополска положба.

Под ограничување на пазарот и претприемништвото се подразбира донесувањето на општи и поединечни акти и преземање дејствија со кои спротивно на Уставот и Законот се ограничува трговијата на производи, внесувањето на производи, настапувањето на пазарот, или на некој друг начин се ограничува слободната конкуренција (член 26). Како нелојална конкуренција (член 32) се сметаат дејствијата на трговецот што се спротивни на добрите деловни обичаи и со кои се нанесува, или може да се нанесе штета на друг

трговец, друго правно и физичко лице кое врши трговија или, на потрошувачот. За *дампиншките цени* не постои дефиниција во Законот, туку само се наведува дека државата презема мерки за заштита од дампиншките цени.

Недореченоста во Законот за тоа што претставува монополска положба може да создава проблеми при неговата примена во практиката, односно при преземањето на мерки против дејствијата на монополска положба. Одредени стопански субјекти по својата природа претставуваат природни монополи, а, освен тоа, во услови на еден многу мал пазар, како што е македонскиот, нормално е големите производствени претпријатија, кои имаат технологии што бараат многу големи вложувања, да бидат единствени во земјата. Секако дека поради својата монополска положба овие претпријатија се во многу поповолна положба, отколку претпријатијата за чии производи постои конкуренција на пазарот, но за да не дојде до злоупотреба на положбата доволно е што државата презема мерки за спречување на нивното монополско однесување. Тоа се однесува како на природните монополи, така и на сите субјекти кои по еден или друг начин ќе се најдат во состојба да можат монополски да се однесуваат.

Против одделните видови на нарушувањето на слободата на пазарот и претприемништвото државата презема низа мерки (член 24 и 28 од Законот за трговија), меѓу кои се и следниве:

- определување највисоки цени за одделни производи и услуги во производството и прометот и определување заштитни цени за одделни земјоделски производи;
- определување производи и услуги за кои претпријатијата и другите правни и физички лица кои вршат дејност се должни да доста-

вуваат известување заради следење на цените;

- забрана на трговија со определени производи, вклучувајќи го и увозот и извозот, ограничување на трговијата на тие производи во поглед на количеството, квалитетот или други својства на производите, како и определување посебни услови за трговија со одделни производи;
- забрана на одредени субјекти да вршат трговија со одредени производи;
- забрана во трговијата на големо во одредени случаи да учествуваат повеќе посредници;
- забрана на употреба на определени производи за производство на други определени производи;
- обврска за формирање и држење резерви на определени производи во определени количества; и др.

Со цел да овозможи слободно функционирање на пазарот и претприемништвото државата и во Кривичниот законик предвидува одредени санкции за: повреда на рамноправноста во вршењето на стопанска дејност; создавање монополска состојба и предизвикување растројство на пазарот, како и за нелојалната конкуренција во работи на надворешно-трговскиот промет.

Така, според член 282 од Кривичниот законик, се предвидуваат санкции за лице кое со злоупотреба на својата службена положба, или овластување ќе го ограничи слободното движење на средства за репродукција на определено подрачје, ќе го одземе или ограничи правото на друго претпријатие и друго правно лице на определено подрачје да се занимава со

промет на стоки и услуги, ќе стави правно лице во нерамноправна положба спрема други правни лица во поглед на условите за работа или за вршење промет на стоки и услуги, или ќе го ограничи слободното вршење на дејноста или слободната размена на стоки и услуги. Исто така, се предвидени казни и за лицата кои искористувајќи ја својата општествена положба или влијание овозможуваат да дојде до нарушувања во слободното движење на стоките на пазарот и доведување на одредени субјекти - учесници на пазарот, во нерамноправна положба.

Во член 282 се пропишани санкциите за лица кои со вршење стопанска дејност спротивно на закон, или друг пропис ќе склучат спогодба со која се ограничува друго правно лице во слободниот промет на стоки и услуги на определено подрачје, или со определено правно лице ќе склучат спогодба со која на друг начин се создава монополска положба на пазарот, па поради тоа правното лице ќе се здобие со значителна имотна корист, или за друг настапи значителна штета.

Државата не може да обезбеди нормално функционирање на пазарот доколку не презема мерки за заштита на учесниците на пазарот од нелојална конкуренција, било да се на страната на понудата, или на страната на побарувачката. Ваквата заштита е битна како при настапот на странски пазари, така и при настапот на домашниот пазар. Меѓутоа, во Кривичниот законик се пропишуваат санкции само за нелојална конкуренција во работи на надворешно-трговскиот промет, а не и на прометот што се врши меѓу партнери од земјата. Имено, во член 284 се предвидени санкции за случаи кога застапник, или претставник на домашно правно лице, кој знаејќи дека друго домашно правно лице претходно постигнало спогодба со странска фирма за работа во надворешно-трговскиот промет, или дека претстои склучување договор за таа работа

и дало понуда на таа фирма за продажба, или купување на ист вид стока, односно извршување на иста услуга, па поради тоа странската фирма ќе се откаже од склучениот договор или пак договорот ќе се склучи под понеповолни услови за домашното правно лице.

Освен со веќе споменатите закони, проблематиката на пазарот е предмет на регулација и во голем број други законски и подзаконски акти, како и во општите и посебните узанси за промет на стоки. Според проблемтиката што ја регулираат, прописите што ја тангираат проблематиката на пазарот може да се поделат на следниве групи:

- прописи со кои се одредуваат учесниците на пазарот;
- прописи со кои се одредуваат формите на увозот и извозот;
- прописи со кои се влијае врз понудата на одредени стоки на пазарот, како што се прописите за стоките резерви и интервенциите на пазарот со увоз на одредени производи, или забрана на промет со одредени производи;
- прописи со кои се одредуваат одредени давачки за вршењето на промет, како што се данокот на промет, царините и разни други давачки при увозот, акцизите и слично;
- прописи со кои се дефинира квалитетот за одредени производи што се предмет на промет на пазарот, како и начините на кои се спроведува контролата - земање мустри, методи за анализа на одделните производи и слично. (Такви прописи постојат на пример за: вештачки ѓубрива, вино, кафе, чај, зачини, диетални производи, безалкохолни и алкохолни пијалаци, јајца, млеко и млечни

производи и многу други прехранбени производи);

- прописи со кои се ограничува прометот со одредени производи (на пример, прометот на производи и услуги од интерес на целата земја, експлозивни материјали, или пак забрана за продажба на одредени производи на пазарот на мало и на зелените пазари);
- прописи со кои се определуваат минимални технички услови за просториите каде што се врши откуп, производство и промет на одделни производи (на пример: кожи, волна, прехранбени производи и др.);
- прописи за здравствена исправност на животните продукти и предмети од општа употреба (нивно пакување, ставање декларација на производот и др.);
- прописи за заштита на потрошувачите (преку ставање заштитен знак на производот, со што се штити и производителот и потрошувачот, потоа ставање декларација на производите, издавање гарантен лист и сл.);
- прописи со кои се одредуваат органите кои на пазарот вршат контрола на спроведувањето на прописите (пазарна инспекција, завод за цени, санитарна инспекција и др.).

Како што беше веќе споменато, од страна на Владата на Република Македонија веќе се изготвени предлозите на Законот против ограничувањата на конкуренцијата и на Законот против нелојалната конкуренција. Основните начела врз кои се засновуваат овие закони се:

- слобода на пазарот и претприемништвото;
- еднаква правна положба на сите субјекти на пазарот;

- заштита на начелото на совесност и чесност на пазарот;
- забрана на монополите и преземање мерки против монополската положба и монополското однесување на претпријатијата;
- отстранување на негативните ефекти на различните видови правни работи и дејствија врз структурата на пазарот и врз структурата на конкуренцијата, како основа за заштита на претходните начела;
- забрана на хоризонталните и вертикалните ограничувања на конкуренцијата;
- контрола на спојувањата; и
- заштита на интересите на потрошувачите и другите корисници.

Секако дека при една поопстојна анализа на одредбите на овие предлог-закони може да се согледаат одредени слабости, но во понатамошната процедура за нивното донесување може да се очекува тие во голема мера да бидат отстранети. Не навлегувајќи во анализата на одделните одредби, сепак, не може да не ставиме забелешка на едно од претходно наведените начела, а тоа е дека се забрануваат монополите и се преземаат мерки против монополската положба. Монополите не може да се забранат, туку треба да се забрани монополското однесување и да се преземаат мерки против злоупотребата на монополската положба и ограничувањето на конкуренцијата. Всушност, иако во начелата е наведено, во самиот текст на предлогот на Законот против ограничувањето на конкуренцијата нема одредби со кои децидно се забрануваат монополите. Кога во Република Македонија би се забраниле монополите, со оглед на големината на земјата и структурата на пазарот, тоа би значело

затворање на голем број од големите претпријатија, што секако не е интенција на законодавецот.

Изготвувањето на овие два закона, без разлика на одредени слабости, претставува крупен чекор во заокружувањето на стопанскиот систем, а со тоа и во дооформувањето на моделот на пазарното стопанство во Република Македонија.

Потребно е да се забележи дека и покрај тоа што сè уште во целост не е заокружена правната регулатива во врска со пазарот и што постојат одредени слабости во некои од правните прописи, сепак постојната регулатива овозможува многу понормално функционирање на пазарот отколку што е тоа случај денес. Фактички, основниот проблем не е немањето прописи, туку непочитувањето на прописите и тоа како од страна на учесниците на пазарот, така и од страна на одделни органи на државата, било да се тоа органи што врз база на прописите донесуваат одредени одлуки со кои директно, или индиректно се влијае врз состојбата на пазарот и положбата на одредени стопански субјекти на пазарот, или се органи што се задолжени да вршат контрола на спроведувањето на прописите.

Во периодот на транзицијата посебно се актуелизира проблемот на соодносот на слободното делување на пазарот и државната интервенција во стопанството. Во почетокот на процесот на транзицијата во 1993 година во врска со ова Т. Фити има кажано: "... ќе биде потребно многу знаење и мудрост тука да се изнајде вистинска мерка. Во овој контекст, битно е според нас, да се води сметка за три моменти: прво, научното следење на оваа проблематика, односно изучување на логиката на поставеност и функционирање на одделните мерки и инструменти на државна интервенција во стопанството иманентни за пазарните стопанства (парцијално и во сооднос со други мерки,

но и со начинот на функционирање на вкупниот стопански систем) ќе биде драгоцена помош; второ, носителите на економската политика ќе мораат брзо да ја напуштаат логиката на рутинско донесување одлуки, наследена од минатото и да ја заменуваат со научно засновани решенија; трето, сега е време поопстојно да се размисли за можните пристапи на оформување кадри кои би работеле на оваа проблематика во самата државна администрација и кои би располагале со специфичен фонд на знаења од областа на економската теорија (доминантните економски парадигми) и нивното влијание врз профилирањето на стопанскиот систем и карактерот на мерките и инструментите на државната интервенција во стопанството.²⁹⁾

По пет години, меѓутоа, може да се констатира, дека многу малку од наведените три основни претпоставки за одредување на оптималниот степен на државната регулација во Македонија е остварено. Имено, ниту науката е посебно ангажирана во следењето и проучувањето на одделните мерки и инструменти на државната интервенција, ниту носителите на економската политика направија посериозен чекор во правец на напуштање на логиката на рутинско донесување одлуки, а ниту пак се преземаа посериозни мерки за оспособување на кадрите во стручните служби во државниот апарат за работа во пазарни услови.

* * *

²⁹⁾ д-р Таки Фити: "Пазарната парадигма и економските функции на државата". Десетти симпозиум за квалитативните фактори на стопанисување, Влада на Република Македонија, Стопанска комора на Македонија, Сојуз на економистите на Македонија, Струга, 1993, стр.55

Доц. д-р **Благоја Спиркоски,**
Економски факултет-Прилеп

ПАРТИЦИПАЦИЈАТА НА ВРАБОТЕНИТЕ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА И СОЈУЗНА РЕПУБЛИКА ГЕРМАНИЈА

1. Вовед

Новата класификација на стопанските системи ги содржи следниве четири групи и тоа:

1. социјално-пазарните, партиципативни системи;
2. традиционалните капиталистички системи;
3. систем на премин од командно кон пазарно стопанство; и
4. "реформски" централно-плански систем (види Табела 1).

Баквата класификација е направена според четирите основни критериуми што истовремено, се и клучни компоненти на секој стопански систем. Имено, според овие критериуми Сојузна Република Германија припаѓа во првата група, а Република Македонија во третата група економски системи. Република Македонија, како земја во транзиција, при дефинирањето на својот стопански систем ги разгледа сите постојни варијанти на организација на својот стопански систем. Меѓутоа, постојат безброј ограничувачки фактори кои го условуваат не само нивото на организираност на

Табела 1: Новата класификација на економски системи

	Социјално-пазарни партиципативни системи	Традиционално капиталистички системи	Систем на премин од командно кон пазарно стопанство	"Реформски" централно-плански систем
Сопственост	Доминација на приватната сопственост, јакнење на работничкото акционерство и институционалните акционери	Доминантна приватна сопственост	Програма за приватизација на државниот сектор	Доминира државната сопственост
Донесување одлуки	Претежно централизирано, јакнење на партиципативната улога на вработените	Претежно децентрализирано	Претежно децентрализирано	Претежно централизирано
Мотивација	Претежно материјална; учество на вработените во профитот; нови поттикнувања	Претежно материјална	Претежно материјална	Претежно материјална делумно морална
Координационен механизам	Доминира пазарот покрај растечката редистрибутивна и социјална улога на државата	Доминира пазарот	Програми за воведување пазарен механизам	Преовладува планот

Извор: Ј. Бајец и Љ. Јоксимовиќ, *Современи привредни системи*, стр.18.

стопанството, туку и општествениот развој воопшто. Голем дел постојни решенија во областа на стопанскиот систем повеќе се производ на конкретна обусловеност, или сугестии на разни меѓународни институции.

Изборот на решенијата од областа на партиципацијата на вработените во одлучувањето на компаниите или посовремените форми, како што се учество во делењето на профитот, или учество во сопственоста на компанијата, повеќе беа резултат на претходен процес на приватизација (со Законот за општествен капитал), отколку осмислена акција на креаторите на нашиот стопански систем во насока на изградба на социјално-пазарен партиципативен систем. Имено, за тоа сведочи Законот за трговски друштва, каде што законодавецот го предвиде соодлучувањето само како можност и тоа доколку тоа прашање претходно биде регулирано со Статутот на друштвото.

Во високоразвиените земји, како резултат на нивниот еволутивен развој се создадоа реални претпоставки да се започне со создавање на социјално-пазарниот партиципативен економски систем и да се изградуваат нови стилови на менаџмент.

Денес, во високоразвиените земји се гради ново претприемничко претпријатие, а со тоа и нов стил на менаџмент, заснован врз хуманистичка економска филозофија, со следниве принципи:

1. човековите ресурси се многу значаен фактор на производството, така што трудот ја определува пазарната вредност на сите произведени стоки;
2. луѓето се интелектуални суштества, кои се способни да мислат, анализираат, иновират и развиваат информации витални за создавањето на богатството; и
3. луѓето се психолошки суштества чијашто продуктивност може да се зголеми или

опаѓа во зависност од тоа дали се мотивирани тие, или демотивирани за нивната работа.³⁰⁾

Основните вредности на новиот хуманистички претприемнички систем, во кој трудот и менаџментот ги играат главните улоги, се засновува врз следново:

- делење (правата, одговорностите, ризикот, информациите и плодовите на нивната работа);
- партиципација и кооперација;
- признавање на луѓето како интелектуални и психолошки суштества; и
- поглед на претпријатието како на економска и општествена организација.

За разлика од високоразвиените земји, во земјите каде што се остварува транзиција, овие процеси имаат повеќе манифестен отколку суштински карактер. Имено, претпријатијата во овие земји, карактеризирајќи се со скромни знаења за менаџментот, се соочени побрзо да го прифатат класичниот капиталистички развој, отколку да експериментираат со современи стилови на менаџментот.

Врз основа на сугестиите на "западните советници"³¹⁾, стопанскиот систем на Република Македонија сè повеќе добива белези на традиционален капиталистички систем во кој постепено треба да исчезнат сите форми на партиципација на вработените.

³⁰⁾ Robert S. Ozaki: "Human Capitalism", Kodansha International, Tokyo, 1991, стр.10

³¹⁾ Детлеф Радке: "Пазарно стопански модели: социјално-пазарно стопанство во Сојузна Република Германија", Фондација Фридрих Еберт - Канцеларија Скопје, Скопје, 1995 год., стр.53

1. Форми на партиципација на вработените во Република Македонија

Во Република Македонија се разликуваат две форми на партиципација на вработените, и тоа: соодлучувањето и работничкото акционерство, додека учеството во поделбата на профитот, како форма на партиципација карактеристична за јапонскиот стил на менаџмент, воопшто не се среќава.

Соодлучувањето или, како што уште се нарекува, индустриската демократија во нашите позитивни законски прописи постои само како можност. Имено, лошото искуство со самоуправувањето на претпријатијата, засновано врз општествената сопственост, придонесе законодавецот да биде рестриктивен и селективен во прифаќањето на формите на соодлучувањето. Со Законот за трговски друштва само во акционерските друштва, кои вработуваат повеќе од 300 лица, вработените можат да именуваат неизвршни членови во Одборот на директори и членови на Надзорниот одбор, ако тоа е предвидено со Статутот. Притоа, ако мнозинството вработени се изјаснат против именувањето членови во Одборот на директорите, тогаш вработените не именуваат членови на Одборот.

Неизвршниот член, именуван од страна на вработените во акционерското друштво мора да биде во постојан работен однос во друштвото најмалку две години пред неговото именување, освен ако друштвото е основано за време покусо од две години. Изборот на неизвршниот член од страна на вработените е со тајно гласање, а право на глас имаат сите вработени во друштвото, кои склучиле договор за работа пред три месеци од денот на гласањето.

Ако едно место е резервирано за стручни кадри (инженери, правници, економисти и слично), вработените се делат на два колегиума кои гласаат одделно,

така што предлог може да даде една петтина од вработените во друштвото, или ако бројот на вработените е поголем од две илјади, тогаш предлог можат да дадат и 100 вработени, како и Советот на вработените.

Искуствата од функционирањето на индустриската демократија во Република Македонија се многу скромни, а за тоа придонесува малиот број акционерски друштва со над 300 вработени, како и актуелноста на процесот на приватизација на општествените претпријатија. Имено, преку овој процес, во најголем број случаи се остварува втората форма на партиципацијата, односно учеството на вработените во сопственоста на претпријатијата.

Процесот на приватизација на општествените претпријатија во Република Македонија овозможи вработените да се стекнат со акции. Имено, приватизацијата на општествените претпријатија во Република Македонија се реализира со три законски-акти што го овозможуваат појавувањето на работничкото акционерство, и тоа: Законот за општествен капитал ("Службен лист на СФРЈ" бр. 46/90), Законот за исплата на лични доходи ("Службен лист на СФРЈ" бр. 37/90 и 84/90) донесени од Собранието на поранешна СФРЈ и Законот за трансформација на претпријатијата со општествен капитал ("Службен весник на Република Македонија" бр. 31/93).

Согласно Законот за трансформација на претпријатијата со општествен капитал, во 1994 година предмет на приватизација беа 1.216 претпријатија, од кои 830 беа определени како мали, 273 средни и 113 претпријатија се сметаа за големи (види табела 2).

Заклучно со 31.12.1997 година приватизацијата е завршена во 1.132 претпријатија. Најзастапен модел на приватизација претставува откупот на претпријатијата од страна на вработените, врз чија основа се

приватизирале 331 претпријатие и моделот преземање на управувањето, во најчест случај од менаџерите и вработените, кој е применет кај 190 претпријатија.

Табела 2: Резултати од процесот на приватизација

Модел	Бр. на претпр.	Вработени	Проценета вредност во DM
Откуп на вработените	331	16.520	144.623.383
Интерни акции		11.548	114.497.486
Приватен влог	95	3.370	44.772.735
Преземање на управувањето	190	66.349	1.311.884.508
Закуп со откуп	4	217	1.872.951
Дополнително вложување	16	4.993	87.014.069
Откуп на претпријатието	128	44.179	902.185.572
Идеален дел	35	11.016	182.129.351
Пренесување на остатокот на Агенцијата	27	15.519	294.549.908
Ликвидација	48	1.096	0
Конверзија	36	9.519	401.020.980
Странски капитал	156	1.933	52.629.791
ВКУПНО:	1.132	186.259	3.537.180.733

Извор: Извештај за работењето на Агенцијата на РМ за трансформација на претпријатијата со општествен капитал во 1997 година

Без разлика на кое законско решение и со кој модел на приватизација работниците се стекнале со сопственост на дел, или целосно на нето (активата) имотот на претпријатието, факт е дека постои работничко акционерство во стопанскиот живот на Република Македонија.

Најголемиот дел од овие работнички акции се стекнати со користење попусти, така што законодавецот предвидел постапка со која временски се ограничува купопродажбата на акциите, односно во рок од две години овие акции не можат да бидат предмет на купопродажба.

Еден дел од претпријатијата кои не ја завршиле приватизацијата со Законот за општествен капитал

(стариот Закон за приватизација) се обврзани да ја продолжат според Законот за трансформација на претпријатијата со општествен капитал, кој предвидува разни модели со кои во рок од пет години истата треба да заврши. Сè додека трае оваа постапка постојат определени ограничувања за дел од акциите што не можат да се продаваат сè до завршувањето на целата постапка, предвидена со Договорот за приватизација, што го склучуваат претпријатието и Агенцијата за приватизација.

За пролонгирање на рокот за купопродажба на акциите купени со попуст придонесе и потпишаната Согласност меѓу Владата на Република Македонија и Сојузот на синдикатите на Македонија. Имено, со став еден од оваа Согласност се предвидува работниците да се стекнуваат со право на купување акции под повластени услови во висина од 30% од проценетата вредност на претпријатието, при што отплатата на овие акции се врши во период од пет години, со грејс период од две години.

Фактот дека вработените кои се стекнале со акции купени со попуст можат да ги продаваат по две до пет, па дури и седум години зборува дека тие имаат доволно време да ги артикулираат своите интереси и во своите претпријатија да се запознаат со правата и обврските што произлегуваат од таквиот однос.

Според тоа, работничкото акционерство е реалност во Република Македонија. Меѓутоа, оваа општествено-економска појава на самиот почеток се среќава со голем број тешкотии што можат да го загрозат нејзиното постоење и развој.

Од пресудно значење за натамошниот развој на работничкото акционерство е односот меѓу работниците и менаџментот. Имено, во отсуство на акционерска култура кај работниците и недоволно знаење на менаџментот за предностите на работничкото акцио-

нерство, реална е опасноста за појава на конфликт меѓу нив. Расветлувајќи го односот меѓу работниците и менаџментот во претпријатијата со работничко акционерство во Република Македонија може да се укаже на опасностите кои можат да го загрозат неговото постоење и развој.

Во претпријатијата каде што вработените се стекнаа со акционерска сопственост, работниците и менаџерите се најдоа на една страна, за разлика од класичното капиталистичко претпријатие. Имено, тие како сопственици на претпријатието добија нова улога со општествената поделба на трудот, сосема различна од нивните "природни улоги" добиени според природата на нивната работа. Така, тие покрај со своите "природни улоги", се стекнаа со улогата на управувачи и контролори на својата деловна активност, во која е релативизирана спротивноста меѓу капиталот и трудот, така што тие сега "ги употребуваат средствата за производство заради оплодување на вредноста на својот сопствен труд".³²⁾

Двата главни актера во деловната активност на претпријатието, со индивидуализацијата на општествената или државната сопственост, сосема неочекувано се најдоа во позиција да ги артикулираат своите интереси, со основна цел да обезбедат егзистенција и развој на своето претпријатие. Во новонастанатите услови на стопанисување, со верификација на пазарот, како основен алокатор на факторите на производство, работниците и менаџерите најпрофесионално мораат да ги извршуваат своите работни задачи за успешна реализација на нивната основна цел.

За опстанокот и развојот на работничкото акционерство од пресудно значење е развојот на меѓусебните односи на двата основни актера, односно

работниците и менаџерите. Тие, во зависност од општественото опкружување, можат да ги развиваат меѓусебните односи, главно во две насоки, и тоа:

прво, да ги усогласат меѓусебните интереси и да дејствуваат како еден орган, со што ќе придонесат за создавање на едно ново претприемничко претпријатие во кое ќе дојде до изедначување на иницијативите меѓу нив, и

второ, менаџерите да воспостават сопственичка контрола во претпријатието и неговата егзистенција и развој да се засноваат врз принципите на класичното капиталистичко претпријатие, со што ќе се создадат услови за маргинализација или исчезнување на работничкото акционерство.

Во наредните страници е направен обид за подетално запознавање со работничкото акционерство во Република Македонија, со неговите проблеми и перспективи. Централен предмет на истражувањето е релацијата меѓу работниците и менаџерите, како и перспективата за натамошно егзистирање на работничкото акционерство во постојните општествено-економски услови во Републиката.

2. Перспективите на сопственичката партиципација на вработените во Република Македонија

Секој економски систем е повеќе од збир на закони и регулатива. Тој ги презентира вредностите и патот на животот. Всушност, економскиот систем е збир на филозофски и идеолошки принципи, што ги дефинираат неговите вкупни карактеристики. Со трансформацијата на социјалистичкото самоуправно општество во Република Македонија се создадоа услови за создавање определени форми на социјално-пазарен партиципативен економски систем, со значајно егзистирање и на работничката сопственост преку

³²⁾ Карл Маркс: "Капитал" III том, Култура, Скопје, стр.370

индивидуализацијата на општествената сопственост, односно нејзината приватизација.

Во претпријатијата во Република Македонија, што се приватизираат или се на пат да се приватизираат работничката сопственост учествува со различен процент во структурата на капиталот на претпријатието. Според овој критериум, тие условно можат да се класифицираат во следниве групи и тоа:

1. во целосна сопственост на вработените;
2. со значително учество на вработените во капиталот на претпријатието;
3. пакетот на акции да го има менаџерскиот тим и учеството на вработените во капиталот на претпријатието да биде мало; и
4. во сопственост на инсајдери (работниците и менаџерите) и аутсајдери (надворешни лица да се сопственици на најголемиот дел на капиталот на претпријатието).

Секако дека во овие претпријатија работничката сопственост различно ќе се развива, а пресуден фактор ќе биде способноста на претпријатието да создава профит и да го реинвестира во сопствениот развој со што ќе се создадат реални услови за натамошен развој.

Оние претпријатија што не се способни да вршат модернизација на техничко-технолошката опрема со сопствена акумулација ќе мораат да се задолжуваат, или новите инвестиции да им бидат финансирани од аутсајдери, а со тоа се создаваат реални шанси тие да ја изгубат својата самостојност, односно постепено, или одеднаш влогот на аутсајдерите да стане доминантен. На тој начин, постои реална опасност да се намали, или да исчезне работничкото акционерство во овие претпријатија.

Втор значаен фактор за опстанок и развој на работничкото акционерство претставува развојот на односите меѓу работниците - акционери и менаџерите. Развојот на меѓусебните односи, пред сè, ќе зависи од заемноста на интересите за изградба на стабилно претпријатие со долгорочна перспектива која ќе осигура постојана работна сигурност и праведно наградување. Овие односи успешно ќе се развиваат ако се засновани врз следниве принципи и тоа:

- менаџерите да даваат пример со сопствено поведение и да ги мотивираат другите да работат со ентузијазам;
- сите вработени да работат како еден "одбор" и да делат едно општо разбирање за целите на компанијата;
- клиентите да бидат најважниот елемент од производната линија, зашто без клиенти нема компанија;
- компанијата секогаш да настојува да ги задоволи, дури и да ги надмине очекувањата на клиентите: така што клиентите да се фалат со производите и услугите на компанијата;
- секој работник буквално да биде "обземен" од "фикс-идејата" за квалитет врз секој аспект од бизнисот; и
- секој да работи непрекинато врз усовршувањето на произведените производи и услуги, како и врз производствените системи и процеси.³³⁾

Следењето на овие принципи бара култура со која раководењето се сфаќа повеќе како одговорна задача, отколку привилегија; каде што работата на

³³⁾ Patric D.: "Managing own company", Job Ownershop Ltd., London, 1995, стр.15-16

менаџерот е да се грижи за добрата подготовка на работниците, а не да ги контролира. Сето тоа изградува една хоризонтална структура на раководење, насочена, главно, кон клиентите.

Раководењето, преку управувањето со процесите, дава можност сите вработени да земат учество во подобрувањето на начинот по кој се врши работата. Со овој начин на управување акцентот паѓа врз квалитетот, а не врз заработувачката, односно врз тоа како се врши работата, а не само врз добиените резултати.

Кога менаџментот и работниците го свртуваат своето внимание кон процесите и системите, тие развиваат еден општ јазик, што помага секој да работи ефикасно заедно со другите и да го разбере својот придонес за компанијата, како целина.

Создавањето успешна работна средина зависи од непрекинатооста на двонасочните информации меѓу менаџерите и работниците, а тоа особено е важно во почетната фаза на воспоставување на работничкото акционерство, кога тие започнуваат да градат меѓусебна доверба.

Раководството треба редовно да доставува информации за постигнатите и идните планови, како и економски информации што ќе влијаат врз производството, рентабилноста и можностите за инвестирање. Пожелно е најголемиот дел на комуникацијата меѓу менаџерите и работниците да се реализира со личен контакт, преку мали групи, за да може, преку дијалог, да се постигне подобро разбирање и договарање. Тоа ќе овозможи појава на нови идеи за решавање на тековните проблеми.

Претпријатијата кои 100% се во сопственост на вработените, или во најголем дел се во нивна сопственост постои голема веројатност подолго време да го зачуваат овој вид сопственост, особено при постоене на интерна берза на акции и соодветни правила

за купување и продавање на акциите со што ќе се зачува работничкото акционерство.

Во првата и втората група, претпријатијата каде што вработените располагаат со мнозинство акции и сакаат да ја зачуваат контролата во сопствени раце, е потребно да направат спогодби за ограничување или забрана на продажбата на обичните акции на надворешни лица. Акционерите и одборот на директори (со спогодбата) треба да предвидат специјални правила за тоа кога акциите можат да го променат својот сопственик (на пример, ако вработените го напуштат претпријатието или одат во пензија). Притоа, тие се должни да го регулираат функционирањето на внатрешниот пазар на акции, како и да обезбедат праведна разменска цена на акциите, во зависност од понудата и побарувачката на акции во претпријатието.

Практиката во овие случаи разликува два начина на продажба на акциите, и тоа: тие да можат да се продаваат на други работници; и вториот начин, каде единствен купувач и продавач на акциите е специјален фонд (труст), настанат со одделување на средствата од нето профитот и управуван од специјално оформено здружение на вработените.

Кај дел менаџерски тимови, особено од третата и четвртата група на претпријатија постои силен притисок за постепено преземање на претпријатието со употреба на различни притисоци и користење различни нечесни методи (уцена, заканување и сл.) на работниците кои поседуваат акции истите да ги продадат по многу ниска цена или да ги преотстапат на арогантните менаџери со цел да го зачуваат своето работно место. Во овие претпријатија, работничкото акционерство за кратко време ќе исчезне, особено ако не се преземат соодветни мерки за заштита на правата на работниците. Доколку оваа заштита се остварува само преку синдикатите, таа ќе биде недоволно ефикасна.

Која алтернатива ќе победи во Република Македонија сосема е очигледно, особено ако се продолжи со безрезервно прифаќање на советите од меѓународните институции.

3. Соодлучувањето во Сојузна Република Германија

Постигнатата синтеза на две теоретски концепции: за пазарната економија и за социјалната политика, што самите Германци ја нарекоа социо-пазарен систем, беше основна претпоставка за воспоставување на "интегрираното општество" на Лудвиг Ерхард.³⁴⁾ Имено, според Ерхард, со цел да се зачува и одржи социо-пазарната економија, од особено значаење е и активната улога на државата и институциите. Всушност, во институционалната економија, оценката за секој резултат упатува на тоа дека не е доволно само да се разгледа маргиналната продуктивност, туку на против, производството има историски и социјални компоненти, така што резултатите единствено можат да бидат интерпретирани во нивниот историски и социјален контекст.³⁵⁾

Социјалните корективи на пазарната ресурсна алокација активно се користат во германското "интегрирано општество" во случај на конфликт при донесувањето на одлуките меѓу приватниот капитал и националните општествени цели. Социјалните корективи се донесуваат во пет позначајни области: (1) сигурноста во вработувањето, (2) заштитата на вработените, (3) осигурувањето против ризик на работниците, (4) унапредувањето на дистрибуцијата на доходот, и (5) други

мерки што имаат значително влијание на социјалната политика.³⁶⁾

Германската држава на благосостојба е високо развиена и многу брзо се проширува. Државните расходи, како процент од БНП, се зголемија од 32,5% во 1960-те години на околу 50% во 1990-те години. За истиот временски период, учеството на социјалните расходи во БНП се зголемија од 21% на околу една третина, а додека расходите за државното здравствено осигурување се зголемија за десет пати.

Корективите, со цел да се унапреди дистрибуцијата на доходот, се многу необични во Германија, за разлика од други држави. Имено, во Германија не се користат прогресивните даночни стапки со цел дистрибуцијата на доходот да биде порамномерна, туку на против, за таа цел се користат други инструменти, како што се: промоција на формирањето на средства меѓу нискодоходовните групи (преку поддршка на голем број програми за штедење и пензиски планови), директни трансферни исплати (на пример, детски додатоци и субвенционирање на станарините) и директна државна интервенција (владина основање јавни станови и задолжително здравствено осигурување). Во рамките на овие инструменти, државата ги поддржува и програмите кои допуштаат работниците да учествуваат во профитот на нивните претпријатија, исто како што се прави тоа со соодлучувањето, со цел да се има влијание врз реалната дистрибуција на доходот.

Овие мерки на антипотрошувачка политика во современа Германија придонесуваат за охрабрување на домашното штедење и постигнување висока стапка на пораст.

Значаен аспект на владината социјална политика е соодлучувањето, што се потпира врз работа, а не

³⁴⁾ Види пошироко кај академик Никола Узунов: "Трансформација на економските системи", Детска радост, Скопје, стр.205

³⁵⁾ David Colander: "New Institutionalism, Old Institutionalism, and Distribution Theory", Journal of economic issues, Vol.XXX, No.2, June 1996.

³⁶⁾ Paul R. Gregory & Robert C. Stuart: "Comparative Economic Systems", Houghton Mifflin Company, Boston, 1995, стр.213

врз капитална форма. Соодлучувањето во Германија има долга историска традиција, така што тоа придонесува, врз основа на учеството во капиталот, работниците во претпријатијата да имаат подредена улога. Значи, во Германија, за разлика од голем број високо-развиени земји, сè уште постои "ментална воздржаност во однос на партнерската соработка"³⁷⁾ меѓу трудот и капиталот, односно прифаќање на посовремените форми на партиципација, како што се: учеството во делењето на профитот, или учеството во сопственоста на компанијата.

Всушност, соодлучувањето значи работникот да биде застапен во Одборот на директори на компанијата и Надзорниот одбор, а цел на оваа политика е "индустриска демократија", или присилување на менаџментот да ги има предвид интересите на работниците кога се донесуваат одлуките. Овој систем на одлучување е дизајниран со цел да се грижи за мирот меѓу трудот и менаџментот, да ги редуцира загубите предизвикани од штрајкови и да ја осовремени побарувачката за плати и на тој начин, да се помага во редуцирањето на инфлацијата.³⁸⁾ По иницијалната примена само во некои индустрии, соодлучувањето во 1976 година се прошири на сите индустриски гранки во Германија. Според германското право за соодлучување треба да се прави разлика меѓу соодлучувањето во фирмите (малите и средните претпријатија) и претпријатијата. Соодлучувањето во фирмите важи за претпријатија што вработуваат најмалку пет постојани работници со право на избор. Според Законот за фирмите, работниците имаат право на соодлучување и сте-

пенесто учествување, преку избрани совети на фирмите, особено:

- присилно право на соодлучување (право на вето и согласност) за социјалните прашања;
- степенести права на соодлучување за кадровските прашања (вработување, откази);
- права за информации, советувања и учество во решавањето на стопанските прашања на фирмата.³⁹⁾

Соодлучувањето во големите претпријатија е ограничено врз капиталот на друштвото, со исклучок на претпријатијата од рударството и индустријата на железо и челик. Обемот на соодлучување зависи од големината на капиталот на друштвото, односно за капитал на друштвото до 2000 вработени е предвидено учество на една третина на претставниците на работниците во Надзорниот одбор, а во поголемите друштва постои паритетно учество на работниците, каде што претседателот на одборот се брои како два гласа на страна на капиталот при конечната одлука. Една третина од претставниците на работниците е именувана од синдикатот, а остатокот од вработените. Преку соодлучувањето работниците не само што ја определуваат стратегијата за развој на своето претпријатие, туку истовремено стануваат целосно одговорни за политиката на претпријатието.

Законските решенија за соодлучувањето сè уште се тестираат во германските судови, бидејќи правилата за соодлучување длабоко продираат во заштитата на приватната сопственост, гарантирана со Германскиот устав. Друга забелешка што се однесува на соодлучувањето, е таа што претставниците на работни-

³⁷⁾ Детлеф Радке: "Пазарно стопански модели: социјално пазарно стопанство во Сојузна Република Германија", Фондација Фридрих Еберт - Канцеларија Скопје, Скопје, 1995 година, стр.46

³⁸⁾ J. Barkley Rosser & Marina V. Rosser: "Comparative Economics in Transforming World Economy", IRWIN, Chicago, 1995, стр.212

³⁹⁾ Детлеф Радке: Исто како под 37), стр.64

ците се на двете страни при колективните преговори, така што трудот се стекнува со нефер предност.

Синдикатите во Германија претставуваат реална политичка сила, така што тие можеби се најзаслужни за институционализирање на соодлучувањето, не само во рамките на претпријатијата, туку и меѓу другите институции во општеството. Според тоа, успешното функционирање на институционалното соодлучување во германското општество е една од причините што послабо се развиени другите форми на партиципација на вработените. Но, тоа не значи дека во блиска иднина нема да бидат поприсутни и другите форми на партиципација, бидејќи постојат сите реални претпоставки за нивниот развој. Според тоа, СР Германија не само што има социо-пазарен систем, туку таа во институционален контекст претставува водечка земја што го развива социјално-пазарниот партиципативен економски систем.

4. Заклучок

За разлика од високоразвиените земјите каде што, како резултат на нивниот еволутивен развој, се создадоа реални претпоставки да се започне со создавање на социјално-пазарниот партиципативен економски систем и да се изградуваат нови стилови на менаџмент, во земјите во транзиција, и покрај значајното учество на работничкото акционерство во вкупната сопственичка структура, овие процеси повеќе имаат манифестен, отколку суштински карактер. Имено, претпријатијата во овие земји, карактеризирајќи се со скромни знаења за менаџментот и ниска акумулативна способност, се соочени со побрзо прифаќање на класичниот капиталистички развој, отколку експериментирање со различните форми на партиципација на

вработените. Со оваа општествена стварност се соочува и Република Македонија.

* * *

Литература:

Abell. P.: "Labor - capital patnership: a political economy of the third way" - "New Form of Ownership", Routledge, London, 1990

Brian L. Joiner: "Fourth Generation Management", Mc Graw-Hill Inc, 1994

David Colander: "New Institutionalism, Old Institutionalism, and Distribution Theory", Journal of economic issues, Vol. XXX, No.2, June 1996

Детлеф Радке: "Пазарно стопански модели: социјално пазарно стопанство во Сојузна Република Германија", Фондација Фридрих Еберт - Канцеларија Скопје, Скопје, 1995 година

James Angresano: "Comparative Economics", Prentice Hall, 1996

J.Barkley Rosser & Marina V. Rosser: "Comparative Economics in a Transforming World Economy", IRWIN, Chicago, 1995.

J.Бајец и Љ.Јоксимовиќ: "Савремени привредни системи", Универзитет у Београду - Економски факултет, Београд 1993

Heinz Kohler: Economic Systems and Human Welfare: A Global survey, International Thomson Publishing, 1996

Карл Маркс: "Капитал" I - III, Култура, Скопје

Академик **Никола Узунов:** "Трансформација на економските системи", Детска радост, Скопје

Paul R. Gregory & Robert C.Stuart: "Comparative Economic Systems", Houghton Mifflin Company, Boston, 1995,

Patric D.: "Managing own company", Job Ownershop Ltd., London, 1995

Poole M.: "The origins of economic democracy - Profit sharing and employee shareholding schemes", Routledge, London, 1989

Robert S. Ozaki: "Human Capitalism", Kodansha International, Tokyo, 1991

Спиркоски Благоја: "Економска демократија и демократските фирми", Економски факултет - Прилеп, 1995

ДИСКУССИИ

Доц. д-р **Сашо Атанасоски,**
Економски факултет-Прилеп

МОДЕЛОТ НА ПАЗАРНО СТОПАНСТВО ВО ЗЕМЈИТЕ ВО ТРАНЗИЦИЈА

Земјите во транзиција на нивниот пат кон изградба и развој на општество со пазарна економија и парламентарна демократија се соочија со многубројни дилеми и противречности чие разрешување не беше и не е ни малку лесно поради комплексноста, сложеноста, единственоста и интердисциплинарноста на транзицијата како општествен феномен.

Но, сепак, најголемите и најбројните дилеми и проблеми на процесот на транзиција беа и сè уште се сврзани со економската транзиција, односно со тоа како да се изврши преобразбата на стопанствата на поранешните социјалистички земји од непазарни во пазарни.

Притоа, клучното прашање на кое требаше да се даде одговор, беше прашањето дали, како и колку може да се надмине противречноста меѓу нужноста од еволутивно и органско настанување и развивање на пазарниот поредок и не помалата нужност и потреба во земјите во транзиција да се скрати овој период и што побрзо да се создадат пазарниот поредок и неговите институции и механизми. Одговорот на ова прашање воопшто не беше и не е лесен, и истиот додатно се усложнува заради дефектноста на пазарот и на

државата како и на непостоењето на моралниот поредок својствен за земјите со пазарна економија и парламентарна демократија во поранешните социјалистички земји.

1. Дефектноста на пазарот произлегуваше од непостоењето, или недоволната изграденост на институциите и механизмите на пазарниот поредок како спонтан поредок кој функционира како децентрализиран процес кој низ системот на цени преку многубројните интеракции на учесниците во пазарните процеси автоматски води кон ефикасна и рационална алокација на ресурсите и претставува најважна информациска основа на планирањето без разлика во кој облик се јавува тоа. Притоа, макроекономското планирање само создава што поповолен макроекономски амбиент и услови за одвивање на пазарните процеси, а се ослободува од планирањето и организирањето на деталите кои се толку бројни и разновидни што далеку ги надминуваат можностите на знаењето и одлучувањето од страна на еден центар.

Непостоењето, пак, на пазарот и на пазарните институции и механизми, или пак нивното атрофирање и деформација, ја зголемуваат потребата од директивно планирање што како концепт на планирањето во кој нагласено се присутни само елементите на власта и принудата дефинитивно се покажа како многу понефективен и со негативни последици врз стопанскиот и вкупниот општествен развој.

2. Дефектноста на државата произлегуваше од непостоењето на ефикасна и силна држава која би го креирала концептот на промените (релевантните цели и најбрзите и најсигурните патишта кои водат кон нивно остварување); која би ги формирала институциите и општествените правила како фундаментални сили што го создаваат и обновуваат поредокот, но и која истовремено би се грижела за почитување и

примена на прифатените општествени правила и обрасци на однесување.

3. Непостоењето на моралниот поредок, својствен на земјите со пазарна економија и парламентарна демократија, во овие земји се создавал и развивал во текот на нивниот досегашен капиталистички, општествено-економски развој. Во прашање се изградбата и развојот, но и прифаќањето на новиот систем на вредности со слободата на поединецот и неговата можност за максимално изразување и остварување на неговите идеи и афинитети како најважно начело. Темелните постулати на тој нов систем на вредности треба да бидат: ефикасноста, праведноста и демократијата, а приватната сопственост мотивациска основа, или *spiritus movens* на индивидуалниот интерес за сопствениот и општествениот просперитет.

Имајќи го предвид претходно изнесеното, во сите земји во транзиција, што значи и во Република Македонија, се наметна потребата од :

- изградба на пазарниот поредок со сите институции и механизми што создаваат услови и го овозможуваат интеракциското решавање на многубројните и разновидни проблеми во пазарните процеси;
- создавање на силна и ефикасна држава со одговорна власт; и
- создавање и развој на новиот морален поредок преку етаблирањето на новиот систем на вредности својствен на земјите со пазарна економија и парламентарна демократија.

Секако, еден од најголемите проблеми со кој се соочија земјите во транзиција што значи и Република Македонија во разрешувањето на овие проблеми беше непостоењето, или недоволноста на знаењата и

искуствата за успешно креирање на концептот на економски и вкупни општествени промени што ќе води кон создавање и функционирање на пазарните институции и механизми, кон ефикасна и силна држава и кон нов морален поредок, односно кон изградба и развој на пазарниот и демократскиот поредок.

Тоа беше и една од најважните причини за често некритичкото прифаќање на готовите и брзи рецепти кои за решавањето на овој проблем им се нудеа и сè уште се нудат на земјите во транзиција од земјите со развиени пазарни економии и парламентарни демократии. Тоа никако не значи дека знаењата врз чија основа се креирани овие концепти, како и искуствата во нивното остварување, треба однапред и целосно да бидат отфрлени.

Напротив, нашето стојалиште е дека овие знаења и искуства треба многу да се почитуваат и секако да се земаат предвид при градењето на стратегијата и концепцијата на процесот на транзиција, но дека исто така овие концепти, знаења и искуства никако не треба да бидат однапред и некритички прифатени како единствени и конечни вистини за тоа како треба да биде осмислен и димензиониран процесот на транзиција во поранешните социјалистички земји. Причините за тоа се во: единственоста и сложеноста на процесот на транзиција и во специфичноста на условите на развој во секоја земја. Накратко за секоја од нив.

1) Процесот на транзиција претставува единствен и грандиозен потфат на целосна промена и реконструкција на општествениот поредок. Овој процес треба да доведе до радикални промени во сите сфери на општественото живеење. И не само тоа, овие радикални промени треба да се одвиваат истовремено, односно симултано во економската, во политичката, во социјалната сфера, во сферата на идеологијата и во другите сфери и облици на опшес-

твеното живеење, како и во сите нивни сегменти, или делови. Таков сличен потфат општествените науки не познаваат и затоа може да се каже дека процесот на транзиција претставува своевиден историски преседан. Со оглед на тоа, и досегашните сознанија и резултати на општествените науки можат да послужат само како основа врз која ќе се темели интелектуалниот и сознанијниот пробив што треба да биде направен за успешно осмислување и спроведување на процесот на транзиција, а во тој контекст и на економската транзиција како најважен но, сепак, само еден сегмент на општествената транзиција како органска целина на многубројни меѓузависни и меѓусебно поврзани елементи.

2) Специфичните услови за развој на секоја земја, ја налагаат како неопходна и нужна потребата од помало, или поголемо изразување на тие специфичности во начинот на организација на државата, општеството и стопанството. Затоа, преземањето и воведувањето на готови модели за организација на државата, општеството и стопанството претставува наивен и неодговорен чин. Последиците од таквиот чин можат да бидат и катастрофални за земјата која ќе го направи. Кога станува збор за земјите во транзиција сосема е јасно дека нивните услови на развој се многу различни од оние на земјите со развиени стоковни стопанства. Тоа пак не значи дека и нивните модели за развој треба да бидат исто толку различни во однос на земјите со развиени стоковни стопанства, но значи дека тие не можат да бидат и ниту сосема исти заради многубројните специфичности на земјите во транзиција.

Но, значи дека во земјите во транзиција не е можен обичен трансфер на институционалните решенија во пазарните модели на развиените стоковни стопанства. Неопходен е креативен исчекор и опреде-

лена нивна модификација и прилагодување на специфичните услови на развој на земјите во транзиција. Исто така, неопходна е и континуирана проверка на преземените и евентуално модифицираните решенија за точно да се утврди нивната супериорност, или инфериорност во однос на алтернативните решенија.

Имајќи го предвид претходно изнесеното, во земјите во транзиција иако често пати пренагласено се наметна дилемата дали да се прифати чистиот пазарен модел на организација на стопанството во кој воопшто, или речиси воопшто не би постоеле елементите на свесната општествена акција или пак да се прифати комбинираниот пазарен модел на организација на стопанството во кој истовремено и во одреден сооднос ќе егзистираат и функционираат елементите на пазарот и елементите на планската општествена акција.

Заклучокот до кој дојдовме по извршената анализа на најважните аргументи што одат во прилог на едниот и на другиот пазарен модел на организација на стопанството, имајќи ја притоа во предвид состојбата во која се наоѓаат земјите во транзиција, е дека на овие земји многу повеќе им одговара комбинираниот пазарен модел на организација на стопанството, од следниве две основни причини во кои се внесени најважните аргументи во прилог на овој заклучок.

Прво, чистиот пазарен модел на организација на стопанството како таков повеќе не постои и во земјите со развиени стоковни стопанства. Во овие земји, како резултат на постепени еволутивни промени на капитализмот во правец на негова социјализација, а кои беа наметнати од законитостите на одвивањето на процесот на општествена репродукција, денес постојат и функционираат комбинирани стопански системи, во кои покрај елементите на пазарот се присутни и елементите на планската опшес-

твена акција. Она по што денес се разликуваат стопанските системи на развиените пазарни економии, е степенот на застапеноста на едните и на другите елементи во нив. И тоа, не како резултат на нивниот избор и определба, туку како резултат на изнудената нужност од тоа, наметната од неможност на чистиот пазарен модел на организација на стопанството и натаму да обезбедува стопанска рамнотежа и стопански развој.

Второ, воведувањето на чистиот пазарен модел на организација на стопанството во земјите во транзиција не беше и не е возможно заради длабоките кризни состојби во кои се наоѓаа тие при започнувањето на процесот на транзиција. Во таква ситуација, препуштањето на слепите сили на пазарот да ја обезбедат стопанската рамнотежа и стопанскиот развој на овие земји не можеше да значи ништо друго, туку нивно свесно и со отворени очи одење во пропаст.

За да не дојде до тоа, беше нужно државата преку соодветните макроекономски политики и нивните инструменти да влијае врз стабилизирањето на стопанските текови. Впрочем, и земјите со развиени стоковни стопанства, соочувајќи се во 30-тите години на овој век, со последиците на големата економска криза, и со неможността невидливата рака на пазарот на Адам Смит да обезбеди излез од длабоките нарушувања на процесот на општествената репродукција, пристапија кон примената на мерките и инструментите на државната интервенција на стопанството.

Стабилизирањето на стопанските текови има огромно значење за успешното остварување на процесот на транзиција заради тоа што стопанската нестабилност најчесто генерира и зголемена социјална напнатост и изразена политичка нестабилност во земјите коишто се соочуваат со неа. Затоа, за да не дојде

до појава на социјална експлозија, што секако би го довела во прашање самиот процес на транзиција, неопходно беше земјите во транзиција, преку значителното внесување на социјалните елементи и димензии во нивните стопански системи, да обезбедат што поголема согласност за нужноста од воведувањето на пазарното стопанство и за жртвите кои за тоа мора да се поднесат, водејќи притоа сметка за степенот на нивната издржливост.

Токму заради тоа и заклучокот дека централното прашање на кое треба да се даде одговор во земјите во транзиција беше и сè уште е каква и колкава треба да биде државната интервенција во стопанството, а не дали таа е воопшто потребна. Пронаоѓањето на одговорот на ова прашање во земјите во транзиција ќе значи пронаоѓање на оптималниот однос на елементите на спонтаното и на елементите на свесното во стопанскиот систем, односно оптималната комбинација која ќе доведе до максимална ефикасност на целиот макроекономски систем во овие земји. Која е таа комбинација?

Тоа е онаа комбинација која значи препуштање на пазарниот механизам целосно да ги покаже и оствари сите свои предности до точката од којашто како резултат на неговата стихијност и анархичност почнува неговото негативно дејство и од којашто заради тоа почнува да дејствува свесната општествена акција, која преку давањето насочувачка енергија на пазарните сили ќе ги релативизира овие слабости и ќе води кон зголемување на нивната ефикасност.

Притоа, она што треба да се нагласи е дека не е можно формирање на општ, универзален модел за застапеноста на економската функција на пазарот и економската функција на државата во стопанскиот систем, што би важел за секоја земја во транзиција, без разлика на нејзините специфични услови на

развој. За тоа најдобро зборува фактот што меѓу земјите со развиени стоковни стопанства и покрај незначителните разлики во степенот на развој на овие земји, постојат одделни и не безначајни разлики во нивните пазарни модели на организација на стопанството.

Од тие причини, и земјите во транзиција, при утврдувањето на оптималниот однос меѓу елементите на пазарот и елементите на планската општествена акција треба да тргнуваат од сопствените специфични услови на развој. Придонесот што требаше и треба да го даде економска мисла во земјите во транзиција требаше да се состои токму во определувањето на оптималниот однос на планската и пазарната функција во економските системи на земјите во транзиција, секако, во зависност од специфичните услови на развој на секоја земја поодделно.

До каде е стигнато во Република Македонија во поглед на изградбата и развојот на пазарното стопанство и новиот економски систем? Со очигледно задоцнување и нецелосно во Република Македонија се создадени институциите на пазарното стопанство. Прашањето што се поставува сега е колку тие институции функционираат во реалниот живот и колку државата успева да го обезбеди почитувањето на утврдените и прифатените правила на однесување во економскиот живот на општеството.

Задоцнетото и нецелосно воведување на институциите и врз основа на нив воспоставените услови, правила и обрасци на општественото однесување, како и нивното недоволно ефикасно функционирање претставува една од најзначајните причини за големото разочарување во вредностите кои овие институции требаше и треба да ги штитат и развиваат. Затоа, и на планот на создавањето на новиот морален поредок без кој не е можно ефикасното функционирање на пазарниот и демократскиот поредок се постигнати нај-

незадоволителни резултати. Само преку заживување-то на новиот вредносен систем може да биде ослободен и искористен досега сосема недоволно искористениот креативен потенцијал и идеи на поединецот како основен агенс на секои промени, па и на овие транзитивни.

Оттука, и доизградбата и многу поефикасното функционирање на институциите и механизмите својствени на пазарната економија и парламентарната демократија се јавува како *conditio sine qua non* на идниот развој на Република Македонија. Во таа смисла, искуствата на Сојузна Република Германија во изградбата и функционирањето на нејзиниот модел на социјално пазарно стопанство можат да бидат од голема помош и корист за Република Македонија. Но, како искуство и знаење, а не како готов рецепт за тоа кои треба да бидат специфичните карактеристики на моделот на социјално-пазарното стопанство на Република Македонија, бидејќи како што и веќе истакнав, тие треба да бидат определени од специфичните економски и вкупни општествени услови на нејзиниот развој.

* * *

м-р Љерка Тот-Наумова,
ОХИС - Скопје

ЕКОНОМСКА ЕФИКАСНОСТ И СОЦИЈАЛНА ПРАВЕДНОСТ

Се мисли дека меѓу економските системи постојат толку големи разлики како да се различни светови кои се дијаметрално спротивставени еден спрема друг. Но, економската наука посочува дека постојат универзални објективни економски законитости кои дејствуваат и постојат во сите економски системи (законот на вредноста, законот на акумулацијата, законот за репродукцијата и.т.н.), како и категории (стока, пари, пазар, цени и.т.н.). Во сите системи постојат економски проблеми, речиси еднакви, а различни се методите со кои се решаваат тие проблеми.

Меѓу економските проблеми спаѓа и проблемот: како да се постигне и поголема ефикасност и поширока еднаквост-социјална праведност? "Тука е срцевината на секој економски систем и на секој општествен поредок" вели проф. Никола Узунов.⁴⁰⁾ Тоа е повик за нов пристап во стопанскиот живот кога е познато дека

⁴⁰⁾ Економскиот систем може да се дефинира како: Организација на стопанството која ги вклучува меѓусебно поврзаните елементи: вид на сопственост, тип на односи, збир на институции, начин на управувањето, метод на управување и цел на стопанисување. Д-р проф. Никола Узунов: "Современи економски системи", Култура, Скопје 1986 година, стр.24

економската ефикасност тешко, или речеси не може да се комбинира истовремено со социјалната правда. Како да се доведе во согласност постулатот на економската ефикасност – максимирање на профит, со општествените цели на индивидуалните слободи, или подобро речено: "обид да ги поврзе меѓусебно принципите на ефикасност и социјална праведност."⁴¹⁾

Структурата на производството, комбинацијата на факторите за производство и динамиката на порастот на производството го сочинуваат фундаменталното прашање на ефикасноста на пазарното стопанство.

Распределбата на производите и односите меѓу луѓето го сочинуваат фундаменталното прашање на еднаквоста во општеството. Суштината на проблемот ја прави противречноста помеѓу потребата за акумулација заради зголемување на производството и стремјето за присвојување заради зголемување на личната потрошувачка, а тоа претпоставува надминување на бариерите меѓу работниците и сопствениците на социјален план. Економската ефикасност и социјалната праведност не можат директно да се помират, а тоа значи дека постои конфликт, односно спротивставеност меѓу интересите. Во економската наука постојат неколку пристапи за решавање на оваа спротивставеност. Како илустрација се презентираат неколку.

Едниот пристап смета дека со поголема ефикасност во работењето може постепено да се подобрува положбата на сите учесници во производството, што значи и на сопствениците и на работниците, додека вториот смета дека неексплоататорските и рамноправни односи, автоматски ја подобруваат иницијативата за поголемо залагање и со тоа расте продуктивноста. проблемот станува посложен што

овие две цели не можат да се раздвојат и се противречни, но истовремено и се поврзани во дијалектичко единство на спротивности.

Останува заклучокот за истовремена важност на двете суштински цели, што го презентира д-р Радке. "Целта на социјално-пазарното стопанство во Сојузна Република Германија не е максимално зголемување на производството на стоки и услуги, туку таква стапка на пораст на општествениот производ што на поединецот ќе му овозможи целосен развој на неговите способности со резултати, што ќе произлезат од справедливо најдената распределба и што се подносливи во еколошки поглед."

Поврзувањето на економската ефикасност и социјалната праведност се врши индиректно и бара активно дејство на државата - мудрата регулатива и институциите како долгорочни цели на економската политика на владата меѓу кои спаѓат: корекција на распределбата (јавните расходи и приходи); обезбедување минимален социјален стандард; силна материјална и правна заштита; социјално обликување на процесот на приспособување во текот на технолошките и стопанските промени.

Конфликтот постои, но и компромис мора да се прави. Еден познат американски економист вели: "Ако се вреднуваат како ефикасноста, така и еднаквоста и ни една страна не добива апсолутна предност над другата, тогаш, во местата каде што тие се судруваат мора да се прават компромиси. Во такви случаи, нешто од еднаквоста ќе се жртвува во прилог на ефикасноста и нешто од ефикасноста во прилог на еднаквоста".

Република Македонија во услови на преобразба се насочува кон пазарниот амбиент. Таа како и останатите земји во транзиција стои пред задачата во долг и тежок процес на себенаоѓање во пазарно стопан-

⁴¹⁾ Исто како под 40)

ските системи. Како да се вклопи во пазарните законитости, како да се креира пазарното стопанство кога политичкиот и економскиот систем се испреплетени. По углед на останатите пазарни системи основен примат би требало да има економијата, а општествените интереси да се подредат на економскиот развиток.

Со новите правила на однесување на постсоцијалистичката трансформација, со стремеж кон профитабилната филозофија, овие две суштествени цели се предизвик, потрага по вистината или беспопштедна критика на постојаното, што ги наметнуваат пазарните закони на функционирање во светот. Новото претприемничко општество е спротивно на социјалистичко, тоа е "отворено", диференцирано, неурамнотежено и раслоено, со ослободување на приватна иницијатива.

Се работи за промена на старите и создавање нови производни односи - промени со кои се поминува на нови капиталистички односи, определени најопшто како пазарни и демократски. Економската ефикасност и социјалната праведност можат да се посочат како две најбитни цели, кои не се апстрактни и кои навистина ја сочинуваат суштината на сите настојувања. проблемот произлегува од противречноста помеѓу: производството и распределбата; како и помеѓу акумулацијата и распределбата; помеѓу начинот на производство и начинот на присвојување.

Нагласеното значење на принципот на фактичката еднаквост на двете суштински цели, кај креирањето и развојот на стопанскиот систем во нашата земја, посочува на таков систем, што истовремено ќе биде економски ефикасен и ќе ги задоволува социјалните принципи. Постојат ставови дека не постои рационален модел што би обезбедил и економска ефикасност и социјална праведност. "Прифаќањето, или копирањето на туѓи модели личи на движење по познат пат, но во целосна темница", затоа странските

модели треба да бидат, не само кај нас, туку и кај останатите земји во транзиција, поттик и помош на ориентацијата за сопствениот процес на барање на концепциите и целите за економскиот развој.

* * *

Чедо Цветановски,

Машинаки факултет-Скопје

СОЦИЈАЛНАТА ДРЖАВА НАСПРОТИ НАЦИОНАЛНИТЕ И ВЕРСКИТЕ ИНТЕРЕСИ НА ПРАГОТ НА 21-ОТ ВЕК

Поимите социјална, или несоцијална држава, еднакво како и дихотомијата социјално-пазарно, или пазарно стопанство, израснуваат во суштествена дилема со која се судрува современата научна и политичка мисла. Поаѓајќи од историско-цивилизациското наследство, како и од морално-етичките норми на нашиот народ, ние, Македонците, недвосмислено ќе ја разрешиме дилемата, определувајќи се за задолжителна институционализација на социјалната функција на општеството. Но, нема така лесно да го разрешиме вториот дел од дилемата - дали институционализацијата ќе ја поврземе со социјално-пазарното стопанство, или пак со социјалната држава.

Ако поточно сакаме да ја определиме состојбата на духовите и во науката и во политиката, нема да згрешиме ако констатираме дека ние во Македонија сме повеќе за **социјална држава**, т.е. кај нас е силна тенденцијата кон **етатистичка организација на социјалната функција на општеството**. Соодлучувањето и социјално пазарното стопанство, или кажано поинаку, индустриската демократија е истисната на периферијата на научната и на политичката мисла,

додека, пак, во нашите позитивни законски прописи постои само како можност.

Овој чекор назад кон **етатизацијата** можеме да го објасниме "со лошото искуство со самоуправувањето на претпријатијата, засновано врз општествената сопственост", па сето тоа придонесе "законодавецот да биде рестриктивен и селективен во прифаќањето на формите на соодлучување" и за социјалните прашања (д-р Благоја Спиркоски: "Партиципација на вработените во Република Македонија и во Сојузна Република Германија", стр.37). Згора на тоа, кон ова лошо искуство во практикувањето на социјалната функција на самоуправните претпријатија и на државата, т.е. на самоуправниот социјализам, ќе го додадеме **ентузијазмот** што сосема природно избувна при изградбата на самостојна, независна национална држава.

Сето тоа ја оживе и ѝ вдахна нов поттик на склоноста на старата комунистичка елита кон етатистичко гледање на нештата, која во околности на вистински национален романтизам прерасна во опсеција и на младата државотворна генерација. Во такви околности разбирливо е што тенденцијата кон изградба на **оптимална социјална држава**, која ја поддржувала, т.е. ја институционализира целокупната социјална функција на општеството и ги централизира сите средства за социјални цели во државниот буџет, прерасна во политичка определба и програма на владејачката партиска коалиција.

Таа дури ги обнови социјалните привилегии и го прошири бројот на корисниците на социјалните услуги, што претходната експертска Влада ги беше ограничила на тридетното семејство согласно со моделот на минимална социјална држава. Така, денес, корисници на социјални услуги, кај нас, се 4 категории граѓани: 1) невработените (каде што влегуваат и тие што изгубиле работа и тие што по првпат бараат работа), потоа

2) домаќинствата "со минимум социјална сигурност... условена од линијата на сиромаштијата", 3) децата и 4) старечките домаќинства.⁴²⁾ Се разбира, во корисниците на социјалните услуги само по себе, спаѓаат и ретардираните и хендикипираните лица. Така, во 1997 година, за социјални потреби вкупно се издвоени средства во висина од една четвртина од буџетот на Македонија, а, пак, оваа година сумата ќе достигне една третина.⁴³⁾

Тема на моево излагање не е првенствено споредбата на етатистичките модели на социјалната држава со партиципативниот модел на германската социјална држава, т.е. со моделот на социјално-пазарно стопанство. Тоа прекрасно го прави д-р Детлеф Радке во книгата "Пазарно стопански модели: социјално пазарно стопанство во Сојузна Република Германија". Тема на моето проучување е социјалната држава и социјално-пазарното стопанство од аспект на посебните национални и верско-цивилизационските интереси во денешна мултинационална и мултиконфесионална Европа. Притоа, под поимот посебни национални и верско-цивилизационски интереси ги подразбирам, од една страна, интересите на матичните, христијански народи во европските земји, а, од друга страна, интересите на новите етноконфесионални, муслимански малцинства во годините по нивното настанување.

Целта ми е да покажам дека германскиот модел на социјално пазарно стопанство, т.е. дека партиципативната социјална држава, наспроти класичната социјална држава, манифестира обнадежувачки реакции на здраво и цивилизирано суштество при соочува-

њето со посебните интереси, т.е. со предизвиците на конфронтацијата меѓу двете цивилизации. Токму во духот на зборовите на д-р Радке: "Ако развојот се смета за отворен, спонтан и зависен процес, што не може да се прогнозира, тогаш имаат шанси да опстанат во овој процес само оние општества, што во перманентни промени не се сретнуваат со ограничувања и табуи, туку со отвореност... Пазарните стопански системи се отворени системи; тие претставуваат рамка што му дозволува на општеството да реагира "продуктивно" на новите проблеми, желби и предизвици" (цит. дело, стр. 26 и 27). Зашто токму социјалната функција на државата на прагот на 21-от век го доведе човештвото во корсокак, зашто од благовремениот и мирен излез од овој корсокак зависи дали јудејско-христијанската цивилизација наместо во конфронтација ќе влезе во натпревар меѓу цивилизациите во светот.

1. Партиципативни и непартиципативни социјални држави

По распадот на максималната социјална држава (или, според терминот на американската политичка мисла на "гигантската држава", односно "големата влада") во некогашните социјалистички земји, објективно денес во светот постојат само три модели на социјална држава. А тоа се:

1. американскиот, или англо-саксонскиот модел на минимална социјална држава;
2. францускиот етатистички модел на оптимална социјална држава; и
3. германскиот партиципативен модел на социјална држава, поточно модел на социјално-пазарно стопанство.

⁴²⁾ Види: д-р Јорде Јакимовски: "Социјално раслојување и потребата од социјално обезбедување на населението во Република Македонија", Економски институт-Скопје, Фондација Фридрих Еберт Канцеларија Скопје, 1998, стр. 15-18

⁴³⁾ Види: Нова Македонија од 10 и 15 март 1998

Оваа класификација ја темелиме врз критериумите: 1) висината на средствата од БНП што со фискални мерки ги зафаќа државата и од кои се финансираат социјалните потреби, 2) постоење на недржавни социјални институти, како што се семејниот и групно-индустрискиот и 3) согласен начинот на донесување одлуки за нивната дистрибуција, поточно дали постои институтот на соодлучување, или не (за ова види: д-р Детлеф Радке: "Пазарно стопански системи..."). Слична поделба прави и Ристо Карталов врз основа на големината на државниот интервенционизам во стопанството и во социјалата, како и Благоја Спиркоски, кој ги класифицира стопанските системи и тоа на:

- 1) Социјално-пазарни партиципативни системи (т.е. германски модел, заб. на авторот);
- 2) Традиционални капиталистички системи (т.е. англо-саксонскиот и францускиот модел, заб. моја) и
- 3) Системи во премин од командно кон пазарно стопанство, односно "реформски" централно-плански системи.

Поради тоа што судбината на "системите во премин" и на "реформските централно-плански системи" веќе е предодредена, т.е. тие транзитираат кон пазарните системи, па затоа не ги вклучуваме во нашата класификација. Дотолку повеќе, што врз основа на сугестиите на "западните советници", ќе заклучи Б. Спиркоски "стопанскиот систем на Република Македонија сè повеќе добива белези на традиционален капиталистички систем во кој постепено треба да исчезнат сите форми на партипација на вработените" (исто, стр.36).

Но, друго прашање е тоа кон кој модел на социјална држава ќе се приклучи Македонија - кон англо-

саксонскиот, или кон германскиот, или, пак и натаму ќе остане заблудена во францускиот непартиципативен модел. Одговорот ќе го даде идниот развиток. Оттука, може да заклучиме дека наспроти **германскиот модел на партиципативна социјална држава**, т.е. на социјално пазарно стопанство, денес во Европа реално постојат уште непартиципативните модели на **англо-саксонската** (т.е. американската) минимална социјална држава и **францускиот етатистички модел** на оптимална социјална држава.

2. Од еднонационална и едноконфесионална кон повеќенационална и повеќеконфесионална држава

Познато е дека трите модели на социјална држава во европските земји настанаа во годините пред Втората светска војна, но конечно се дооформира по неа. Уште повеќе е познато дека сè до уривањето на колонијалниот систем во 60-те години сите западно-европски држави претставуваа **еднонационални** (со исклучок некои имаа минимални национални малцинства), и, згора, исклучиво **едноконфесионални и еднорелигиозни**, т.е. **христијански** државни заедници. Во годините на обнова на земјите, кога од пепелта на воениот пожар, од невидените урнатини и милионските жртви требаше да се обнови стопанството и биолошката супстанца на нацијата, државата израснуваше во општонационална заедница и во општонационален дом со сеграѓанска социјална грижа.

Кон ова треба да ја додадеме политичката конкуренција на поранешните социјалистички земји со максималниот модел на социјална држава што во услови на класно-идеолошки подвоениот свет имаше исклучително влијание врз свеста на луѓето и врз нивната социјална активност. На тоа влијание Германија

беше далеку повеќе изложена поради својата поделеност, како и поради "географската положба". Затоа, Д. Радке вели: "Сојузна Република Германија мораше повеќе од другите поважни индустриски земји да се споредува со социјалистичките стопански системи, а тоа значеше, пред сè, дека таа мора успешно да опстојува во конкуренцијата на социјално-политичко поле" (исто, стр. 14). Но, победата на партиципативниот над етатистичкиот модел на социјална држава во Германија може да го објасниме и со чисто германската "социјална" традиција. Работничкото соодлучување е рожба на социјалдемократските институти во германското работничко движење. Но, притоа, не смеаме да го исклучиме и благотворното влијание на негативното наследство од национал-социјалистичкиот етатистички модел на социјална држава.

Но, по падот на колонијалниот систем во земјите-метрополи пливнаа огромни маси евтина работна сила и преселници од поранешните колонии и од неразвиените земји. Така, во сите поголеми западноевропски земји се ситуираа и оформија таканаречени нови етноконфесионални малцинства. Нивната бројка во секоја од овие земји денес се движи меѓу 6 и 10 милиони. Иако 40-годишното постоење на овие нови малцинства е недоволно за конечни научни судови, сепак, кај нив, е очигледна тенденцијата: 1) кон нагласен економски и верско-културен изолационизам од новата средина, 2) кон територијална концентрација и 3) кон задржување на "азиската матрица" на наталитет. Тие не стануваат Французи, Германци, Англичани. Значи, котелот на асимилација и **културна преидентификација, не дејствува врз нив.** Напротив, постигнува спротивни ефекти.

Така, според некои истражувања, веќе кон средината на 21-от век во САД мнозинско население ќе претставуваат не белците, туку популацијата на

црнциите, азијатите и латиноамериканците. Ние не располагаме со точни податоци за да го илустрираме демографскиот развој на "новите етно-конфесионални малцинства" во Западна Европа. (Тоа е еден вид забранета тема на западноевропските демографи). Но, затоа, можеме да приведеме точни податоци за азиската наталитетна активност на албанските муслимани во Србија и во Македонија во услови на максимална социјална држава во последниве 50 години. Така, албанците-муслимани од 22-26% во 1929 година достигнаа неверојатни 90% во 1996 година, додека пак Србите од 61,5% паднаа на само 10% во составот на населението во покраината Косово и Метохија. Во Република Македонија за 50 години албанците-муслимани од 8,5% (или од 89 илјади) во 1939/46 година, пораснаа на 22,5 %, или на 427.000 во 1994 година. Слично демографско однесување на овие популации забележуваме и во земјите на поранешниот СССР.

Врз основа на овие статистички податоци може да истакнеме научна претпоставка за тоа дека наталитетот на новите етно-конфесионални малцинства во западно-европските земји е далеку поголем, дека демографската нерамнотежа е алармантна, а во источноевропските земји веќе е катастрофална. Ако ја имаме предвид перспективната констатација за тоа дека населението во Европа во следните 50 години ќе се намали за 80 милиони, тогаш нема да згрешиме ако заклучиме дека националната катастрофа на словенските народи ќе се прошири и кај западноевропските народи. Овие загрижувачки тенденции покажуваат дека класичната социјална држава со својот систем на апстрактни човекови и граѓански права и вредности, сами по себе, не се доволни за разрешување на ова прашање. Повеќе од очигледно е дека се потребни длабоки промени на класичната социјална држава од трите модел со цел социјалната функција на општес-

твото да обезбеди рамноотежа во демографскиот развој во западноевропските држави и во светот.

3. Класичната социјална држава ги стимулира етноконфесионалните конфронтации

Какви промени настанаа во социјалното милје на западните држави што наложуваат реформирање на нивните досегашни социјални институции? Погоре ги одбележавме демографските промени до кои дојде во овие земји со создавањето на новите етноконфесионални малцинства и нивното поактивно наталитетно однесување. За жал, засега, европските демографи го одбележуваат само стареењето на европските народи и "зголеменото учество на стари луѓе... што кај помладите генерации може да предизвика оддалечување од идејата за солидарност и поттикнување на развојот на осигурување специфично **за конкретните групи**". Но, дали ситуирањето на новите етноконфесионални малцинства предизвикува исти такви промени во имплементацијата на идејата за солидарност?

За да одговориме на прашањето треба да се присетиме на механизмот за остварување на социјалната правда, т.е. на социјално-економското "израмнување", како што вели Д. Радке. Да одбележам дека терминот израмнување не е ист со сталинистичкиот термин "урамниловка" со кој сите пролетери се доведуваа во еднаква социјално-материјална положба. Германскиот термин "израмнување" подразбира социјални додатоци кон платите во висина до утврдениот социјално-материјален стандард на вработените во државата, со кој се овозможува остварување на основните човекови права.

Социјалниот механизам се состои од два дела: од социјалниот цензус на приходната страна на буџетот и од социјалниот и од територијалниот (алокати-

вен) цензус на расходната страна на буџетот. Социјалниот цензус на приходната страна овозможува посиромашните слоеви да бидат помалку оданочени, или воопшто да не бидат оданочени (преку институтот ослободување од даночни обврски). Згора, прогресивното оданочување овозможува побогатите слоеви да бидат повеќе оданочени. На расходната страна, социјалниот цензус им овозможува на социјалните слоеви, кои се наоѓаат под нивото на социјалната сигурност, да добиваат разновидни дотации од буџетот (државниот, покраинскиот, општинскиот, групацискиот и на добротворните организации) согласно социјалната политика на земјата. Вкупните средства во социјалната сфера во Германија достигнуваат "нешто над 30 % од бруто општествениот производ ..." (Д. Радке, исто, стр. 51).

Глатта за евтина и ниско квалификувана работна рака во 60-те години доведе до тоа новите етноконфесионални малцинства **да се ситуираат претежно во категоријата на социјално загрозувани слоеви**. Таквата социјална положба им обезбедува привилегирана позиција, т.е. да имаат помали даночни зафактори од нивниот доход, а да уживаат поголема социјална заштита. Висината на социјалните дотации по сите основи, засега, како да е надвор од научниот интерес. Но, може со сигурност да претпоставиме дека солидарноста со новите етноконфесионални малцинства е далеку поголема од стапката прифатена во меѓународната заедница, која достигнува околу 1% од БНП. Во некогашните социјалистички земји претставувае и продолжува да претставува табу-тема. Во Македонија првпат за неа јавно се проговори во 1989 година во статијата на Р. Малчески "Многу ученици - мала партиципација" (Н. Македонија, од 15.10.1989), а две години подоцна и во програмата на МААК - Движење за семакедонска акција. Во спомената статија се

укажува, дека доколку државата ги собира даноците, тогаш Албанците во Македонија за образование на својата популација во осумгодишното образование можат да обезбедат 14-16 отсто од вкупно расходуваниите средства за образование. Во вториот, партиски документ, децидно се наведува дека албанското малцинство и другите иноверци користат 6-7 пати поголеми средства отколку што тие придонесуваат во буџетот на државата.

На тој начин, социјалната функција на општеството од национална и христијанска грижа за сиромашните еднокрви и истоверни браќа и сестри се трансформира во **наднационална и надхристијанска, т.е. во чисто граѓанска, секуларистичка солидарност и хуманизам**. Од една страна, далеку поголемата социјална сигурност, повисокиот животен стандард во новите западно-европски држави делува стимулативно, а не дестимулативно, врз традиционалната свест и врз иницијализацискиот вредносен систем на "новите етноконфесионални малцинства". Од друга страна, таа со бездушната секуларизација и апстрактниот хуманизам не делува поттикнувачки врз наталитетното однесување на матичните христијански народи и заедници. Напротив, таа ги прави заробеници на саможивничкиот хедонизам и ги поттикнува на неодговорен однос спрема интересите и идеалите на родот, на татковината и на христијанството. Во такви околности не може да не дојде до "оддалечување од идејата за солидарност" и до асоцијални појави на омраза кон странците, инородците, иноверците, со еден збор - до антагонизација на односите по верска и расна линија.

4. Деградиција на идејата за солидарност или на старата социјална држава? Американсација, кипризација, или кибуцизација?

Затоа, не само источноевропската, туку и западноевропската држава со оптималниот и минималниот етатистички модел на солидарност, вклучувајќи го и социјално-пазарниот модел на германската партиципативна социјална држава, се опфатени со реформи и барања нови поадекватни решенија. Така, уште во 1993-та политикологот Гликсман ќе објави дека "Социјалната држава заврши, на ред е националната држава", додека, пак, Ив Лакост својата најнова книга ќе ја наслови со "Да живее нацијата". Хилари Клинтон, незадоволна од неререформливоста на традиционалната американска минимална социјална држава и водена од желбата да ја институционализира т.е. колективизира социјалната грижа на едни луѓе за други луѓе, во својата најнова книга "Потребно е село" ќе ја прокламира потребата од создавање ново село како институт на социјална активност на луѓето.

Слабости покажува и германскиот модел на социјално пазарно стопанство: "Социјалниот статус на државата, супсидијарноста и солидарноста не се повеќе во рамнотежа", констатира Д. Радке. Имајќи го предвид екстремно неповолниот демографски развој во Германија, посебно зголеменото учество на стари луѓе, со експлозија на трошоците може да се предвиди (тоа) кај помладите генерации да предизвика **оддалечување од идејата за солидарност** и поттикнување на развојот на осигурување, **специфично за конкретни групи** (исто, стр. 52, подвеченото мое). И нашиот Васил Тупурковски ќе изјави за ТВ-Сител дека "француската држава, а уште повеќе руската држава, со огромниот социјален багаж се надминати. Историски

поуспешен се покажа американскиот модел и него треба да го следиме".

Засега, европските законодавци на меѓуетничко-конфесионален план преземаат мерки само во имиграционата политика со цел да го намалат приливот на странците. На социјален план се преземаат мерки само на една страна на социјалниот цензус - на расходната, но не и на приходната. Општа тенденција е солидарноста да се ограничи на тридесетни семејства. Во Германија ова ограничување се дополнува со критериумот за социјална сигурност на семејството. Појавата на трето дете во семејства со социјален статус под линијата на социјалната сигурност во државата строго се санкционира со губење на дел (или на сите) социјални привилегии (вклучително работни дозволи, престој и сл.). Тоа се образложува со "загрозување на социјалната сигурност на претходните две деца и на децата на сограѓаните". (Нам не ни се познати обратни случаи, кога повисокиот социјален статус на семејството се условува со повеќе деца и, згора, се стимулира од посебните добротворни, пред сè, црковни фондови. Но, ваква логика му е иманентна на германскиот модел на социјално-пазарно стопанство).

Сепак, мерките на рестриktivна социјална политика, т.е. на американизација, проследени со соодветна културно-просветна пропаганда, ја дестимулираат наталитетната активност, воопшто. Поточно, тие не водат кон зголемена наталитетна активност и кон обнова на биолошкото дрво на христијанските народи и кон демографска рамнотежа внатре во државите, а особено на меѓународен и меѓуцивилизациjsки план.

За да се избегне ваквата штетна меѓуконфесионална солидарност на меѓународен план, особено во регионот на Балканот, поранешниот СССР и на Блискиот исток се протажира **гркокипризација**, т.е. територијално разграничување меѓу разно-конфесионал-

ните заедници. Но, притоа се апсолутизира принципот на бројноста: колку повеќе деца - толку повеќе територија, т.е. се наградува и во водечки меѓународен принцип, се промовира политиката на демографска војна, за што се застапуваат одредени верско-националистички кругови. Таков е случајот со Кипар, Босна, сега Косово и Метохија, утре Македонија... А прекутре? Можеби - Европа? На тој начин, се исклучува можноста од заедничко живеење и нужната солидарност меѓу народите од различна верско-културна определба.

Но, покрај гркокипризацијата постои американизацијата, но и кибуцизацијата. Постои можноста за тоа идејата за солидарност да ја надмине фазата на етатизацијата и секуларизмот и да се ситуира во институтот на етноконфесионалните заедници, и на приходната и на расходната страна на социјалниот механизам. Но, за таа цел треба да го проучиме историското искуство на кибуците, на христијанската општина и на социјалните институти, пред сè, на исламската цивилизација. Се разбира, во духот на "Божјите закони" и нивната имплементација низ историјата. Но, тоа е друга тема.

5. Заклучок

Може да заклучиме, дека старомодната социјална држава доживува тешки удари. Со иманентно присутниот социјално-економски терор врз попрестижните општествени и етноконфесионални слоеви, имено социјалната држава доведе до тоа христијаните, речиси, да исчезнат во земјите на своето настанување - на Блискиот Исток. Во словенско-православните земји пролетерската социјална урамниловка доведе до демографска експлозија на нехристијанските, а до бела чума кај христијанските заедници. Еве, сега

истите слабости се покажуваат во целата западна цивилизација. На економски план таа ја ослабува конкурентската способност на стопанството во процесот на економската глобализација. На социјален план ја поттикнува демографската нерамнотежа и ја продлабочува националната катастрофа. На политички план ја загрозува националната безбедност и ги антагонизира односите меѓу цивилизациите.

Сепак, идејата за солидарност не исчезнува и не деградира. Деградираа само досегашните општествени институти на нејзината имплементација. Постојат повеќе опции за реактуелизација на солидарноста. Која од алтернативните опции ќе ја избереме за на прагот на 21-от век да го прекинеме тонењето на нашите народи и на нашите цивилизации?!

* * *

*м-р Борис Блажевски,
Министарство за стопанство на Р Македонија*

РАЗВОЈНАТА И ЕКОНОМСКАТА ПОЛИТИКА ВО ПАЗАРНО СТОПАНСТВО

1. По осамостојувањето и поинтензивното започнување на процесот на транзицијата, Република Македонија го напушти планско-пазарниот модел на развој и се определи за изградба и спроведување на стопански систем на отворена економија иманентен на развиените пазарно ориентирани земји. Развојната и економската политика и во новиот систем на пазарна економија има значајно место и улога на што упатуваат теоретските погледи и практиката во повеќе земји во светот.

Во првите години по осамостојувањето и интензивното оформување на новиот систем, во врска со развојната и економската политика имаше размислувања овие прашања да се институционализираат бидејќи тие се составни компоненти на пазарната економија. Наспроти ова, имаше мислења според кои тие (развојната и економската политика) се елементи на "стариот систем на договорна економија", или дека "сега имаме пазар, па не ни треба план" и слично. Во дискусиите во врска со овие прашања беа изнесувани оценки за неефикасноста на макроекономското планирање во практиката. Меѓутоа, овие оценки неправилно беа извлечени врз претпоставките според кои на

планирањето му придаваа поголемо значење и моќ отколку што тоа објективно може да го има. Имено, сите одлуки кои во предходниот период се донесувале врз основа на власта или врз основа на политиката на принуда се припишуваа на развојната и економската политика.

Веројатно, ваквите поделени мислења, а пред сè, стагнантните состојби и движења во стопанството во првите години по осамостојувањето, неповолното надворешно опкружување и сè уште незаокружениот стопански систем, не создадоа простор за системско уредување на прашањето сврзано со развојната и економската политика. Во вакви услови не можеше да се афирмира макроекономското планирање. Ова го потврди и науката која во 1992 година наместо проект за стратегија на развој на Република Македонија во новите услови на стопанисување, подготви стратегија на приспособување на стопанството и глобални согледувања на стопанскиот развој. Во овој проект тежиштето беше дадено на потребите и можностите за приспособување на стопанството во новите услови. Согледувањата изнесени во проектот беа краткорочни и според оценката на науката во дадените услови и само такви можеле да бидат.

2. За разлика од присутните дилеми и проблеми во врска со планирањето, веднаш по осамостојувањето на Република Македонија, беше донесена антиинфлациска програма со чија реализација се создадоа услови за соборување на хиперинфлацијата. Потоа, кон крајот на 1993 година беше донесена стабилизациона програма со чија реализација се создадоа услови за стабилизирање на стопанските движења. Оваа програма беше услов за регулирање на обврските спрема странство и за користење на нови кредити поради што основните елементи на стабилизацис-

ката програма беа усогласени со мисиите на Меѓународниот монетарен фонд и Светската банка.

Операционализацијата на стабилизационата програма се остваруваше со годишни економски политики. Макроекономските политики, почнувајќи од 1996 година, покрај стабилизациските определби сè повеќе имаат и развојни перформанси. Општа е оценката, а и искуството го покажува тоа, дека макроекономската политика и во пазарни услови на стопанисување претставува најзначаен инструмент за глобално насочување и остварување на репродукцијата во функција на стабилен развој.

Во изминатиот период во земјата се донесени повеќе документи за развој на јавните инвестиции, за развој на поодделни инфраструктурни дејности и други подрачја. Подготвувањето на програмата за јавни инвестиции до 2000-та година беше услов за користење на странски кредити и донаторска поддршка од повеќе развиени пазарно-ориентирани земји.

Кон крајот на 1997 година беше подготвена национална стратегија за економски развој на Република Македонија во наредниот период до 2020 година во која се посочени можностите и условите за премин кон траен и одржлив развој на земјата. Овој документ го подготви МАНУ, со финансиска и стручна помош на УНДП организација на ОН, чија преокупација е развојот. Исто така, во подготвувањето на овој проект како консултанти учествуваа повеќе експерти од Виенскиот институт за компаративни студии.

Во изминатиот период се правени повеќе согледувања во врска со склучување спогодби за слободна трговија со поодделни земји и нивните ефекти во наредните пет години и се вршени други истражувања. Сето ова укажува дека развојната и економска политика, иако не се институционализирани, сè повеќе се применуваат во нашата практика и придонесуваат за

поуспешно остварување на процесот на транзиција и за создавање на стабилизационски услови, како и за развојни перформанси.

3. Развојната и економска политика, без сомнение, треба да се институционализираат во нашиот стопански систем. Современата теорија, а уште повеќе практиката во развиените земји, недвосмислено укажува на потребата од институционализирање на развојната и економската политика и во пазарни услови. Планирањето во современи услови претставува облик и инструменти за организирано дејствување врз неизвесностите во развојот и неизвесноста на пазарот. И во услови на развиен систем на пазарна економија се поизразена е потребата од одредени управувачки активности, насочувања и интервенции од страна на државата со развојната и економската политика.

Сврзано со овие прашања, во извештајот за Светскиот развој во 1997 година, подготвен од Светската банка, во кој се согледува улогата на државата во светот што се менува, се подвлекува дека државата и натаму е во центарот на економскиот и социјалниот развој, но не како директен обезбедувач на развојот, туку како партнер и негов катализатор и помагач.⁴⁴⁾

Во стратегијата за развој на земјата⁴⁵⁾ во врска со улогата на државата за економскиот развој и за општиот напредок посебно е нагласена активната улога на државата во водењето на коегзистентна макроекономска политика, со цел корекција на трајните деформации на пазарот како што тоа се прави во земјите со пазарна економија. Исто така, во овој документ е

нагласена улогата на државата во создавањето услови за алокација на факторите за развој. Притоа, речено е дека макроекономската политика на државата треба да се манифестира особено со утврдувањето на глобалните насоки на економски развој во земјата, во давањето на неопходната поддршка на развојните трендови на пазарната економија и во почитувањето на иницијативните активности на стопанските субјекти. Покрај ова, инструменти на макроекономската политика на државата се програмите за развој на одделни стопански гранки и јавни служби, за просторен и регионален развој, за поддршка на стопански недоволно развиени подрачја и слично.

Овие функции на државата, нагласено е во овој документ, треба да се остваруваат согласно критериумите на пазарната економија. Ова подразбира не директно управување со стопанскиот развој, туку создавање на одредени погодности и предуслови за поддршка на иницијативата и одлуките на стопанските субјекти. Ова се обезбедува со макроекономската и развојната политика.

Развојната и економската политика се присутни со различни модалитети во сите развиени пазарно-ориентирани земји и земјите во транзиција. Согледувањата укажуваат дека во развиените земји одамна е напуштено мислењето според кое пазарот успешно ја регулира репродукцијата и може да воспостави стопанска рамнотежа. Имено, во овие земји се применува макроекономското планирање со цел спречување на речесите и кризите и создавање услови за одвивање на тековите на репродукцијата. Притоа макроекономското планирање во овие земји се остварува со различни модалитети. Во некои земји тоа е формално и планските документи ги донесуваат владите или парламентите, а во некои, пак, тоа е неформално, но со развиени функции на макроекономското планирање

⁴⁴⁾ Светска банка - Вашингтон, "Улога на државата во светот кој се менува", Вашингтон, 1997 год., стр.1

⁴⁵⁾ Македонска академија на науките и уметностите: "Национална стратегија за економски развој на Република Македонија", Скопје, 1997 год., стр.44

што претставуваат неопобеглива основа за активности-те на владите и нивните органи и институции.

Согледувањата, исто така, укажуваат дека без разлика дали макроекономското планирање е формално или неформално, односно институционализирано или не, тоа има сè позначајно место и улога со степенот на развиеноста на производствените сили во поодделни земји. Со планирањето не се спречува конкуренцијата и делувањето на пазарот туку се создаваат услови за стабилно функционирање на стопанството и за негов динамичен развој. Сите овие согледувања укажуваат на потребата од прилагодување на развојната и економската политика со новонастанатите економски услови со развој на таканаречено индикативно планирање, или како што во поново време се прави во одделни земји, развивање на стратешко планирање во услови на конкуренција и пазарни законитости.

Развојната и економската политика имаат посебна улога и значење во земјите во транзиција, во остварувањето на реформите, стабилизирање на стопанските движења и во насочување на репродукцијата. Согледувањата укажуваат дека и во овие земји е неопходно да се применуваат соодветни методи на макроекономско планирање како предуслов за излегување од економската криза и создавање услови за стабилен и континуиран развој. Без разлика кој вид на макроекономското планирање ќе се применува, неопходни се координирани мерки и активности со кои и во пазарни услови ќе се врши насочување и управување на глобален план, со стопанските движења. Имено, во овие земји, со оглед на сложените состојби, потребна е координирана активност на сите субјекти во кои значајна е улогата на државата. Покрај ова, во одделни области се неопходни управувачки активности од стра-

на на државата како, на пример, во јавниот сектор, јавните инвестиции, задолжувањето во странство и сл.

Развојната политика во земјите на транзиција е неопходна за остварување на соработката со Европската Унија, соработката со одделни финансиски институции и слично. Имено, за поуспешно остварување на соработката со Европската Унија, од оваа економска интеграција од земјите во транзиција се бара тие да имаат согледувања за развојот во наредните пет години, а за одделни дејности и подрачја и подолгорочно. Исто така, меѓународните финансиски институции за кредитирање на развојот на земјите во транзиција како услов поставуваат постоење на повеќе годишни програми или слични акти за развој, согледувања за состојбите и можните проекции на платниот биланс.

4. Резимирано, може да се каже дека иако развојната и економската политика не се институционализирани тие се присутни и во нашата практика и имаат значајно место и влијание врз стабилноста на стопанските движења и развојот. Оваа нивна улога секако дека ќе се има предвид при натамошното заокружување на стопанскиот во пазарно ориентиран систем. Секако, ова ќе се има предвид и во претстојното реорганизирање на државната администрација, што се прави во функција на поуспешно остварување на реформите. Ова дотолку повеќе што развојната и економската политика претставуваат значаен сегмент на стопанскиот систем на пазарната економија.

* * *

КАРАКТЕРОТ НА ОПШТЕСТВОТО И МОДЕЛОТ НА СТОПАНСКИОТ СИСТЕМ

Со внимание ги прочитав инспиративните уводни реферати, односно материјалот што е подготвен за овој научен собир. Немам намера да навлегувам во мериторна расправа по ставовите и мислењата кои се изнесени во спомнатите реферати, а уште помалку да полемизирам во врска со истите. Затоа, пак, ќе се обидам, во границите на моите знаења и способности, расправата да ја збогатам со некои нови елементи за кои мислам дека се, исто така, значајни за поцелосна обработка на односната проблематика.

Нема сомнение дека Октомвриската револуција имаше огромно влијание на "социјализацијата" и "хуманизацијата" на капитализмот, особено во Европа. Стравот од комунистичкиот синдром, придонесе трудот да ја зголеми својата тежина на вагата, а работничката класа се здоби со такво внимание и привилегии за какви порано не можеше ни да сонува, сè со цел да не презема мерки и активности за рушење на капиталистичкиот систем. Парадоксално, но факт е дека токму болшевиците, со подобрување на социјалната, но и вкупната положба на работниците во капиталистичките земји, го ревитализираа и му го продолжија животот на капитализмот.

Практично, во сите европски капиталистички земји постоеја мошне силни политички партии со леви-чарски предзнак (социјалистички, социјал-демократски и комунистички). Комунистичките партии беа особено силни во католичките европски капиталистички земји: Италија, Франција, Шпанија и Португалија. Затоа, ни малку не е случајно што капитализмот во Европа се моделира и се развива по принципот на високо-социјализираната матрица. Особено привлечен е шведскиот модел, кој се сфаќа како севкупност од просперитет, државна заштита и социјален мир.

Основано може да се постави прашањето дали уривањето на комунизмот/социјализмот не му се врати како бумеранг на трудот, односно на положбата на оние кои истиот го нудат на пазарот?! Порано не можеше дури ни да се замисли дека во било која капиталистичка земја може да дојде до смалување на платите, или до скратување на било какви социјални привилегии. Поранешниот британски премиер Маргарет Тачер реплицирајќи на податокот што во разговорот го изнесе нејзината колешка, поранешниот југословенски премиер, Милка Планинц, дека "реалните плати во СФРЈ во оваа година ќе бидат за 7% помали во однос на минатата година" (се работи за почетокот на осумдесеттите години), манифестирајќи голема вчудоневиденост, рече: "Кога јас би можела да ги намалам платите само за 2% би ги решила сите проблеми во Велика Британија".

По обединувањето на Германија платите на вработените на просторот на поранешната ГДР беа фиксирани на неспоредливо пониско ниво отколку што беше нивото на платите на просторот на поранешната Западна Германија, а по неколку години дојде до смалување на платите на вработените во јавните служби на Германија. Дали е тоа само инцидентен случај, или тоа ќе постане практика и со останатите

капиталистички земји, кои во иднина ќе се соочуваат со економски и социјални тешкотии? Во секој случај, по уривањето на комунизмот/социјализмот положбата на трудот е битно ослабната. Тоа е посебно карактеристично за положбата на трудот/работниците во посткомунистичките земји. Бумерангот на Октомвриската револуција најжестоко им се врати токму на работниците од поранешните комунистички земји. Иронија или судбина?

Најголема резистентност и индиферентност кон "придобивките" на Октомвриската револуција покажаа, без сомнение, САД. Комунизмот не наиде на погодно тло во Америка. Комунистичката партија во САД, која беше сестрано помагана и финансирана од поранешниот Советски Сојуз, никогаш не успеа да собере повеќе од 40.000 членови. "Социјализацијата" на американскиот капитализам кулминираше во периодот на Џими Картер. Согледувајќи дека комунизмот се наоѓа пред катастрофа, Роналд Реган направи мошне сериозен рез во социјалната политика на САД. Тој тренд продолжува и понатаму, но со поинаква филозофија "максимална благосостојба на американските граѓани" во услови на глобализација на светската економија и светскиот пазар. Гласот на таквите ентузијастички како што е, на пример, современиот американски филозоф, Џон Роулс, кој се обидува да ги поврзе либералните идеали со редистрибуција за прераспределба на социјалната правда, во САД повеќе како и да не се слуша.

Нема сомнение дека Ватикан, а особено татквниот и суверен Папа Јован Втори, игра мошне значајна улога во обликувањето на современиот свет, посебно во Европа. Иако е познат и славен како тврдокорен антикомунист, Папата Јован Павле Втори, во својата социјална Енциклика "Centesimus Annus", што ја одржа по повод Први мај 1991 година, значи веднаш

по уривањето на комунизмот, храбро извика "Среќата не е во капитализмот", додавајќи дека "Не е прифатлива идејата поразот на социјализмот да го остави капитализмот како единствен прифатлив систем". Папата во својот говор мошне смело проговори и за дефектите на капитализмот: "Капиталистичкиот општествен поредок е, исто така, преполн со девијантни човечки инспирации и неправди, кои човечкиот род го делат на два дела - богати и сиромашни.

Мошне богати, па затоа еготистични, несолидарни и грабливи на богатствата, кои се сепак во општа сопственост. Наспроти сето ова, постојано се зголемува бројот на сиромашните. Многу сиромашни, кои не можат себеси, а уште повеќе на своите слаби деца да им го обезбедат ни потребниот минимум за гол опстанок. Во споменатата Енциклика, Папата, за првпат во католичката религиозна доктрина, го прифати слободниот пазар, но со одредени оградувања. Се дава благослов само на слободното стопанство, кое е инспирирано врз солидарноста и демократијата, кои ги почитуваат правата на послабите, водејќи постојано сметка за заедничкото богатство и за слободата и вистината. На крајот на својата првوماјска Енциклика, Папата извика: "Мирот да се гради врз темелите на правдата, но издигнувајќи го принципот на живот, достоинството на работниците и на работата, правата на работа и на плата, на одмор и на слободно создавање на работнички организации". Економско-социјалната доктрина на Католичката црква не е насочена кон надминување на дилемата социјализам или капитализам, туку кон создавање на ново општество во кое ќе биде воспоставена рамнотежа меѓу трудот и капиталот.

Дури и една површна анализа, би покажала недвосмислено дека најуспешна транзиција имаат токму посткомунистичките земји кои му припаѓаат на

западното, поточно католичкото, христијанство: Полска, Чешката Република, Словачка, Унгарија, Словенија, па и Хрватска. Дали е тоа само случајност, или, пак, неспорниот авторитет на Папата придонесе девијантните појави во овие земји да бидат значително помалку отколку во останатите земји на транзицијата?

Значајно би било да се напомене дека обновата и изградбата на европските капиталистички земји, по Втората светска војна, се реализираат со значителна помош од страна на САД, во вид на т.н. Маршалов план. Слична помош, за жал, не им беше дадена и на посткомунистичките земји за обнова и изградба на сопствените економии. Целокупната "помош" на овие земји се сведува на доделување кредити, по комерцијални услови, или подготвеноста на приватниот капитал за директни инвестиции во овие земји, а залудни останаа апелот и обидите за инаугурирање на нов Маршалов план (за посткомунистичките земји).

Впечатокот е дека кај нас, постои сосема погрешно мислење, претстава, или слика за јапонскиот систем, односно модел на општествена и економска организација. Обично се мисли дека тој модел е преликување на екстремно про пазарен систем! Сопственикот на јапонската фирма "SONY", Акио Морита, во дијалогот што неодамна го водеше со најпознатиот американски банкар Дејвид Рокфелер, покрај останатото, го истакна и следното: "Практично, Управата (на Компанијата - заб. авт.) немаше право кој и да е да го отпушта од работа. Тоа беше почетокот на примената на системот на вработување во Јапонија: кога неког ќе го вработиме, немаме право да му дадеме отказ. ДЕНЕС ЈАПОНСКАТА КОМПАНИЈА НЕ Е ДЕЛОВНА КОМПАНИЈА, ТУКУ ОПШТЕСТВЕНА ОРГАНИЗАЦИЈА ЗА СОЦИЈАЛНА ПОМОШ, ЗАТОА ШТО ЗА НАШИТЕ ВРАБОТЕНИ МОРА ДОЖИВОТНО ДА СЕ ГРИЖИМЕ (курзивот е на авторот). Сега во Јапонија многу се

цени "чувството за семејството", дека мораме да живееме заедно и да го делиме доброто и злото. Значи, не е вистина дека овој систем произлегува од јапонската традиција. Пред војната, секој можеше да добие отказ." Кон фактите на Морита не треба да се додава ништо повеќе. Јапонскиот систем и покрај тоа што стимулира и бара исцрпувачка работа, има мошне нагласени социјални и хумани обележја.

Македонија влезе во процесот на транзиција без било каква јасна визија, стратегија, односно концепција. Целокупната "транзициска" стратегија на македонскиот естаблишмент се сведува на неколку флоскули: "реформите се неизбежни", "комерцијална/платена приватизација", "нема идеално правична приватизација". Дефицитот на подготвеноста, желбата и волјата за реформи во политичкиот систем, поради опасноста со нив да се изгуби власта, беше изобилно надоместен со суфицит на подготвеноста, волјата и желбата за брза реализација на "реформите" во економската област. Појдовна основа на "забрзаните економски реформи" всушност, беше, желбата да се стекне кредибилитет и да се добие поддршка од страна на "меѓународната заедница". д-р Бошко Ковачевиќ, социолог и претседател на Управниот одбор на Отворениот Универзитет, Суботица, неодамна ја даде следната изјава: "Кога власта не знае што сака, освен сопственото одржување, тогаш се отвораат вратите за мешање од страна. Тие разни посредници имаат свои интереси, заблуди, "ad hoc" чешање - па тие во нашиот бехемотски амбиент уште повеќе ги комплицираат работите ... најчесто сме препуштени на оперативните маргини, на чиновниците и посредниците кои се вежбаат за посериозни јавни и дипломатски работи". Сепак, оваа анализа на д-р Ковачевиќ би била далеку попригодна за состојбите во Македонија, отколку за состојбите во СРЈ, односно Србија. Неодамна, во еден свој

напис напишав дека треба дефинитивно јасно и гласно да се каже дека Македонија се наоѓа под протекторат на Меѓународниот монетарен фонд и Светската банка и дека всушност тие и ја диктираат "Економската програма" на Владата на Македонија! Во прилог на таквиот заклучок одат изјавите на бројни министри од типот: тој и тој кредит ММФ/СБ го условува со тоа и тоа, ММФ/СБ бараат од нас да го направиме тоа и тоа итн.

Нема сомнение дека историјата, со разбирлива историска дистанца, ќе даде објективна оценка за она што се случува сега во Македонија, а што синтетички се изразува со синтагмата Транзиција.

Веќе е сосема очигледно дека целокупната транзиција е целосно подредена на интересите, амбициите и нелимитираните потреби на една мошне затворена олигархија, а не на интересите и потребите на Македонија и нејзините граѓани! Зачудува нихилизмот и некритичкиот однос спрема она што се манифестира како транзиција во Македонија. Зачудува тоа што во оркестрацијата за поддршка на политиката на власта се вклучува и Македонската православна црква, преку познатите изјави на нејзиниот поглавар.

Случаите со "Отекс" Охрид, "Тетекс" Тетово, "Руен" Кочани и други претпријатија во Македонија во кои постојат способни менаџерски тимови покажуваат дека транзицијата може да биде во корист на сите вработени во нив, без затворање на фабриките, без отпуштање на вработените. Транзицијата и во останатите претпријатија требаше да биде насочена кон изнаоѓање на способни менаџери, а не кон нивно затворање, уништување и обезвреднување со цел да се задоволат грабливите амбиции на поединци. По уривањето на Берлинскиот сид, германската влада им ги преостануваше нерентабилните објекти на територијата на поранешната ГДР на заинтересираните и спо-

собни менаџери по симболична цена од 1 ДЕМ., под услов да не ја нарушува, на било кој начин, социјалната констелација (не смее да отпушта работници, не смее да ја намалува платата и останатите давачки спрема вработените и државата).

Големите државни објекти во Полска, на пример, не се приватизирани, ниту пак има изгледи тоа да се стори во блиска иднина. А, Полска сепак, благодарение првенствено на експанзијата на малите и средните претпријатија во приватниот сектор, бележи вис-тинска економска преродба.

Транзицијата во Македонија, без сомнение, можеше да се врши и на сосема поинаков, поефикасен начин. Требаше максимално да се валоризираат позитивните придобивки на самоуправувањето, со зајакнување на материјалните стимулации на работниците за успешно работење на претпријатијата и со елиминирање на карикатурни форми (можноста чистачката, или портирот да учествува во донесувањето на одлуката за службен пат во странство итн.).

На менталитетот на нашите луѓе му е својствено одењето од една во друга крајност, особено ако тоа е во согласност со интересите и желбите на странците/странските фактори. Постои реална опасност со исфрлањето на валканата вода (социјалистичкиот систем) да се исфрли и детето (социјалните придобивки). Со својот модел на транзиција, Македонија интензивно се латиноамериканизира. А во високо социјализираната матрица на Европа нема место за латиноамерикански капитализам.

* * *

д-р Трајче Мицески,
Институт за тутун-Прилеп

НЕКОИ ПОГЛЕДИ НА СТОПАНСКИОТ УСПЕХ И УЛОГАТА НА ХУМАНИТЕ РЕСУРСИ, КАКО ЕДЕН ПРИМЕР И ПАТОКАЗ ЗА СОЦИЈАЛНО-ПАЗАРЕН, ПАРТИЦИПАТИВЕН РАЗВОЈ

1. Не постои универзален систем за имплементација

Јасно е дека стопанскиот систем на една земја е дел од вкупниот општествен систем на земјата и е поврзан со нејзините историски, политички и културни односи. Но, тоа не значи затвореност, туку природен отворен процес кој е подготвен да прими промени согласно времето.

Д-р Радке на крајот од својата книга "Пазарно стопански модели: Социјално пазарно стопанство во Сојузна Република Германија", зборувајќи за *социјално-пазарното стопанство како можна ориентациона рамка за реформската политика на земјите во транзиција*, нагласува дека земјите во транзиција не смеат да копираат било кој пазарен систем, бидејќи не постои таков систем кој би можеле целосно да го имплементираат. И покрај принципиелната неможност да се копираат реално постојните пазарно-стопански системи, треба добро да се посоветуваат земјите во транзиција и да ги анализираат разните основни варијанти на одделни пазарно-стопански систем.

Јас се согласувам со ова укажување на д-р Радке, и мислам дека во времето на транзиција, како што е кај нас и преминување од еден систем на стопанисување кон друг, неопходно е да се изврши поголемо истражување и проучување на пазарно стопанските модели. Се разбира дека самото истражување помогнува и поттикнува кон пазарно стопански развој на земјата, согласно нејзините специфики и приспособености, и времето на живеење.

Нашето истражување и користење на искуствата од развиениот свет нека наликува на примерот со пчелите кои летајќи од цвет на цвет го собираат најдобриот цветен прав и го носат во својата медоносна кошница правејќи квалитетен мед, или на примерот со градинарот, кој во периодот на собирање плодови оди низ градината, ги обиколува сите садници и од нив ги бере најзрелите плодови и ги става во кошница.

Па така, користејќи го богатото искуство и квалитетот во насочувањето на активностите во развиениот свет, а притоа имајќи ги предвид нашите состојби и можности, ние (луѓето, кадрите, истражувачите, стопанствениците и сл.) сме тие кои на еден, или друг начин можат да придонесат за насочување, креирање и развој на стопанството во својата земја. Сигурно дека за тоа е потребна добра волја, разбирање и прифаќање на квалитетот на идеите, препораките и активностите.

2. Економскиот успех на германското стопанство

Со оглед на убаво презентираниот материјал на овој научен собир, јас не би сакал многу да дискутирам за економскиот успех на Сојузна Република Германија, кој е очигледен и посебно чувствувачен во нашата земја. Би истакнал само дека успехот има свои длабоки корени во хуманите ресурси. Тој е израз пред сè на

силната волја на луѓето да се постигне економски успех, при тоа имајќи ја предвид и девизата дека сè што се работи не е само од личен интерес, туку од интерес на својата држава.

Економскиот успех на една земја се постигнува, доколку кај луѓето преовладува цврста волја за тоа. Тоа значи дека тука се присутни многу одрекувања вклучувајќи и некои од сопствените задоволства.

Во тој поглед германскиот пример зборува дека стабилноста на стопанскиот систем во голема мера зависи од работната култура, работливоста и дисциплината, како и од стручните квалификации на своите луѓе. Брзото обновување на разурнатиот реален капитал, мора без сомнение, да се препише на силната волја на луѓето, за да се изгради нова Германија од урнатините на Втората светска војна. Без подготвеност на целото општество не ќе беше остварено германското стопанско чудо и не ќе се одржеше постигнатата врвна позиција во рамките на индустриските земји, нагласува д-р Детлеф Радке.

Успехот во една работна средина е дотолку поголем, доколку кај вработените постои љубов спрема своите работни задачи, желба за напредок, развој и стремеж да се избие на челните светски позиции. За тоа е потребна: заедничка, стопанска и работна култура, украсена со трудољубивост, угледност, точност, дисциплинираност, правовременост итн.

Додека пред извесно време се сметаше дека економскиот успех треба да биде најважното мерило на животот, денес, кога речиси се чекори по светските врвови со економска и политичка слава, во Германија посебно доаѓа до израз слободното време, здравјето и заштитата на човековата околина. Сигурно дека здравјето за еден човек, еден народ е најголемото негово богатство.

Иако треба многу повеќе да се дискутира, но со оглед на убаво презентираниот материјал од многу-бројните излагачи, ќе заклучиме дека економскиот, односно стопанскиот успех на Германија е очигледен и истиот заслужува посебно внимание на проучување и можност за користење на нивното големо икуство.

3. Стопанската активност и економскиот успех во Р Македонија

Многу поранешни социјалистички земји, како и Република Македонија, последниве неколку години го чекорат патот на транзицијата. За разлика од другите земји, Република Македонија во овој период се соочуваше со голем број проблеми како што беа: блокадите, притисоците, слабата стопанска активност на поголем број на претпријатија, невработеност и сл.

Сите тие недоволности придонесоа кон опаѓање на општествениот производ и националниот доход за последните пет-шест години, што впрочем, може да се забележи од статистичките податоци презентирани преку Табелата 3 и Графиконот 1.

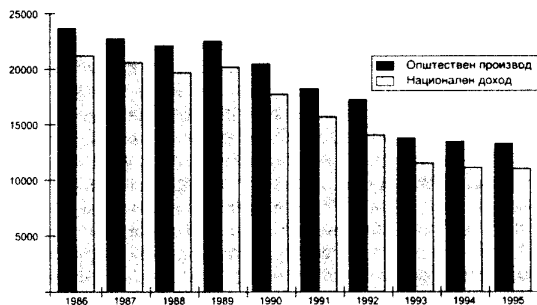
Заради поцелосна погледност за движењето на општествениот производ и националниот доход се дадени податоци за последните 10 години (1986-1995 година). Па оттука, изнесените податоци јасно укажуваат дека по 1990 година се јавува изразито опаѓање на општествениот производ и националниот доход. Но денес, со самата трансформација на претпријатијата и нивното реструктурирање се даваат можности за развивање на стопанската активност, а со тоа и можност за стопански и економски развој на земјата.

Табела 3: Движење на вкупниот општествен производ и национален доход во периодот 1986-1995 год.

	Општествен производ	Национален доход
1986	23.610	20.980
1987	23.300	20700
1988	22.550	19.030
1989	22.980	20.320
1990	20.800	18.300
1991	18.730	16.450
1992	16.390	14.380
1993	13.950	12.220
1994	13.720	12.030
1995	13.280	11.610

Извор: Статистички годишник на Република Македонија, стр.252

Графикон 1

4. Хуманите ресурси (вработените) - богатството на фирмата

Можеме да зборуваме за еден, или друг фактор кој влијае врз успехот на една фирма или земјата, но

не смееме да поминеме летимично ако посебно не истакнеме дека најважниот фактор се луѓето. Нивниот успех ќе зависи од нивната волја и желба да го постигнат тоа.

Нивната волја и желба ќе биде уште поголема доколку во работните средини владее љубов, разбирање, толерантност, смиреност, разумност, моралност, отвореност, искреност, почит, доверба и работливост. Не треба да има место за горделивоста, себичноста, завидливоста, омразата, злобата и други нечесни интриги. Треба да владее пријателска атмосфера. Но, не може да се рече дека понекогаш нема да се јавуваат недоразбирања, или конфликти кај некои луѓе или група. Тоа сепак, треба со разбирање брзо да се решава. Па, правилно е да има и такви моменти, во прашање се мислења, гледања, натпреварување, конкуретност, напредок, промени. Тие укажувања се добредојдени и многу корисни. Тоа води напред. Луѓето мора да живеат со времето, со промените, со напредокот. Во прашање е квалитет на развојот, квалитет кој ќе придонесе за подобро утре.

Може да се зборува долго, но сметам дека најголемото богатство во фирмата се луѓето. Тие треба да се прифатат по нивната различност, која пак произлегува од различноста на културата, образованието, практиката, средината и времето во кое живееле и живеат и најважно е да им се помогне да ја доградат својата индивидуалност со љубов, моралност, благост, отвореност, доверба, трпеливост, почит и работливост.

Затоа, сметам дека е неопходно да се следи, учи, истражува и дава свои мислења за успешно работење во организација, но никогаш да не се заборава дека најголемото богатство во организацијата се луѓето и меѓусебната љубов.

5. Квалитетот на развојот и заклучни согледувања

Квалитетот на развојот се засновува врз љубовта. Тој е сакање (љубов). Стремеж кон подобро утре. Квалитетот се враќа со квалитет. Тој произлегува од човекот и се враќа кон човекот. Тој не е само производ кој ги содржи сите својства и карактеристики што ги задоволуваат потребите на луѓето. Тој е повеќе од тоа. Квалитетот е непрекината љубов, која од ден на ден станува сè поголема и поголема и која постојано сее љубов.

Каде што ќе се посее љубов ќе изникне љубов, ќе изникне квалитет, кој непрекинато расте и дава плодови, слатки плодови. Кој со внимание ќе ги вкуси тие плодови, станува зависен од нив, зашто нивното семе закоренува во човекот. Тогаш тој го осознава значењето на квалитетот. Значењето на редот, односот и јасноста.

Квалитетот и љубовта се една целина, зависност, симбиоза (живот). Па затоа, ајде преку квалитет и меѓусебно разбирање исполнето со љубов да го направиме нашиот стопански и економски развој подобар.

* * *

Литература:

Д-р Детлеф Радке: "Пазарно стопански модели: Социјално пазарно стопанство во Сојузна Република Германија". Германски институт за развојна политика, Берлин, 1995 година.

Адизес, д-р. Исак: "Овладување со промените" Детра, Скопје, 1994.

Бобек, д-р Шуклев: "Менаџмент" Економски факултет-Скопје, Скопје 1993.

Диздаревик, д-р Исмет: "Во длабочините на мотивацијата" НИП "Екопрес" Скопје 15 мај 1995.

Малинковиќ, проф. д-р. Никола: "Управљање пословима предузеќа препустите професионалцима", Директор, 7-8/1990 година.

Рот, проф. д-р. Никола: "Психологија личности" Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1978.

Суковиц, проф. др Филип: "Психологија организације", Привредни преглед, Београд, 1989.

д-р **Ангел Георгиев,**
Економски факултет - Скопје

И ПАЗАРНО И СОЦИЈАЛНО СТОПАНСТВО, НО КАКО И КОГА

Овој научен собир се одржува под наслов "социјално-пазарно или пазарно стопанство". Веднаш да кажам дека се согласувам со мислењата според кои пазарноста, на долг рок, нема алтернатива. Искуството на поранешните социјалистички земји, без исклучок, покажа дека во современите услови, стопанството за да биде ефикасно мора да биде и пазарно. Како што се покажа, неколку деценискиот развој на овие земји во услови на непочитување на пазарните принципи, доведе до навистина големи негативни последици кои денес се изразуваат во заостанување во развојот и потребата, не само за целосно реструктурирање и модернизација на нивните стопанства, туку и за темелни промени во сите сфери на економскиот и социјалниот живот.

Меѓутоа, искуството на овие поранешни социјалистички, а денес земји во транзиција, исто така покажа дека економскиот развој ја губи својата смисла ако истовремено не биде придружен и со социјален развој. Ценам дека, многу значаен резултат на социјалистичкиот развој кој никако не треба да се потцени е остварената економска и социјална трансформација на населението. Ова особено е важно за земјите кои

стартуваа речиси со аграрна структура, како што беше случајот со Македонија, со многу ниско образовно и културно ниво на населението, со неразвиени институции и сл.

Како што е познато, во овие земји се посветуваше големо внимание на социјалниот развој, и евидентно е дека на тој план се постигнаа значајни резултати, како што е, на пример, порастот на образовното ниво на населението, широката здравствена и социјална заштита и сл. Секако, во услови кога и во овие дејности, како и во вкупното стопанство, не се применуваа никакви пазарни принципи на работење, трошоците и цената на достигнатиот социјален развој беа мошне високи и несоодветни на остварениот развој. Меѓутоа, притоа не треба да се изгуби од предвид дека, денес, еден од погодните услови за поуспешно одвивање на транзицијата во овие земји е и достигнатиот социјален развој, посебно широкото образование и квалификуваноста на населението, а со тоа и можноста за полесно прифаќање на нови занимања, за преквалификации и сл. Школуваните кадри од овие земји брзо и лесно се вклучуваат во фирмите и институциите на земјите со развиено пазарно стопанство и сл.

Остварениот и долго време практикуваниот благотворен социјален живот, изразен во гарантираното вработување, во малата но сигурна плата, во бесплатната здравствена и социјална заштита, во бесплатното образование, во ефтините станарини и речиси бесплатниот јавен сообраќај и сл., ја постави и нормата во социјалниот живот, под која денес, дури и во сложените услови на транзиција, тешко може да се оди подолу. Дел од овие економско-социјални придобивки на социјалдемократијата и социјализмот, навистина ќе можат да се намалат, а во пазарните услови на стопанисување некои ќе треба дури и да се

укинат, на пример, субвенционираниите комунални услуги и сл.

Досегашното искуство на овие земји покажа дека луѓето ја прифаќаат целината на промените кои ги носи напуштањето на стариот и воведувањето на новиот економски и социјален систем, а не се потценуваат ниту позитивните промени кои се внесуваат во квалитетот и трошоците за остварување на овие социјални права. Се прифаќа и суштината на реформите кои денес се вршат во дејноста во кои луѓето ги остваруваат овие социјални права, сублимирана во нивниот премин на работење во пазарни услови, односно во тоа, институциите кои ги произведуваат и даваат услугите во овие дејности - јавни или приватни - да преминат на работење врз пазарни принципи.

Меѓутоа, граѓаните и вработените многу тешко и со големи негодувања го прифаќаат намалувањето и укинувањето на веќе еднаш стекнатите и со години користени економски и социјални права. Поинаку кажано, овие дејности со продажбата на своите производи и услуги треба да ги покриваат трошоците на работењето, а од приватните институции се очекува да остваруваат и профит. За овие институции, во крајна смисла, не е важно кој ќе ја плати цената на услугата, дали корисникот директно или преку фондот во кој е социјално или здравствено осигуран, или пак тоа ќе го направи државата преку буџетот. Важно е дека некој мора да ја плати економската цена на таа услуга, формирана на слободниот пазар на овие услуги и производи кои ги нудат, како јавните така и приватните институции и фирми. Проблемите се јавуваат особено тогаш кога граѓаните треба сами и директно, наместо државата и индиректно, да ја платат пазарната цена на тие услуги.

Во ова е и суштината на проблемот, имено, кој да ја плати економската цена на услугата и какви се

позитивните и негативните ефекти за квалитетот на услугите, за нивната цена и трошоците, но и за начинот на нивното користење, ако граѓаните сами ја плаќаат во целост или партиципираат во пазарната цена на услугите или тоа го прави државата.

Во услови на транзиција, кога платите и социјалните примања се сè уште ниски и не се примаат во бруто износ, односно кога во нив сè уште не се содржани придонесите и даноците кои порано одеа во буџетот, па оттаму, со високи трошоци се плаќаа "бесплатните" образовни и здравствени услуги, разбирливо е зошто граѓаните тешко ја прифаќаат обврската сами да ја платат цената на овие услуги, често дури и по цена на губење на здравјето или прекинување на образованието и сл. Кога кон ова ќе се додаде зголемениот број на невработени лица, како и на лица кои сами не обезбедуваат егзистенција, проблемите уште повеќе се усложнуваат, особено ако се има предвид дека во условите на транзиција, поради пренапрегнатиот буџет, ниту државата не може лесно да ги плати тие услуги и производи.

Ова е еден аспект на прашањето. Земјите во транзиција денес се пред проблемот не дали, туку како и колку да се редуцираат досегашните широки социјални и економски права. Покрај објективните околности, ваквиот пристап се поврзува пред сè со прифаќањето на пазарните принципи во вкупниот економски и социјален живот.

Не треба да се превиди и фактот, дека во 70-те и 80-те години социјалдемократските и социјалните држави, делумно под влијание на условите на рецесија, но и под влијание на неолибералната теорија и практика, ретерираа, односно пристапија кон намалување на широката лепеза на социјални и економски права на вработените и граѓаните, објаснувајќи го тоа со намалената конкурентска способност на нивните

стопанства заради големите трошоци на државата за овие економски и социјални права и сл.

Другиот аспект на прашањето е евидентната појава во развиените земји со пазарно стопанство, на пример во Европа, каде на власт се социјалдемократските и социјалистичките партии, односно партиите со лева ориентација, кои имаат програмски ориентации, а преземаат и конкретни мерки за ширење на економските и социјалните права на вработените и на граѓаните општо. Со помал опфат, но сепак слични усилби прават и демократите во САД. Овие земји оствариле "нормален" капиталистички развој и материјална база од која денес можат да остваруваат пошироки социјални права, и на тој начин, иако по "заобиколен" и еволутивен пат, денес веќе забрзано одат во "реален социјализам" со широки економски и социјални права.

Имајќи ги предвид ваквите тенденции, оправдано е прашањето, како да постапат поранешните социјалистички земји, кои порано практикуваа "социјализам" и вакви пошироки социјални и економски права; дали треба да одат во обратна насока, па да извршат широка редукција, или пак да ги задржат достигнатите права.

Секако, поранешните социјалистички земји денес се наоѓаат пред објективната потреба што побргу да го надоместат заостанувањето во економскиот развој што ја претпоставува потребата да му се даде поголема предност на економскиот, наместо порано на социјалниот развој. До скоро, и во развиените земји со пазарно стопанство, не се практикуваа некои пошироки економски и социјални права. Текот на настаните ќе покаже, дали денешниот бран на ширење на овие права е резултат на синдикалната организираност и левата ориентација на политичките партии, кои врз таа основа ја освојуваат или ја губат власта, или, што

според нас е поточно, претставува објективна тенденција на современиот развој.

Заклучокот би бил дека земјите во транзиција, а меѓу нив и Република Македонија, треба да создадат механизми за рационална употреба на скудните ресурси, при што не треба да се жртвува досегашната позитивна тенденција за пошироки економски и социјални права на вработените и граѓаните, посебно во образованието, здравството, социјалната заштита, учеството во управувањето со фирмите и сл. Напротив, со повеќе мерки треба да се поддржува и поттикнува рационализацијата и модернизацијата на социјалните дејности, а со пазарните механизми да се влијае во нив да се намалат непродуктивните трошоци. Заштедите треба да се бараат во рационализацијата на трошоците, посебно во функционирањето на државната администрација, војската и сл. Прифаќањето на пазарните принципи во овие дејности треба да се насочи токму во рационализација на трошоците и подобрување на квалитетот на услугите и производите, а со социјалната заштита, покрај обезбедувањето на социјалниот минимум, со кредитната и буџетската политика треба да се поттикнува и самовработувањето, самоиницијативата на невработените и сл.

Значи, според мене, нема дилема, дали "социјално пазарно или пазарно стопанство", туку како стопанството да биде и пазарно и социјално, односно колку може да биде социјално во специфичните услови на пазарност во земјите во транзиција, па и во Република Македонија. Не е така едноставно да се инсистира на чисто пазарна држава, како што, исто така, не е лесно да се одржи и досегашниот концепт на социјална држава, во услови кога основата за таа социјална држава е ниска, или како што покажува искуството на развиените земји, кога големите издвојувања за социјалната држава ја намалуваат продуктивноста,

модернизацијата и конкурентната способност на стопанството на светскиот пазар. Сметам дека, и во условите на Македонија социјалниот развој никако не треба да се жртвува, туку напротив треба да се сфати и поддржува како фактор на економскиот развој. Треба порешително да се запрат тренденциите со кои на определен начин се намалуваат или укинуваат значајни економски и социјални права, што најдобро се гледа во отежнатите услови за школување, и посебно за студирање на децата од посиромашните семејства, загрозената здравствена положба на посиромашните, невработените и пензионерите, крајно ниските примања на социјално загрозените семејства и сл.

* * *

м-р Пеце Недановски,

Економски факултет - Скопје

ГЕРМАНСКИОТ МОДЕЛ НА СООДЛУЧУВАЊЕ ВО КОНТЕКСТ НА РЕИНТЕГРАЦИЈАТА НА ИСТОЧНА ГЕРМАНИЈА ВО СОЦИО-ПАЗАРНИОТ СИСТЕМ НА ЗАПАДНА ГЕРМАНИЈА

1.

Партиципацијата на вработените во управувањето со претпријатието бележи релативно долга традиција во земјите со развиени пазарни економии. Се разбира, во зависност од историските, политичките, економските, социјалните и други прилики, може да се издвојат периоди на стагнација, односно афирмација на партиципацијата.⁴⁶⁾ Последните години, забележли-

⁴⁶⁾ Самоуправувањето на работниците познато од поранешната југословенска практика, може да се земе како еден од модалитетите на партиципацијата. Крахот на југословенскиот самоуправен стопански систем, одамна го лоцира ваквиот облик на самоуправување во "музејот на старините". Во тој контекст, самоуправувањето од југословенски тип не е предмет на анализа во овој труд, ниту пак самиот труд треба да се сфати како своевидно ламентирање по една од основните карактеристики на поранешниот стопански систем. Едноставно, поентата е да се укаже на специфичностите на една цивилизациска придобивка, која во германски прилики е обликувана во соодлучување, и сето тоа во услови на транзиција, поточно во услови на постојното германско обединување.

ва е широка активност во законодавната сфера, со чија помош се настојува да се спроведе нормирање и усогласување на процесот на партиципација.

Во социо-пазарниот стопански систем на СР Германија, партиципацијата на вработените претставува едно од значајните придружни белези на самиот систем. Во негов контекст тоа е дефинирано како *соодлучување* (Mitbestimmung), кое од своја страна се сфаќа како соработка на трудот и капиталот, односно "... озаконето право на вработените на информирање, консултирање, учествување, па дури потоа и соодлучување во потесно значење."⁴⁷⁾ Секако, ваквото разбирање на соодлучувањето воопшто не треба да предизвика констернација, доколку се имаат предвид основните постулати врз кои се базира овој систем. Имено, "... социјалното пазарно стопанство се залага за поредок којшто бара постулатот на економската ефикасност да се усогласи со општествените цели: индивидуални слободи, социјална правда и заштита на природната човекова околина. Целта на социјално-пазарното стопанство не е максимално зголемување на производството на стоки и услуги, туку стапка на пораст на општествениот производ што на поединецот ќе му овозможи целосен развој на неговите стопански способности, со резултати што ќе произлезат од праведно најдената распределба и што се подносливи во еколошки поглед"⁴⁸⁾

Корените на соодлучувањето во Германија треба да се побараат во длабоката ретроспектива на германската политичка и општествена мисла. Поконкретно, уште во сега веќе далечната 1848 година, на засе-

данието на Франкфуртскиот парламент, водени се првите парламентарни разговори за соодлучување на наемните работници. Оттогаш, бројните историски пресврти постојано ја ставаа на искушение идејата за соодлучување, која сепак опстои и денес е обликувана во сложен моделски комплекс во кој како најзначајни органи се јавуваат советот на погонот и надзорниот одбор. Германскиот модел на соодлучување ги опфаќа основните сегменти на претприемничката вертикала. Оттука, советот на погонот и надзорниот одбор претставуваат вообичаени органи на погонот и претпријатието. Нивното дејствување на ниво на концерн е секундарно, а надвор од ваквите системи воопшто не се среќаваат. Одредени синдикални лидери во повоениот период пројавуваат амбиции за етаблирање на соодлучувањето на ниво на стопански гранки и дејности, но до денес тоа останало само нивна нереализирана желба.

Во зависност од типот и структурата на органите во кои се артикулира соодлучувањето, како и компетенциите што овие органи ги поседуваат, хетерогениот германски модел може да се расчлени на три целини: соодлучување на ниво на погон т.е. внатрепогонско соодлучување, *"монтан-соодлучување"* (соодлучување во организационо-технолошките целини кои опфаќаат рудници на јаглен, железарници и челичарници), и соодлучување во големите претпријатија. Одредени автори, како посебен облик на соодлучување го издвојуваат и соодлучувањето на вработените во јавните служби.

Карактеристика на германскиот модел на соодлучување е неговата детална разработеност во законската сфера, така што на тарифните и социјалните субјекти речиси да не им е оставен никаков простор во сферата на регулацијата. Сепак, законодавецот бил толку внимателен што воопшто не го загрозил инсти-

⁴⁷⁾ d-r Slavko Juriša: "Suodlučivanje zaposlenih u privredi SR Njemačke", Informator, Zagreb, 1991 god., стр.156.

⁴⁸⁾ Детлеф Радке: "Пазарно стопански модели: Социјално пазарно стопанство во Сојузна Република Германија" (превод); Германски институт за развојна политика; Берлин, 1995, стр.18-19.

тотот приватна сопственост, ниту дозволил да биде нарушена претприемничката автономија на менаџментот. На овој начин, на германската парадигма на партиципацијата, обликувана во моделот на соодлучување, доделен ѝ е значителен кредибилитет во неформалниот натпревар за инспиративен модел на партиципација на ниво на Европската Унија.

2.

Крајот на '80-тите години и почетокот на процесите на транзиција, соодлучувањето на вработените во западногерманското стопанство ги дочекува како "... еден од најкомплетните и најефикасните модели на партиципација на вработените и индустриска демократија во развиените капиталистички држави. Заради тоа, категоријата соодлучување на вработените добива на чувствителност и актуелност со процесот на обединување на двете германски држави и интеграцијата на нивните стопанства."⁴⁹⁾ Потпишувањето на "Германско-германскиот државен договор" (јули 1990) за монетарна, економска и социјална унија, претставуваше силен предизвик за натамошна разработка и на моделот на соодлучување, претходно релевантен само во западниот дел од дотогаш поделената Германија. Пред да се анализираат почетоците на неговиот имплементирање и во источниот дел, т.е. во петте нови сојузни покраини, интересно е да се погледне ситуацијата во поглед на партиципацијата и во некогашната ДР Германија, и тоа во периодот пред обединувањето.

Согласно применуваниот концепт на "сенародно стопанство", во некогашната Источна Германија (впрочем како и во останатите социјалистички земји),

постојано бил заговаран идеалот за целосна хармонија во претпријатијата. Отсуството на конфликти помеѓу работниците, и условно кажано, менаџментот, се настојувало да се потврди, меѓу другото, и по пат на одредена партиципација на работниците во управувањето со претпријатијата и комбинатите. Иако се работи за своевиден консултативен облик на партиципација, и тоа под закрилата на државниот синдикат, таа била кодифицирана со посебен Работен законик, донесен во 1977 година.

Со рушењето на берлинскиот ѕид, постепено започнува навлегувањето на пазарни елементи во стопанството на Источна Германија. Ео ipso, тоа ќе значи и поставување на прашањето за поефикасно партиципирање на вработените во управувањето со претпријатијата. До потпишувањето на претходно наведениот државен договор, ваквата пенетрација на елементи на соодлучување во стопанството на некогашната Источна Германија ќе се одвива парцијализирано. За тоа сведочат следниве примери:

- Во јануари 1990 година донесен е Правилник за основање и работа на претпријатија со странско учество, кои можат да бидат организирани како акционерски друштва или друштва со ограничена одговорност. Во поглед на соодлучувањето, тука не се во целост применети одредбите кои важат за адекватните стопански субјекти од Западна Германија. Не е регулирана ниту структурата и ингеренциите на надзорниот одбор, а претпоставено е одредено право на учествување на вработените во работите на претпријатието. Еден месец подоцна, донесена е Уредба за промена на правниот облик на комбинатите, погоните и установите во капитал-друштвата, со која се пред-

⁴⁹⁾ d-r Slavko Juriša. Ibid., стр.168.

видува соодлучување на вработените на ниво на погон и претпријатие. Со оваа Уредба направен е минимален напредок во поглед на соодлучувањето во погоните, каде се чини тоа добива некакви рудиментарни димензии и се лоцира на правото на информирање. На ниво на претпријатие, е веќе соодлучувањето многу поконткретно регулирано, бидејќи се претпоставува формирање на надзорен одбор (со минимум 8 членови), а во негов состав сега треба да влезат и 4 претставници на вработените. Избегнувањето на непожелните ситуации во кои не може да се донесе одлука, се предвидува по пат на избор на уште еден (деветти) член на одборот.

- Што се однесува до новооснованите претпријатија, (повторно било во форма на акционерски друштва или друштва со ограничена одговорност), исто така не е целосно регулирано соодлучувањето на вработените. За нив е валидна една декларативна констатација, дека со статут или друг акт на претпријатието, односно друштвото, не може да биде ограничувана партиципацијата на вработените.

Очигледно, ваквите "срамежливи" почетоци на навлегување на елементи на западно-германскиот модел на соодлучување во стопанството на Источна Германија на почетокот од процесот на транзиција, упатуваат на социјалните тензии кои постојано (ќе) ја обременуваат транзицијата, иако таа (транзицијата), ".... на економскиот систем на територијата на Источна Германија се врши многу полесно одошто во која и да е поранешна социјалистичка земја. Сепак, и во нејзиниот

случај таа се одвива со големи проблеми - што покажува колку тешка задача е транзицијата."⁵⁰⁾

3.

Постепеното имплементирање на моделот на соодлучување кај стопанските субјекти од некогашната Источна Германија, добива свој импулс во државниот договор од јули 1990 година. Со овој договор речиси сите одредби кои се однесуваат на соодлучувањето во Западна Германија, сега стануваат валидни и за новите 5 сојузни покраини. Сепак, заради претходно наведениот факт во врска со транзицијата и потешкотиите кои таа ги носи со себе, процесот на навлегување на соодлучувањето кај стопанските субјекти од источните покраини не се одвива нималку едноставно. Разлики во поглед на динамиката се забележуваат на ниво на погоните, односно претпријатијата. Освен тоа, доаѓа и до соодветни промени кај начините на дотогашното синдикално организирање, што исто така има свој одраз врз соодлучувањето.

Во поглед на формирањето на надзорни одбори, како и соодлучувањето во рамки на управата на претпријатијата, се донесува и посебен Анекс на Државниот договор. Според него, доколку реструктурираните претпријатија вработуваат најмалку 500 работници, тогаш должни се да формираат надзорен одбор во кој една третина од членовите ќе бидат работници. Монтан-претпријатијата во кои се вработени повеќе од 1000 работници и големите претпријатија со повеќе од 2000 вработени, во поглед на соодлучувањето треба да се однесуваат согласно законските одредби кои се веќе валидни за претпријатијата од западните сојузни покраини. Ова е поизразено кај

⁵⁰⁾ д-р Никола Узунев: "Трансформација на економските системи - Западна - Исток - Југ", Детска радост, Скопје, 1995 год., стр. 212.

претпријатијата кои се јавуваат како новоосновани. Кај нив соодлучувањето директно се регулира како и во Западна Германија.

Конечно, со потпишувањето на Договорот за обединување (октомври 1990 година), Уставот на СР Германија станува валиден на целокупната територија на сега веќе обединетата Германија. Со тоа инстантно доаѓа до пренесување и на целокупниот корпус на трудовото законодавство кое во себе ги содржи одредбите во врска со соодлучувањето во стопанството. Моделот на соодлучување применет претходно во социо-пазарниот систем на СР Германија, сега во целост се применува кај новите источни покраини. Нормално, веднаш се поставува прашањето за релевантноста на моделот на соодлучување во транзиционите услови на источните покраини.

До издржан одговор на вака поставеното прашање не може да се дојде по изолиран пат, т.е. независно од останатите аспекти на транзициониот процес во некогашна Источна Германија. Досегашниот период на одвивање на транзицијата (поточно - нејзиното заокружување), зборува за успешна имплементација на социо-пазарниот систем во новите сојузни покраини, што, меѓу другото, укажува на неговото успешно прилагодување на ваквите транзициони предизвици. "Во целина гледано, може да се заклучи дека и во овој случај е докажана виталноста на социјално-пазарното стопанство успешно да го спроведе процесот на транзиција од централно-планско во пазарно стопанство на еден дел од земјата. Многубројни се мислењата дека цената што западните Германци ја плаќаат за обединувањето со Источните Германци, ќе биде повеќе од компензирана со вкупното јакнење на Германија, врз

основа на долгорочните предности што ги носи оваа интеграција."⁵¹⁾

Имајќи го предвид претходното, неспорно е дека моделот на соодлучување веќе наоѓа адекватна примена кај стопанските субјекти кои се јавуваат на територијата на новите сојузни покраини. Се разбира, ова не значи и негово глорифицирање, бидејќи, "... не треба да се испушти од вид дека, како кај работодавателите, исто така и кај работниците сè уште постои ментална воздржаност во однос на партнерската соработка."⁵²⁾ Во оваа смисла, сигурно ќе следуваат дополнителни усовршувања, кои поаѓајќи од искуствата во примената на моделот во западните покраини, ќе обезбедат подигнување на нивото на соработката на релација труд-капитал. Впрочем, "оценките за досегашните ефекти од соодлучувањето се различни. Синдикатите се жалат дека вработените сепак не се во потполност рамноправни, а работодавачите предупредуваат дека партиципацијата ја загрози неприкосновеноста на приватната сопственост. Потребни се дополнителни анализи за да се одговори на прашањата како што се: колку вработените навистина одлучуваат за деловната политика на претпријатието, и колку сето тоа доведе до поголема ефикасност и рентабилност; дали концептот на соодлучување влијае на функционирањето на пазарниот механизам; дали помеѓу соодлучувањето и тарифната автономија може да дојде до спротивставување на целите и слично. Меѓутоа, ако се погледнат вкупните перформанси и успешноста на германското стопанство, може да се заклучи дека дел од тој успех треба да се припише на партиципацијата, која, ако ништо друго, успеа да ги релативизира еко-

⁵¹⁾ d-r Jurij Bajec, d-r Ljubinka Joksimović: "Savremeni privredni sistemi - Koordinacioni mehanizmi i instrumenti razvijenih tržišnih privreda", Ekonomski fakultet, Beograd, 1992 god., стр.120.

⁵²⁾ Детлеф Радке, Ibid., стр.46.

номските, социјалните и политичките конфликти кои се неизбежен следбеник на капитал-односот, и со тоа придонесе во создавањето на поволна клима за ефикасно стопанисување.⁵³⁾

На крајот, погледнат од наш аспект, германскиот модел на соодлучување, со сите свои предности и недостатоци, укажува на еден непобитен факт: напуштањето на претходниот (самоуправен) стопански систем и самоуправувањето како една од неговите најзначајни особини, за една земја во транзиција како нашата, не смее да значи одбивност и отфрлање in general на секој облик на партиципација на вработените. Нихилизмот не може повторно да биде идеја водилка, дотолку повеќе што современото претпријатие одамна престана да биде само економска, технолошка или организациона целина. Денес тоа сè повеќе се јавува и како социјална структура, која бара соодветен третман.

* * *

Литература:

d-r Jurij Bajec, d-r Ljubinka Joksimović: "Savremeni privredni sistemi - Koordinacioni mehanizmi i instrumenti razvijenih tržišnih privreda, Ekonomski fakultet, Beograd, 1992 god.

Детлеф Радке: "Пазарно стопански модели: Социјално пазарно стопанство во Сојузна Република Германија" (превод); Германски институт за развојна политика; Берлин, 1995 год.

d-r Slavko Juriša: "Suodlučvanje zaposlenih u privredi SR Njemačke", Informator, Zagreb, 1991 god.

д-р Никола Узунов: "Трансформација на економските системи - Запад - Исток - Југ", Детска радост Скопје, 1995 год.

⁵³⁾ d-r Jurij Bajec, d-r Ljubinka Joksimović, Ibid., стр.114.

SUMMARY

From the operation of the economic system of the Republic of Macedonia thus far, it is impossible to draw a conclusion whether it would be possible to create a social market economy in our country. Germany is a successful example where the model of a social market economy has been functioning for a longer period of time. This country is one of the most developed countries in the world and the standard of living of its population is at a high level. This has been achieved thanks to an economic system in which all concerned parties participate in the resolution of conflicting interests. In this system special emphasis is placed on the social dimension and control over the action of blind forces of market laws. The high rate of unemployment and the great social stratification that the Republic of Macedonia is facing nowadays, are the reasons for the timeliness of the subject of this scientific conference.

A market economy is aim of all countries in transition, and in that sense everyone is seeking such a model of a market economy that will be suitable for the internal and external conditions in which the country exists. The experience of developed countries that long have been developing their market economies could be of great use to the countries in transition as they determine and construct the optimal model of a market economy. Of course, no country should copy the model another which has proven successful for one simple reason: That something was successful in one country does not mean that it will be equally successful in the other. For that reason, each country,

taking its own characteristics and specifics as a starting point, and in order to achieve the greatest results, should be very careful when creating its market model.

Experience from history shows that the free operation of a market enables Western countries to achieve enormous increases in the production forces and greater prosperity for their populations than at any other time in modern history. The intervention of the state in the economy of each modern state results from the existence of the shortcomings in the market, and state intervention is expected to overcome or minimize these same shortcomings. Among these are economy cycles, the common good, external effects, the asymmetric information, the actions of monopolies, income distribution, and the protection of consumers.

In general, it could be said that competition makes enterprises promote their operation through choosing an assortment of products more suitable to the demands of the consumers; applying achievements in technical and technological progress; improving the use of production factors; improving their organizational operation, etc. The forementioned contributes to the reduction of the actual costs of products and thereby to the reduced price of products, which creates possibilities for satisfying the needs of a wider range of consumers. However, the market is not perfect, and because of that a series of imperfections may appear. The basic aim of the state by the measures it undertakes is to facilitate competition in the market, which is achieved through the limitation of monopolistic behavior -the market participants- as well as the unfair competition among them.

It should be noted that in the Republic of Macedonia, although legal regulations regarding the market have not been completed, and because of weaknesses in some of these regulations, the basic problem is not the lack of the

regulations but that legal regulations are not followed either by participants in the market nor by organs of state, whether they are organs that are making certain decisions directly or indirectly impacting the market situation and the status of certain economic entities in the market, or whether they are organs responsible for controlling the implementation of regulations.

In the Republic of Macedonia two forms of participation by employees are distinguishable: joint decision making and employee shareholding; profit sharing as a form of participation which is a specific Japanese style of management is not present at all. Joint decisionmaking, or industrial democracy as it is also called, exists in our legal regulations only as a possibility.

Of particular importance for the further development of employee shareholding is the relation between labor and management. Namely, because of the lack of shareholding culture among employees, and insufficient knowledge regarding the priorities of employee shareholding within management, a real danger of conflict exists between them. By elucidating the relation between labor and management in enterprises with employee shareholding in the Republic of Macedonia, one could indicate which dangers may jeopardize the existence and development of this model. For the existence and development of the employee shareholding model, the development of mutual relations between both basic actors, i.e. employees and the managers, is prevalent.

In contrast to highly developed countries, where as a result of their evolutionary development some real conditions exist for starting the creation of a participatory social market economic system and new styles of management, for these to be constructed in countries in transition, besides the significant participation by employees in shareholding and in the whole ownership structure, these

processes have a more manifest rather than real character. Namely, enterprises in these countries, with their modest knowledge of management and the low level of accumulative ability, are facing the faster acceptance of classic capitalistic development, rather than experimenting with various forms of employee participation. This is also the social reality facing the Republic of Macedonia.

Издавач:
Фондација "ФРИДРИХ ЕБЕРТ"
Канцеларија Скопје

Адреса:
Бул. Партизански одреди бр.89
91000 Скопје, Република Македонија

Техничка обработка:
Миле Митровски

Дизајн на корица:
Ненад Здравковиќ

Печат и реализација:
"АМК МАКДИЗАЈН" д.о.о. - Скопје

Тираж:
500 примероци

AMK[®] makdizajn